

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 5'2023

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2023.5>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

2023 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.05.2023

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 9 від 18 травня

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2023
© "Економіка. Фінанси. Право",
2023

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS

FINANCES

LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 5'2023

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2023.5>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 9 of May 18, 2023). Full or partial reprint of the materials

of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 30.05.2023

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2023
© "Economics. Finances. Law",
2023

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик»»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільорме, д.е.н., доцент, п.н.с., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Науково-дослідний інститут енергоефективних технологій та матеріалознавства) (Україна)

Любомира Кіндратська, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Дер-жавне підприємство «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петро Плаван, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Свєтлія Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Потішняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободянник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»", академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижєвська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Члени редакційної колегії з правових наук:

Гульнара Балгімбекова, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казхстан)

Олександр Бригінєць, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василінчук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Константинов, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування, Маріупольський державний університет; суддя у відставці (Україна)

Відповідальний редактор: Леся Поповецька-Демченко (Україна-Франція)

Випусковий редактор: Анна Туманян (Україна)

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Leading Researcher, Oles Honchar Dnipro National University (Research Institute of Energy-Efficient Technologies and Materials Science) (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshchopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodanyk, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Members of the editorial board of Legal Sciences:

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylynychuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzewska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii Yaroviyi, PhD in Legal Sciences, Professor of Law and Public Administration department, Mariupol State University; retired judge (Ukraine)

Managing editor: Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France)

Issue Editor: Anna Tumanian (Ukraine)

ЗМІСТ

<i>ІВАНОВСЬКА А.М., ГАВРІК Р.О.</i> Прикладні питання вирішення справ про правопорушення, що пов'язані з корупцією в адміністративному судочинстві	6
<i>БУЛКОТ Г.В., БУГАЙ Н.О.</i> Ефективність внутрішнього контролю державних установ України	11
<i>АДАМОВСЬКИЙ О.</i> Особливості функціонування системи фінансового моніторингу в Україні	16
<i>БОГАЧОВА А.В., ЗАКОРКО Ю.В.</i> Онлайн маркетинг на підприємствах малого бізнесу	21
<i>БРЕДУН С.О., ПИТОМЕЦЬ А.І., БОЛОТОВ О.О.</i> Подолання перешкод на шляху вступу України в Європейський Союз	24
<i>ЗАХАРЧЕНКО В.І., СОРОКА Л.М., СТЕПАНОВА К.В.</i> Модульне забезпечення стратегічного планування запасів у посередницькій діяльності	30
<i>ПІСТУНОВ І.М., КІЗЛОВА К.С.</i> Оптимальне коригування ставки податку на галузі для інвесторів у Данії	35
<i>ПРОДІУС Ю.І., МОРЕНЧЕНКО К.Г.</i> Глобальні стратегії: поняття, види та особливості	38
<i>РЯБУЩЕНКО Д.Ю.</i> Концептуально-теоретична проблематика категорії "цифрових (електронних) доказів" у кримінальному процесі	42
<i>ТАВОЛЖАНСЬКА Ю.С., РОМАНОВА В.А. ШУЛЯКА Я.В.</i> Хімічне оскоплення за сексуальну атаку на неповнолітню особу: постановка питання щодо новелізації інших заходів кримінально-правового характеру	48
<i>ВАТАМАНЮК-ЗЕЛІНСЬКА У.З., БУНДЗ Н.Б.</i> Аналітична оцінка обсягів міжнародної фінансової допомоги для України у воєнний період	52
<i>КОГУТ Я.М.</i> Правові та соціально-психологічні засади взаємодії підрозділів превентивної діяльності національної поліції України з територіальними громадами для профілактики правопорушень і забезпечення прав людини	58
<i>КОСТИРКО Л.А., МАРТИНОВ А.А., РОЗМИСЛОВА М.О.</i> Цифрова трансформація бізнесу як елемент антикризового управління	62
<i>БЛИЗНЮК А.О.</i> Альтернативні стратегії розвитку підприємницької діяльності	66
<i>МАРТИНОВА Л.В., ЧЕРНОДУБОВА Е.В.</i> Особливості стратегічного управління ризиками господарської діяльності підприємств в умовах системної кризи в Україні	69
<i>БАРАНКОВА В.В., ТКАЧОВА В.С., МАЦАК О.А.</i> Новелізація процесуального порядку поінформування учасників справи: правова ефективність та практичні ризики	73
<i>АНИКІНА Г.В., ЯКИМЧУК С.О.</i> Умови виникнення деліктного зобов'язання у праві зарубіжних країн та України	79
<i>МИТРОХІН Л.Д., ІГНАТЮК В.В.</i> Теоретичні підходи до цифрової трансформації у менеджменті	86

CONTENTS

<i>A. IVANOVSKA, R. HAVRIK.</i> Practical issues of resolving cases on offenses related to corruption in administrative judiciary	6
<i>H. BULKOT, N. BUHAI.</i> Efficiency of internal control of state institutions of Ukraine	11
<i>O. ADAMOVSKYI.</i> Peculiarities of the functioning of the financial monitoring system in Ukraine	16
<i>A. BOHACHOVA, Y. ZAKORKO.</i> Online marketing for small businesses	21
<i>S. BREDUN, A. PYTOMETS, O. BOLOTOV.</i> Surmounting of the impediments on the way to Ukraine's accession to the European Union	24
<i>V. ZAKHARCHENKO, L. SOROKA, K. STEPANOVA.</i> Modular provision of strategic inventory planning in the intermediary activity	30
<i>I. PISTUNOV, K. KIZILOVA.</i> Optimal industry tax rate adjustment for investors in Denmark	35
<i>Y. PRODIUS, K. MORENCHENKO.</i> Global strategies: concepts, types and features	38
<i>D. RIABUSHCHENKO.</i> Conceptual and theoretical problems of the category of "digital (electronic) evidence" in the criminal process	42
<i>Y. TAVOLZHANSKA, V. ROMANOVA, Y. SHULIAKA.</i> Chemical injury for a sexual attack on a minor person: the question of the amendment of other criminal legal measures	48
<i>U. VATAMANIUK-ZELINSKA, N. BUNDZ.</i> Analytical assessment of the volume of international financial assistance for Ukraine during the war period	52
<i>Y. KOHUT.</i> Legal and socio-psychological principles of interaction between the preventive activity units of the national police of Ukraine and territorial communities regarding crime prevention and human rights provision	58
<i>L. KOSTYRKO, A. MARTYNOV, M. ROZMYSLOVA.</i> Digital business transformation as an element of crisis management	62
<i>A. BLYZNIUK.</i> Alternative strategies of business development	66
<i>L. MARTYNOVA, E. CHERNODUBOVA.</i> Peculiarities of strategic management of risks of economic activity of enterprises in conditions of systemic crisis in Ukraine	69
<i>V. BARANKOVA, V. TKACHOVA, O. MATSAK.</i> Novelization of the procedural procedure for informing the participants of the case: legal effectiveness and practical risks	73
<i>H. ANIKINA, S. YAKYMCHUK.</i> Conditions of the emergence of tortle obligation in the law of foreign countries and Ukraine	79
<i>L. MYTROKHIN, V. IHNATIUK.</i> Theoretical approaches to digital transformation in enterprise management	86

Алла Миколаївна ІВАНОВСЬКА

д.ю.н., доцент, професор кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8608-5030>
e-mail: ivanovskaalla@gmail.com

Роман Олександрович ГАВРІК

к.ю.н., доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-0594>
e-mail: gavrik.roman@gmail.com

ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ ВИРІШЕННЯ СПРАВ ПРО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті здійснено дослідження особливостей вирішення справ про правопорушення, що пов'язані з корупцією в адміністративному судочинстві. На підставі дослідження зроблено висновок, що частими у судовій практиці є подання адміністративних позовів про: визнання протиправною бездіяльності Національного агентства з питань запобігання корупції стосовно нескладення протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією, незатвердження та ненаправлення до спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції висновків відносно вчинених особою відповідних правопорушень; стосовно розгляду повідомлення викривача, його інформування про результати розгляду такого повідомлення, що потенційно унеможливило відкриття провадження у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією; стосовно визнання протиправними дій Національного агентства, що полягають у внесенні відомостей відносно особи до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Ключові слова: корупція, корупційне правопорушення, пов'язане з корупцією адміністративне правопорушення, адміністративне розслідування, адміністративне судочинство, Національне агентство з питань запобігання корупції

ВСТУП

Корупція є однією з найгостріших проблем сучасного суспільства і становить реальну загрозу національній безпеці та належному функціонуванню державних інститутів та здійсненню державної політики, утвердженню та підтримці принципів демократії та верховенства права в Україні та світі. З метою запобігання корупції та боротьби із корупційними проявами у діяльності осіб, уповноважених здійснювати владні повноваження від імені держави, територіальної громади, іншого суб'єкта публічного адміністрування, здійснюється формування організаційно-правового механізму запобігання корупції, що передбачає як формування окремих органів та інститутів, здійснення ними відповідних антикорупційних заходів, так і правове оформлення антикорупційної діяльності відповідними органами, зокрема у контексті вдосконалення механізму притягнення до юридичної відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, які вчинили корупційні правопорушення або правопорушення, які хоч і не є корупційними, однак пов'язані із корупцією. Важливим у цьому контексті є право таких осіб оскаржити у порядку адміністративного судочинства незаконні та протиправні на її думку рішення, дії та бездіяльність антикорупційних органів, що можуть порушувати права та законні інтереси посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, безпідставно відносять таких осіб до суб'єктів правопорушень, пов'язаних із корупцією. На жаль, можемо констатувати, що в адміністративно-правовій доктрині питання вирішення справ про правопорушення, що пов'язані з корупцією в адміністративному судочинстві не є належно вивченим, а без належного теоретичного

обґрунтування неможна казати про вирішення проблем, які виникають у судовій та правозастосовчій практиці органів, які вирішують відповідні категорії справ.

МЕТА статті – визначення особливостей вирішення справ про правопорушення, що пов'язані з корупцією в адміністративному судочинстві.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних вчених, чинному законодавстві, судовій практиці, а також на матеріалах періодичних видань. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розпочати дослідження питання вирішення справ про правопорушення, що пов'язані з корупцією в адміністративному судочинстві слід із визначення поняття такого правопорушення, а також юрисдикції адміністративних судів у вирішенні справ стосовно таких правопорушень.

Загалом можемо зазначити, що відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» виділяються два види правопорушень: *корупційні*, тобто ті, які містять ознаки корупції, а також *такі, які пов'язані із корупцією*, тобто не містять ознак корупції, але порушують встановлені Законом України «Про запобігання корупції» вимоги, заборони та обмеження. У першому випадку переважно можемо говорити саме про кримінальні корупційні правопорушення, у другому випадку – як про кримінальні, так і про адміністративні правопорушення, пов'язані із корупцією. В обох випадках суб'єктом правопорушення є особа, яка уповноважена на виконання функцій держави або місцевого само-

врядування або інша особа, яка підпадає під регулювання ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», тобто має повноваження, що мають публічно-правовий характер, виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки, або потенційно можуть отримати такий статус (кандидати на виборні посади в органах державної влади чи місцевого самоврядування) чи мати вплив на діяльність органів державної влади чи місцевого самоврядування – особи, які підпадають під правове регулювання Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» [1].

Водночас науковий інтерес для нашого дослідження мають саме адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, визначені Гл. 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). До останніх можемо віднести зокрема: порушення обмежень стосовно сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП), порушення встановлених законом обмежень стосовно одержання подарунків (ст. 172-5 КУпАП), порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП), порушення вимог стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП), незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП), невиконання заходів з протидії корупції (ст. 172-9 КУпАП), а після 2019 р. до категорії адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією також віднесено: порушення встановлених законом обмежень після припинення повноважень члена Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (ст. 172-8-1 КУпАП), порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням (ст. 172-9-1 КУпАП), порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля (ст. 172-9-2 КУпАП) [2].

Відповідно до ч. 7 ст. 12 Закону України «Про запобігання корупції» у разі виявлення ознак адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, уповноважені особи Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) складають протокол про таке правопорушення, який направляється до суду в порядку, визначеному НАЗК. Якщо суб'єктом такого правопорушення є суддя, суддя Конституційного Суду України (КСУ), протокол про таке правопорушення складає Голова НАЗК або його заступник та направляє його до суду у визначеному законом порядку, а також інформує про це відповідно Вищу раду правосуддя або Голову КСУ. У разі виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення НАЗК затверджує обґрунтований висновок та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, а у разі вчинення його суддею – такий висновок затверджує Голова НАЗК або його заступник та інформує про факт затвердження такого висновку відповідно Вищу раду правосуддя або Голову КСУ. Про результати розгляду висновку НАЗК Агентство повинне бути повідомлене не пізніше п'яти днів після отримання відповідного повідомлення

відповідним органом [1]. Таким способом НАЗК здійснює адміністративне розслідування, тобто провадження у справах про правопорушення, пов'язані із корупцією на першій стадії, хоча з іншого – агентство вправі також звертатися до суду з позовом (заявою) в інтересах викривача, брати участь у розгляді справ за такими позовами (заявами), а також на будь-якій стадії розгляду вступати у справу, провадження в якій відкрито за позовами (заявами) викривачів, подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, особливо у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) викривача. Крім того, НАЗК може звертатися фактично в інтересах держави, оскаржуючи в апеляційному чи касаційному порядку рішення, що прийняті за адміністративними позовами про визнання протиправними самих рішень НАЗК [3, с. 21].

Процесуальний порядок проведення адміністративного розслідування у справі про правопорушення, пов'язане з корупцією, визначено положеннями КУпАП із особливостями, передбаченими наказом НАЗК № 159/19 від 6 грудня 2019 р. «Про затвердження порядку оформлення протоколів про адміністративні правопорушення Національним агентством з питань запобігання корупції» [4]. Подальший розгляд такої справи та власне притягнення особи, що вчинила адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, здійснюється місцевим судом виходячи із правил, що передбачені для розгляду справ про адміністративні правопорушення (оскільки відповідно до ч. 2 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи про накладення адміністративних стягнень). У разі незгоди особи, винної у вчиненні адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією із прийнятим рішенням, така особа вправі оскаржити його в апеляційному порядку до відповідного суду апеляційної інстанції відповідно до ст. 294 КУпАП (на відміну від оскарження рішень про притягнення до адміністративної відповідальності, прийнятих іншими суб'єктами, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства) [5].

Однак, як свідчить судова практика, в такому випадку здійснюється подання адміністративного позову в порядку ст. 286 КАСУ, однак тоді вимагається визнати протиправними не рішення, дії, бездіяльність суду, який своїм рішенням здійснив притягнення до адміністративної відповідальності особу, що вчинила адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, а до НАЗК як органу, що здійснює провадження у справі про адміністративне правопорушення на першій стадії. Частими у судовій практиці є подання позовів з вимогою до НАЗК про визнання протиправною його бездіяльності стосовно нескладення протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією, незатвердження та ненаправлення до спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції висновків відносно вчинених особою відповідних правопорушень (рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 18 січня 2022 р. у справі № 826/17604/18) [6], про визнання протиправною бездіяльності НАЗК стосовно розгляду повідомлення викривача, його інформування про результати розгляду такого повідомлення, що потенційно унеможливило відкриття провадження у справі

про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією (рішення Харківського окружного адміністративного суду у справі № 520/11463/2020 від 21 грудня 2020 р.) [7]. Можливим є й подання позову про визнання протиправними рішення НАЗК стосовно складання відповідного протоколу про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Однак, на нашу думку, у такому випадку суд повинен вирішити справу не на користь позивача, оскільки останній міг реалізувати своє право на захист порушеного, оспорюваного права чи інтересу шляхом подання апеляційної скарги на прийняте рішення суду.

Водночас, як свідчить судова практика, є низка категорій справ про правопорушення, що пов'язані з корупцією, які вирішуються саме в адміністративному судочинстві, хоча й не стосуються притягнення особи до відповідальності або оскарження рішення про таке притягнення.

Зокрема, частими є звернення до НАЗК стосовно визнання протиправними дії НАЗК, що полягають у внесенні відомостей відносно особи до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Переважає більшість подібних справ завершується відмовою у задоволенні позовних вимог. Наприклад, відповідно до рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 6 вересня 2022 р. у справі № 640/18578/21 за позовом до НАЗК про визнання протиправним рішення НАЗК про внесення відомостей стосовно ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та зобов'язати відповідача вилучити з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення відомості стосовно ОСОБА_1, адміністративний позов задоволено. Суд задовольняючи позов виходить із такого. Відповідач вбачає у діях позивача порушення вимог п. 7 ч. 1 ст. 12 Закону «Про запобігання корупції», якою передбачено право на здійснення перевірки організації роботи із запобігання і виявлення корупції в юридичних особах публічного права, яким є ДП «НАЕК «Енергоатом». Водночас вимог, заборон та обмежень це положення Закону не містить. У зв'язку з тим, що вказані положення, на які посилається відповідач, не містять вимог, заборон та обмежень, які мають бути дотримані об'єктами перевірки та їх посадовими особами, законодавцем передбачено процедуру винесення припису у зв'язку з недопуском уповноважених осіб НАЗК до перевірки, що і є єдиним рішенням НАЗК внаслідок настання таких обставин. Відповідно до ст. 188-46 КУпАП невиконання законних вимог (приписів) НАЗК є адміністративним правопорушенням, а у разі, якщо припис не виконано керівником, адміністративне правопорушення, передбачене цією статтею, може вважатися правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у розумінні дефініції, викладеної у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції». Зважаючи на те, що вимоги відповідного припису НАЗК виконано, суд вважає помилковим ототожнення відповідачем факту недопуску до перевірки уповноважених осіб НАЗК правопорушенням, пов'язаного з корупцією [8].

В іншому рішенні за схожим адміністративним

позовом – Полтавського окружного адміністративного суду від 25 листопада 2021 р. у справі № 440/9410/21 вимога особи стосовно визнання протиправною (незаконною) бездіяльності НАЗК стосовно вилучення відомостей відносно ОСОБА_1 як особи, яка вчинила корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та відмови у вилученні цієї форми з вказаного реєстру, а також зобов'язання НАЗК вилучити всі відомості відносно ОСОБА_1 з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, не була задоволена. Причиною цього стало відсутність факту порушення прав особи від внесення до відповідного реєстру; позивач зазначав, що відомості про нього не повинні були вноситися до Реєстру, оскільки він вчинив не корупційне правопорушення, а правопорушення, пов'язане з корупцією, що є помилковим, оскільки відповідно до Рішення НАЗК від 09.02.2018 № 166 «Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» на момент внесення відомостей стосовно ОСОБА_1 до Реєстру це положення було чинним. Наявність у Реєстрі відомостей про осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, є лише підтвердженням існування факту притягнення особи до такої відповідальності. Водночас законом не передбачено можливості невключення таких відомостей та/або виключення з Реєстру інформації у зв'язку з тим, що станом на момент внесення таких відомостей сплив строк, встановлений ст. 39 КУпАП після якого особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню [9]. Схожа правова позиція є і в рішенні Восьмого апеляційного адміністративного суду у справі № 500/2342/22 від 1 листопада 2022 р., відповідно до якого обов'язковою умовою надання правового захисту судом є наявність відповідного порушення суб'єктом владних повноважень прав, свобод або інтересів особи на момент її звернення до суду; порушення має бути реальним, стосуватися (зачіпати) зазвичай індивідуально виражені права чи інтереси особи, яка стверджує про їх порушення; наявна у Реєстрі інформація не впливає на юридичне становище позивача, не змінює характеру й обсягу його прав і обов'язків та наявного стану правовідносин [10].

Аналогічні рішення Харківського окружного адміністративного суду у справі № 520/15270/2020 від 11 січня 2021 р. [11], Дніпропетровського окружного адміністративного суду у справі № 160/26838/21 від 24 березня 2022 р. [12] та Хмельницького окружного адміністративного суду у справі № 560/3232/23 від 28 квітня 2023 р. [13], якими відмовлено у задоволенні позову про зобов'язання НАЗК виключити відомості із Реєстру, пояснювалася тим, що підставами для вилучення з Реєстру відомостей про особу, яка вчинила корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, є ухвала суду про скасування вироку, винесення виправдувального вироку, відновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, скасування постанови про накладення адміністративного стягнення за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, розпоряд-

чого документа або судового рішення про скасування розпорядчого документа про накладення дисциплінарного стягнення; жодне із таких рішень не приймалося. У рішенні Вінницького окружного адміністративного суду у справі № 120/402/20-а від 12 травня 2020 р. в якості підстави відмови у задоволенні позову стосовно зобов'язання НАЗК виключити дані про особу з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення стало те, що підставою для внесення Реєстратором відомостей про особу, яку притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, була засвідчена в установленому порядку паперова копія наказу № 18 від 31.07.2019 р. начальника Управління патрульної поліції у Вінницькій обл.; на час вирішення справи наказ № 18 від 31.07.2019 р. начальника Управління патрульної поліції у Вінницькій обл. є чинним, питання про його скасування позивачем в межах розгляду даної справи не ставилося; крім того, відповідач не наділений повноваженнями давати оцінку даному наказу, а виконує по суті лише технічну роботу та вносить відомості у реєстр на його підставі. Водночас подібна судова практика не завжди є однозначною [14]. Так, Дніпропетровський окружний адміністративний суд своїм рішенням від 6 липня 2020 р. у справі № 160/5397/20 задовольнив позовні вимоги до НАЗК і зобов'язав останнє вилучити з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення відомості про

особу як особу, яка вчинила корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, виходячи із того, що діяння, за яке позивача 15.03.2012 р. притягнуто до адміністративної відповідальності, з 18.05.2013 р. не є корупційним правопорушенням, а тому відмова НАЗК вилучити із Єдиного реєстру дані про особу є протиправною [15].

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі здійсненого дослідження особливостей вирішення справ про правопорушення, що пов'язані з корупцією в адміністративному судачинстві, можемо дійти висновку, що частими в судовій практиці є подання адміністративних позовів про: визнання протиправною бездіяльності НАЗК стосовно нескладення протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією, незатвердження та ненаправлення до спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції висновків відносно вчинених особою відповідних правопорушень; стосовно розгляду повідомлення викривача, його інформування про результати розгляду такого повідомлення, що потенційно унеможливило відкриття провадження у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією; стосовно визнання протиправними дії Національного агентства, що полягають у внесенні відомостей відносно особи до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#top>; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#top>
3. Івановська А.М., Владовська К.П. Правові засади звернення до суду в інтересах інших осіб органів публічної влади та посадових осіб та їх участі у справах про правопорушення, що пов'язані з корупцією, вчинені публічними службовцями. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 11(2). С. 19-22.
4. Про затвердження порядку оформлення протоколів про адміністративні правопорушення Національним агентством з питань запобігання корупції: наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 6 грудня 2019 року № 159/19. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/nakaz-159.pdf>
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
6. Рішення Держинського районного суду м. Харкова від 18 січня 2022 року у справі № 826/17604/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102715903>
7. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 21 грудня 2020 року у справі № 520/11463/2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93745829>
8. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 6 вересня 2022 року у справі № 640/18578/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106161015>
9. Рішення Полтавського окружного адміністративного суду від 25 листопада 2021 року у справі № 440/9410/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101393134>
10. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 1 листопада 2022 року у справі № 500/2342/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107064212>
11. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 11 січня 2021 року у справі № 520/15270/2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95361619>
12. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 24 березня 2022 року у справі № 160/26838/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103766656>
13. Рішення Хмельницького окружного адміністративного суду від 28 квітня 2023 року у справі № 560/3232/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110523347>
14. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 12 травня 2020 року у справі № 120/402/20-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89212780>
15. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 6 липня 2020 року у справі № 160/5397/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90206121>

References

1. On prevention of corruption: Law of Ukraine dated October 14, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700->

18#Text (in Ukrainian).

2. Code of Ukraine on Administrative Offenses of December 7, 1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#top> (in Ukrainian).

3. Ivanovska A.M., Vladovska K.P. Legal principles of applying to court in the interests of other persons of public authorities and officials and their participation in cases of offenses related to corruption committed by public officials. *Economics. Finances. Law.* 2022. No. 11(2). pp. 19-22. (in Ukrainian).

4. Administrative Judicial Code of Ukraine dated July 6, 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (in Ukrainian).

6. Decision of the Dzerzhinsky District Court of Kharkiv dated January 18, 2022, in case No. 826/17604/18. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102715903> (in Ukrainian).

7. Decision of the Kharkiv District Administrative Court of December 21, 2020, in case No. 520/11463/2020. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93745829> (in Ukrainian).

8. Decision of the District Administrative Court of Kyiv dated September 6, 2022, in case No. 640/18578/21. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106161015> (in Ukrainian).

9. Decision of the Poltava District Administrative Court of November 25, 2021, in case No. 440/9410/21. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101393134> (in Ukrainian).

10. Resolution of the Eighth Administrative Court of Appeal dated November 1, 2022, in case No. 500/2342/22. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107064212> (in Ukrainian).

11. Decision of the Kharkiv District Administrative Court dated January 11, 2021, in case No. 520/15270/2020. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95361619> (in Ukrainian).

12. Decision of the Dnipropetrovsk District Administrative Court dated March 24, 2022, in case No. 160/26838/21. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103766656> (in Ukrainian).

13. Decision of the Khmelnytskyi District Administrative Court dated April 28, 2023, in case No. 560/3232/23. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110523347> (in Ukrainian).

14. Decision of the Vinnytsia District Administrative Court dated May 12, 2020, in case No. 120/402/20-a. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89212780> (in Ukrainian).

15. Decision of the Dnipropetrovsk District Administrative Court dated July 6, 2020, in case No. 160/5397/20. *Unified state register of court decisions*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90206121> (in Ukrainian).

Alla IVANOVSKA

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8608-5030>
e-mail: ivanovskaalla@gmail.com

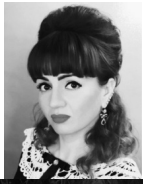
Roman HAVRIK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-0594>
e-mail: gavrik.roman@gmail.com

PRACTICAL ISSUES OF RESOLVING CASES ON OFFENSES RELATED TO CORRUPTION IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY

In the paper, a study of the practical issues of resolving cases of offenses related to corruption in administrative proceedings was carried out. In particular, the author's team notes in the paper that, based on the conducted scientific research on the peculiarities of solving cases of offenses related to corruption in administrative proceedings, we can come to the conclusion that the filing of administrative lawsuits about: recognition of illegal inaction is frequent in judicial practice of the National Agency for the Prevention of Corruption regarding failure to draw up protocols on administrative offenses related to corruption, failure to approve and send to a specially authorized subject in the field of anti-corruption the conclusions regarding the relevant offenses committed by the person; regarding the consideration of the whistleblower's report, informing him of the results of the review of such a report, which potentially made it impossible to open proceedings in the case of an administrative offense related to corruption; regarding the recognition as illegal of the actions of the National Agency, which consist in entering information about a person into the Unified State Register of persons who have committed corruption or corruption-related offenses. In judicial practice, it is also possible to file a lawsuit to recognize as illegal the decision of the National Agency for the Prevention of Corruption regarding the drafting of a corresponding protocol on administrative offenses related to corruption. However, in authors' opinion, in such a case, the court should decide the case not against the plaintiff, since the latter could exercise his right to protect the violated, contested right or interest by filing an appeal against the court's decision.

Keywords: *corruption, corruption offence, administrative offense related to corruption, administrative investigation, administrative proceedings, National Agency for the Prevention of Corruption*

Ганна Вікторівна БУЛКОТ

к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2657-2862>

e-mail: Purcanna@ukr.net

Надія Олександрівна БУГАЙ

к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4670-935X>

e-mail: super.bsv2011@ukr.net

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

У статті описано важливість внутрішнього контролю як інструменту системи управління установою. Зроблено акцент на проблематиці правового та організаційного характеру сфери державного фінансового контролю. Перелічено види діяльності, які можуть включати моніторинг заходів контролю. Окреслено заходи із вдосконалення внутрішнього контролю. Зазначено типові порушення у системі бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю державних установ, які необхідно враховувати у розробленні пропозицій та рекомендацій.

Ключові слова: внутрішній контроль, моніторинг, фінансовий контроль, фінансовий менеджмент, бухгалтерський облік

ВСТУП

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується низкою криз, нестабільністю зовнішнього та внутрішньополітичного середовища та іншими негативними явищами. Безперечно, всі ці фактори впливають на якість управління державними фінансами. За таких умов ефективний державний контроль є першочерговою потребою держави. Для побудови системи державного контролю, яка могла б ефективно виконувати контрольну функцію державних фінансів, необхідно сформулювати чіткі та зрозумілі концептуальні основи державного фінансового контролю. Наявність таких баз виведе управління державними фінансами на новий рівень.

Запровадження сучасної моделі державного внутрішнього фінансового контролю спрямоване на посилення відповідальності керівників за управління та розвиток установ загалом (відповідальність управлінського персоналу та підзвітність). Мета внутрішнього контролю – якісне виконання бюджетними установами планування та організації діяльності, формування належної структури внутрішнього контролю та управління ризиками задля досягнення мети, створення системи прийняття рішень, зокрема фінансових, на засадах економічності, законності, ефективності та прозорості.

Запровадження механізму функціонування системи внутрішнього контролю спрямоване на ефективне, економічне та ефективне використання ресурсів, наданих платниками податків для розвитку та життєдіяльності України.

МЕТА статті – обґрунтування необхідності та подальшого провадження внутрішнього контролю державних установ України, знайдення певних шляхів їх вирішення, спрямованих на підвищення рівня ефективності механізму його реалізації в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є аналіз ефективності системи

внутрішнього контролю державних установ України. Предметом дослідження є внутрішній контроль державних установ України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічно та теоретичною основою роботи є наукові праці вітчизняних та іноземних фахівців з процесу ефективності внутрішнього контролю державних установ. У написанні статті застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: історичного – у ході дослідження базових дефініцій; метод наукового абстрагування – з метою узагальнення понятійного апарату дослідження; методи аналізу і синтезу – у дослідженні структури системи внутрішнього фінансового контролю; причинно-наслідкового зв'язку та системного підходу – у вдосконаленні ефективності внутрішнього контролю державних установ; абстрактно-логічного та комплексного підходів – для формування узагальнених висновків на основі аналізу і аудиту, теорії і практики особливостей формування внутрішнього контролю державних установ.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі акти України, національні нормативно-правові документи, що регламентують процес бухгалтерського обліку та контролю, теоретичні розробки науковців, монографії, автореферати кандидатських дисертацій, посібники, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, наукові фахові та періодичні видання, Інтернет-ресурси.

РЕЗУЛЬТАТИ

На відміну від західних країн, де внутрішній контроль наявний понад півстоліття, в Україні внутрішній контроль у контексті міжнародних стандартів (як у законодавчому, так і у інституційному аспекті) перебуває на стадії застосування та удосконалення.

Зазначене накладає відбиток на розуміння ролі і самої суті внутрішнього контролю та його впливу на

діяльність установи, а також на управлінські рішення керівника з впровадження та здійснення внутрішнього контролю.

На сьогодні керівники установ та працівники переважно внутрішній контроль сприймають як перевірку, аналіз, інвентаризацію відповідного процесу чи окремих операцій, які мають зв'язок з бюджетними коштами, а також іншими активами, які здійснюють окремі працівники [2, с. 12].

Згідно зі ст. 26 Бюджетного кодексу України внутрішній контроль – це комплекс конкретних заходів, які впроваджуються керівником для забезпечення дотримання ефективності та законності користування бюджетними коштами, досяжності результатів відповідно до вимог, цілей і планів, а також стосовно сфери діяльності розпорядника бюджетних коштів та підприємств, установ й організацій, що відносяться до сфери його управління.

Бюджетним кодексом України наголошено, що порядок внутрішнього контролю визначається Кабінетом Міністрів України [1].

На виконання ст. 26 Бюджетного кодексу України прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 1062 від 13 грудня 2018 р. «Про затвердження Основних засад внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 вересня 2011 р. № 1001».

Ця постанова тлумачить поняття «внутрішній контроль» відповідно до Бюджетного кодексу України.

Необхідно зазначити, що у Постанові розглянуто питання організаційної та функціональної внутрішньої системи контролю наприкінці 2018 р., тоді як чинною Постановою враховано вимоги, встановлені Методичними рекомендаціями з організаційного порядку внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх підвідомчих бюджетних організаціях. Рекомендації затверджено наказом Міністерства фінансів України № 995 від 14.02.2012 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх установах та підвідомчих бюджетних установах».

У Методичних рекомендаціях зазначено, що внутрішній контроль охоплює питання планування установи, управління бюджетом, бухгалтерського обліку та фінансово-бюджетної звітності, захищеність активів від втрачання, цільового та ефективного застосування бюджетних коштів та інші питання, не обмежуючись фінансовими елементами діяльності організації.

Для розуміння місця внутрішнього контролю у загальній системі державного контролю варто наголосити, що внутрішній контроль є елементом державного внутрішнього фінансового контролю [7, с. 21–22].

Зі збільшенням масштабів суб'єктів державного сектору різних форм власності та створенням конкурентного середовища комплексний контроль за процесами, що відбуваються всередині установи, можливий лише шляхом створення і запровадження ефективної системи внутрішнього контролю та активного впровадження внутрішнього аудиту. Саме внутрішній контроль як важливий інструмент системи управління установою за допомогою спеціальних процедур і комплексу контрольних дій допомагає забезпечити ефек-

тивне виконання поставлених завдань.

Останні виклики державного фінансового контролю в Україні свідчать про нагальну потребу розвитку внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту суб'єктів державного сектору як інструментів системи управління, які через спеціальні процедури та комплекс контрольних дій сприяють ефективному виконанню покладених на нього завдань. Нині є низка факторів, які уповільнюють їх повноцінне функціонування, зокрема, недостатнє усвідомлення їх прогресивної ролі керівництвом розпорядника бюджетних коштів, помилкове ототожнення з іншими видами контролю, відсутність фіксації результатів їх виконання, управління, звітність тощо [5, с. 387].

Сучасні вітчизняні реалії роблять акцент на тенденції стосовно збільшення кількості порушень законодавчого поля у застосуванні матеріальних і фінансових ресурсів, до того ж чутливою є недостатня відповідальність державних службовців в органах публічної влади стосовно законності, ефективності та результативності користування державною власністю. Така ситуація зумовлена низкими проблемних питань організаційно-правового характеру сфери державного фінансового контролю, серед яких найбільшу увагу заслуговують такі моменти: переважання «централізації» державного внутрішнього фінансового контролю над «децентралізованою» моделлю (у частині здійснення попереднього контролю); чутливо низький рівень фінансової дисципліни у державному секторі економіки; невисокий рівень відшкодування втрат матеріальних і фінансових ресурсів, виявлених під час застосування контролюючих заходів [4, с. 129].

Одним з основних сучасних завдань організації системи внутрішнього контролю є заміна застарілої практики та акцентування уваги на визначених для бюджетної установи цілях, виділених для цього ресурсах та ефективності і результативності їх застосування. Виконання поставлених завдань вбачається за можливе лише за умови впровадження у діяльність бюджетних установ фінансового управління і контролю, а також і посилення управлінської підзвітності [4, с. 130].

Також необхідним передбачається розподіл заходів внутрішнього контролю залежно від об'єктів дослідження на: контрольні заходи операцій – спрямовані на операції до та після їх здійснення, що пов'язано із застосуванням фінансово-матеріальних ресурсів бюджетної установи; контрольні заходи процесів – забезпечують додержання встановлених норм у здійсненні певного процесу (наприклад, під час закупівель за державні кошти мають бути чітко окреслені заходи контролю, що забезпечують дотримання вимог стосовно визначених технічних характеристик до предмета закупівлі; вибір процедури закупівлі; складання договору; прийняття управлінського рішення про авансування закупівлі; постачання; факту оплати; контроль якості до отриманих товарів, робіт, послуг); контрольні заходи документів – під собою мають на увазі застосування санкцій/дозволів на проведення господарської операції, що є найголовнішим реквізитом будь-якого первинного документу. Відомо, що кожний такий документ повинен бути підписаний відповідальною особою, яка має повноваження на здійснення відповідної господарської операції або здійснювати її

контроль; контрольні заходи ресурсів, що спрямовано на фіксацію відповідальності за збереження і використання ресурсів, яка зменшує ризик їх втрати чи неналежного використання (наприклад, складання договорів про матеріальну відповідальність, видача довіреностей, встановлення режиму доступу до інформаційних ресурсів тощо). Чинне місце у комплексі таких заходів внутрішнього контролю ресурсів посідає інвентаризація, яка оберігає фізичний спокій активів установи [3, с. 8].

Заходи моніторингового контролю включають в себе такі види діяльності: перевірка управлінським персоналом своєчасності та повноти здійснення затверджених планів контролюючих заходів установи на рік; додержання графіків проведення окремих контролюючих заходів протягом року; виконання працівниками функцій контролю, вказаних у їх посадових інструкціях [3, с. 9].

Система державного внутрішнього фінансового контролю (ДВФК) реформується відповідно до європейської моделі ДВФК, а саме відповідно до Концепції державного внутрішнього фінансового контролю «Помаранчева книга».

Необхідно зазначити, що сучасна ДВФК – це набір з трьох споріднених між собою елементів:

- внутрішній контроль (управлінські звіти – фінансове управління та контроль);
- окремо функціональний незалежний внутрішній аудит;
- центральний блок гармонізації.

Фінансовий менеджмент та контроль (ФМК) є одним із трьох основ Європейської концепції ДВФК.

Під ФМК розуміють систему, яка спрямована планувати, використовувати та контролювати фінансові ресурси з метою досягнення результативності та ефективності поставлених перед організацією власних цілей.

Процес ФМК є безперервним і впливає на керівництво всього рівня та співробітників установи і діяльність ФМК в установі повинна, насамперед, надати власнику/керівнику повноцінні гарантії досягнення установою своїх цілей; її діяльність забезпечить ефективність та результативність у відповідній правовій сфері. Звіти (фінансові та нефінансові, зовнішні та внутрішні) міститимуть в собі достовірну інформацію.

ФМК у державних установах має бути організовано та впроваджено так, щоб керівництво різних рівнів (від вищого до нижчого (оперативного) рівнів) відповідало за досягнення поставлених цілей відповідно до виділених бюджетних коштів та наявних матеріальних ресурсів. Водночас весь рівень керівництва повинен відповідати за досягнуті результати, бюджет та інші використані ресурси. Як наслідок, відповідальність керівництва за економне, ефективне, належне та правомірне використання ресурсів є основою ФМК. Відсутність управлінської відповідальності унеможливує досягнення результатів удосконалення системи ФМК і, навпаки, без чіткої системи ФМК неможливо забезпечити систему управлінської відповідальності для досягнення цілей економічним, ефективним та законним шляхом.

Менеджер відповідає за систему ФМК в організації, це є його прямою відповідальністю. Начальники фінансово-бухгалтерських відділів не несуть безпосе-

редньої відповідальності за впровадження ФМК. Їхня роль полягає в тому, щоб допомагати керівнику установи у розробленні стандартів, наданні інформації, наданні рекомендацій та у разі потреби наданні аналітичної підтримки. Керівник бюджетної організації, який відповідає за цільове використання бюджетних коштів, зобов'язань, прийнятих відповідно до певних цілей і завдань, здійснює свою діяльність відповідно до певних стандартів економічним, ефективним та результативним способом [7, с. 21].

Зокрема, є низка позитивних зрушень в організаційному процесі та здійсненні внутрішнього контролю, зокрема шляхом формалізації елементів внутрішнього контролю, їх складників та забезпечення практичного застосування під час виконання функцій і завдань. Так, у 2020 р. розпорядниками бюджетних коштів вжито заходів із вдосконалення внутрішнього контролю системи, зокрема: окремі робочі групи/комісії з організації та вдосконалення внутрішнього контролю та управління ризиками створюються окремими керівниками; прийняті до виконання внутрішні розпорядчі документи з питань діяльності з управління ризиками; запроваджено нові заходи контролю або вдосконалено наявні; затверджені плани заходів з покращення функціонування та впровадження системи внутрішнього контролю, контроль реагування на ризики; проведено навчальні заходи тощо.

Проте процес організування внутрішнього контролю не набув ознак системної, цілісної роботи. Вслід цього можна окреслити типові недоліки: незабезпечення цілісності системи внутрішнього контролю (її елементи фрагментарні, діють окремо один від одного); відсутність єдиних підходів до бізнес-планування; розгляд внутрішнього контролю як окремого виду діяльності або заходу (керівницький контроль, нагляд, контроль за процесом використання бюджетних коштів тощо); діяльність з управління ризиками та моніторингу не інтегрована у цикл управління і не акцентована увага на ключових ризиках, які можуть виникнути у процесі виконання основних завдань.

Система внутрішнього контролю переважно побудована на дотриманні відповідних правил. Заходи контролю спрямовано не на ефективність ключових процесів, а на використання бюджетних коштів, управління державним майном та іншими матеріальними ресурсами [5, с. 383–384].

Аналіз результатів державного фінансового контролю в Україні виявив типові порушення бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту, серед яких найпоширенішими є нестача доходів, неефективне використання фінансових ресурсів, завищення фонду заробітної плати; відсутність внутрішніх наказових документів про структурні підрозділи, невідповідність окремих положень наказу про облікову політику чинним вимогам законодавства тощо. Наявність подібних порушень у різних державних установах свідчить про їх уніфікованість та гальмування прийняття рішень з вирішення проблем на галузевому рівні.

Виявлені обсяги фінансових порушень суттєво впливають на фінансову стійкість галузі та держави. Такий вплив пропонується розглядати у вигляді фінансових, соціально-економічних ефектів, таких як неефективне використання коштів з державного чи місцевих бю-

джетів, неефективне виконання завдань державної фінансової політики.

Типові порушення у системі бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю державних установ дають змогу врахувати їх у розробленні рекомендацій та пропозицій з: усунення порушень і недоліків, виявлених під час аудиту, попередження їх у майбутньому в діяльності галузі; усунення причин та умов, що призвели або можуть призвести до порушень і недоліків у діяльності державних установ; підвищення ефективності та результативності діяльності державних установ; підвищення відповідальності керівників за ефективність прийнятих ними управлінських рішень та виконання діяльності [5, с. 387–388].

Саме дослідники звертають увагу на те, що процес децентралізації управління фінансовими ресурсами буде потребувати тривалого часу, водночас передусім вагомою є зміна адміністративної та управлінської культур, які потребують від керівників органів влади переглянути (разом із рівнем їх делегування) заходи підзвітності (відповідальності). Ефективність заходів відповідальності, особливо стосовно досягнення результатів, приведе до потреб у новій інформації, яку можливо отримати лише від ефективної системи фінансового управління і контролю. Тому важливим етапом впровадження такої системи та посилення управлінської відповідальності у державному секторі є складення конкретного графіку заходів із визначеними пріоритетними оцінками всередині установи. Цей етап є чи не найскладнішим, оскільки зв'язаний із системою внутрішнього контролю, її складністю та впливом на діяльність установи щодня, реалізацію процесів, які вимагають суттєвих змін та необхідних ресурсів. А отже, послідовне впровадження системи ФУК та управлінське посилення відповідальності на операційному рівні потребують додаткових наукових експериментів та досліджень [4, с. 133].

ВИСНОВКИ

Ефективність системи внутрішнього контролю дер-

жавного сектору прямо залежить від чіткої організації методики контролю та моніторингу їх якості. Водночас серйозну увагу потрібно звернути на відбір способів контролю, враховуючи об'єкти дослідження для уникнення дублювання контрольних дій різними контролюючими суб'єктами. Процес усунення зазначеної проблематики прямо залежить від застосування науково обґрунтованих підходів до систематизації заходів контролю, розроблення практично-орієнтованих моделей, їх організації та реалізації.

Вирішення проблемних питань, пов'язаних із функціонуванням системної моделі внутрішнього контролю в органах державного сектору влади можливе тільки шляхом впровадження реалістичних підходів до його організації, переосмислення контролю не лише як способу збереження ресурсів бюджетної організації, а й як інструменту управління даними ресурсами, зниження ризиків незаконного та неефективного їх використання. Водночас ефективність змін системи внутрішнього контролю недосяжна тільки через правові норми, наявні інструкції та регулюючі документи. Тому в цьому марудному процесі найпершим мають бути заходи з підвищення розуміння вищою управлінською ланкою ролі та місця системи внутрішнього контролю у належному управлінні державними ресурсами, усвідомлення можливості досягнути позитивних змін тільки за її реформування із застосуванням міжнародної практики служб внутрішнього контролю.

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що напрямками подальших досліджень буде слугувати: розроблення проектів документів із вдосконалення системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю суб'єктів державного сектору економіки; розроблення методів виявлення ризиків діяльності з бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю (аудиту); розроблення пропозицій на галузевому рівні із запобігання порушень у системі бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю, які мають системний характер.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Внутрішній контроль: від теорії до практики. Практичний посібник для розпорядників бюджетних коштів місцевих бюджетів. LOGICA. 2019. 44 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/524/12.2019.3.pdf>
3. Міщенко Т.М. Заходи внутрішнього контролю та їх моніторинг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 17 (2). С. 6–11.
4. Міщенко Т.М. Удосконалення внутрішнього контролю бюджетної установи. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер.: Економіка і управління*. 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 129–134.
5. Development of internal control and audit in Ukraine / O. Antoniuk et al. *Independent Journal of Management & Production*. 2021. Vol. 12. № 6. pp. 376–390.
6. Dikan L., Deineko Ye., Kalinkin D. Public internal financial control reforming in Ukraine: conceptual foundations and practices. *Economics and management of national economy*. 2017. № 165. pp. 60–65.
7. Yefymenko H. The main aspects of implementing the system of public internal financial control in Ukraine system. *Political Science and Security Studies Journal*. 2022. Vol. 3, № 1. pp. 19–25.

References

1. Budget Code of Ukraine of July 8, 2010, No. 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (in Ukrainian).
2. Internal Control: From Theory to Practice. Practical Handbook for Managers of Local Budget Funds. LOGICA. 2019. 44 p. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/524/12.2019.3.pdf> (in Ukrainian).
3. Mishchenko T.M. Measures of Internal Control and Their Monitoring. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*. 2018. Issue 17(2). pp. 6-11. (in Ukrainian).
4. Mishchenko T.M. Improving the Internal Control of a Budgetary Institution. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Economics and Management*. 2017. Vol. 28(67). No. 1. pp. 129-134. (in Ukrainian).

5. Development of internal control and audit in Ukraine / O. Antoniuk et al. *Independent Journal of Management & Production*. 2021. Vol. 12. № 6. pp. 376–390.

6. Dikan L., Deineko Ye., Kalinkin D. Public internal financial control reforming in Ukraine: conceptual foundations and practices. *Economics and management of national economy*. 2017. № 165. pp. 60–65.

7. Yefymenko H. The main aspects of implementing the system of public internal financial control in Ukraine system. *Political Science and Security Studies Journal*. 2022. Vol. 3, №. 1. pp. 19–25.

Hanna BULKOT

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2657-2862>

e-mail: Pypcanna@ukr.net

Nadiia BUHAI

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4670-935X>

e-mail: super.bsv2011@ukr.net

EFFICIENCY OF INTERNAL CONTROL OF STATE INSTITUTIONS OF UKRAINE

Introduction. The introduction of a modern model of state internal financial control is aimed at strengthening the responsibility of managers for the management and development of institutions as a whole (managerial responsibility and accountability). Therefore, the implementation and operation of the internal control system is aimed at the economical and efficient use of resources provided by taxpayers for the development and sustenance of Ukraine.

The purpose of this paper is to analyse the level of effectiveness and efficiency of internal control of state institutions of Ukraine.

Results. The paper provides a legally established concept of internal control. It describes the significance of internal control as a tool of the institution management system. A number of problems of an organizational and legal nature in the field of state financial control are indicated. The division of internal control measures was also carried out depending on the objects of the study: operations control measures; process control measures; document control measures that involve the use of sanctions (permits) for the implementation of an economic transaction which is a mandatory requisite of any primary document; resource control measures aimed at consolidating responsibility for the safety and use of resources, which reduces the risk of their loss or misuse. The paper also lists the activities that may include monitoring of control measures. The concepts of state internal financial control, financial management and control are provided. Typical violations in the system of accounting and internal control of state institutions are indicated, that should be considered when developing proposals and recommendations.

Conclusions. Solving problematic issues related to the functioning of the internal control system in state authorities is only possible by introducing new modern approaches to its organization, reconsideration of control not as means of preserving the resources of a budgetary institution, but as a tool for managing these resources, reducing various risks of illegal, inefficient and ineffective use of them. At the same time, efficient changes in the internal system cannot be achieved only through legal norms, regulatory documents and instructions.

Keywords: internal control, monitoring, financial control, financial management, accounting

Олександр АДАМОВСЬКИЙ

к. е. н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3515-4635>e-mail: oleksandr.m.adamovskyi@lpnu.ua**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ**

У статті розглянуто особливості функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. Здійснено аналіз діяльності Державної служби фінансового моніторингу України у розрізі операцій, що здійснювалися нею протягом останніх років. Подано інформаційну систему, яка забезпечує роботу Держфінмоніторингу в умовах цифровізації. Обґрунтовано, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства у сфері фінансового моніторингу є немало проблем та зловживань. Аргументовано пропозиції із реалізації напрямів, що сприятимуть активізації впровадження цифровізації у сфері проведення фінансового моніторингу в Україні.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, цифровізація, фінансові операції, держава, правопорушення

ВСТУП

Сучасний стан розвитку української держави, зумовлений нестабільними макроекономічними тенденціями та веденням воєнних дій на значній частині території країни, свідчить про потребу пошуку шляхів покращення застосування методів управління процесами та відносинами, які відбуваються в економіці. І саме фінансовий моніторинг покликаний забезпечувати одержання об'єктивної та своєчасної інформації про умови функціонування суб'єктів, які здійснюють фінансові операції, зважаючи на свою особливість як структурної частини управлінської системи в економічному просторі держави. Адже відносини, пов'язані із розподілом та перерозподілом фінансових ресурсів, завжди є високоризиковими, тому проведення фінансового моніторингу спрямоване на попередження та усунення негативних наслідків, які виникають внаслідок різного роду зловживань, та на оперативне реагування на зміни, які відбуваються у фінансовій сфері.

Достовірний та об'єктивний фінансовий моніторинг забезпечує належний рівень економічної та фінансової, а відтак, – і національної безпеки в державі, тому забезпечення розвитку системи фінансового моніторингу в сучасних умовах є важливим та нагальним завданням.

Дослідженню проблематики фінансового моніторингу присвячені наукові праці багатьох вчених. Зокрема, мова йде про О.В. Акімову [1], А.О. Бойка [6], Я.Б. Дропу [4], С.В. Леонова [6], С.В. Миненка [6], М.Р. Піхоцьку [4], О.В. Смагло [9], С.М. Теслю [4] та ін. У своїх публікаціях вони піднімають питання фінансового моніторингу як складника системи державного фінансового контролю та як складника формування ефективного контролю й безпеки в Україні, розглядають особливості функціонування системи фінансового моніторингу в Україні, розглядають характеристику наявних схем легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом. Проте в умовах неспинного розвитку українського суспільства відповідно до світових тенденцій потреба вивчення особливостей фінансового моніторингу та проведення його операцій в умовах цифровізації залишається нагальним, тому тема статті є достатньо актуальною в умовах сьогодення.

МЕТА статті – розглянути особливості здійснення фінансового моніторингу в Україні та обґрунтувати

пропозиції з його покращення в умовах активної цифровізації.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У написанні статті застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. На основі монографічного методу здійснювалося дослідження теоретичних основ здійснення фінансового моніторингу, на основі аналізу і синтезу – вивчення впливу чинників на здійснення фінансового моніторингу в Україні. За допомогою методу порівняння досліджувались у динаміці показники подання інформації суб'єктами первинного фінансового моніторингу до Державної служби фінансового моніторингу України (Держфінмоніторингу).

Інформаційна база дослідження ґрунтується на нормативно-довідковій та науковій літературі. Фактичні дані одержано з матеріалів статистичної звітності Держфінмоніторингу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Особливістю функціонування системи фінансового моніторингу в Україні протягом останніх років є активний розвиток відносин, пов'язаних із протидією відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Центральним органом влади, що призначено діяти у зазначеній сфері та виконувати функції підрозділу фінансової розвідки, є Держфінмоніторинг. Інформацію з розподілу повідомлень про фінансові операції Держфінмоніторингу у розрізі ознак подано у табл. 1.

Розподіл взятих на облік у 2021 р. повідомлень у розрізі ознак фінансового моніторингу має вигляд:

- з ознаками обов'язкового моніторингу/порогові фінансові операції (з 29.04.2020) – 96,54% (4 562 082);
- з ознаками внутрішнього моніторингу/підозрілі фінансові операції (діяльність) (з 29.04.2020) – 3,10% (146 484);
- з ознаками обов'язкового та внутрішнього моніторингу/порогові та підозрілі фінансові операції (діяльність) (з 29.04.2020) – 0,35% (16 435);
- фінансові операції, що надійшли на запит щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій – 0,01% (536).

Узагальнену інформацію про кількість отриманих та оброблених Держфінмоніторингом повідомлень про здійснені фінансові операції суб'єктами первинного фінансового моніторингу протягом останніх п'яти років подано у табл. 2.

Таблиця 1 – Розподіл взятих на облік Держфінмоніторингом повідомлень у розрізі ознак фінансового моніторингу щоквартально протягом 2017-2021 рр. [7]

	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.
Порогові фінансові операції					
I квартал	94,46	96,36	97,16	96,954	95,24
II квартал	94,89	96,69	96,778	96,664	93,53
III квартал	95,66	97,00	97,159	94,45	95,625
IV квартал	95,70	97,49	96,853	95,20	96,64
Підозрілі фінансові операції (діяльність)					
I квартал	4,47	3,05	2,37	2,602	4,67
II квартал	3,71	2,78	2,625	3,001	6,37
III квартал	3,42	2,47	2,402	5,45	4,344
IV квартал	3,45	2,06	2,665	4,75	3,32
Порогові та підозрілі фінансові операції (діяльність)					
I квартал	1,06	0,59	0,46	0,441	0,04
II квартал	0,90	0,53	0,596	0,323	0,02
III квартал	0,89	0,53	0,435	0,04	0,028
IV квартал	0,84	0,44	0,478	0,02	0,02
Відстеження (моніторинг) фінансових операцій					
I квартал	0,01	0,003	0,01	0,003	0,05
II квартал	0,50	0,001	0,001	0,012	0,08
III квартал	0,03	0,003	0,004	0,06	0,004
IV квартал	0,01	0,01	0,004	0,03	0,02

Таблиця 2 – Кількість отриманих і оброблених Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції щоквартально протягом 2017-2021 рр., од [7]

	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.	2021р. у % до 2017р.
I квартал	1 751 142	2 159 920	2 563 991	2 925 055	347 168	19,83
II квартал	1 859 079	2 272 372	2 659 310	1 037 502	399 208	21,47
III квартал	2 100 350	2 697 216	3 037 867	381 533	446 324	21,25
IV квартал	2 334 132	2 876 585	3 201 326	400 025	471 473	20,20
Всього	8 044 703	10 006 093	11 462 494	4 744 115	1 664 173	20,69

На основі даних табл. 2 можна прийти до висновку, що протягом I кв. 2021 р. кількість отриманих Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції зменшилась на 88,1 % порівняно з аналогічним періодом минулого року, протягом II кв. 2021 р. ця кількість зменшилась на 61,52 %, проте протягом III кв. 2021 р. ця цифра збільшилась на 16,98 %, а протягом IV кв. 2021 р. – збільшилась на 17,9 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Ці зміни можливо відбулися у зв'язку з набранням чинності Законом України № 361-IX від 06.12.2019 «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Найбільш активними у системі звітування у розрізі суб'єктів первинного фінансового моніторингу є банки, які надсилають основну частину повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу.

Аналіз діяльності Держфінмоніторингу необхідно доповнити інформацією, яка свідчить про діяльність цього органу у сфері протидії корупції, податковим злочинам, фінансуванню тероризму та сепаратизму. До матеріалів підрозділу фінансової розвідки України потрапила інформація як про фізичних осіб, так і юридичних осіб, яка стосувалася підозрілих операцій у фінансовій сфері станом на 1 січня 2022 р.

Сума фінансових операцій у матеріалах Держфінмоніторингу, опрацьованих станом на 1 січня 2022 р., становить понад 100 млрд грн. Цю цифру можна порівняти, наприклад, із фінансовим планом Укрзалізничці на 2022 р.

Основні факти, які характеризували діяльність Держфінмоніторингу у сфері протидії злочинним фінансовим операціям станом на 1 січня 2022 р.:

1. 1170 матеріалів з'явилося в межах протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, з них найбільше перенаправлено до Національної поліції України та Державної фіскальної служби.

2. Загальна сума фінансових операцій, що стосувалися матеріалів Держфінмоніторингу, сягала 103,2 млрд грн. Порівняно з результатом попереднього року ця сума збільшилась на 27 млрд грн.

3. Відмивання коштів шляхом корупції стали основою для 160 матеріалів. Сума фінансових операцій, які могли бути пов'язані з легалізацією коштів, та із вчиненням кримінального правопорушення, становила 9,3 млрд грн.

4. Податкові злочини, зокрема й т.зв. «скрутки», потрапили до 111 матеріалів, обсяг коштів в межах яких становив 22,85 млрд грн. Зокрема, заблоковано 72,68 млн грн.

5. Фінансування тероризму та сепаратизму фігурувало у 109 матеріалах, як і 118 юридичних осіб та 78 фізичних осіб. Відповідно до цього ними повинні займатися Служба безпеки України, Офіс генерального прокурора та Державна фіскальна служба. Серед них пов'язані зі здійсненням фінансових операцій за участі 15 фізичних осіб та 66 юридичних осіб, проти яких Рада національної безпеки та оборони ввела санкції, починаючи з 2018 р. [10].

Так, Держфінмоніторинг засвідчив подані резуль-

тати своєї діяльності, значну частину яких реалізовано завдяки активному застосуванню ним у процесі своєї діяльності єдиної інформаційної системи, покликаної забезпечити виконання інституцією покладених на неї функцій. Ця система працює цілодобово, забезпечуючи безперебійну роботу Держфінмоніторингу.

Єдина інформаційна система діє відповідно до чинного законодавства України. Базовим нормативним актом є постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 627 від 22 липня 2020 р. [2], в якій визначено, що ця система повинна забезпечувати збирання та оброблення інформації та відомостей державних електронних інформаційних ресурсів, необхідних для проведення Держфінмоніторингом комплексного аналізу інформації фінансового моніторингу.

Так, регулювання системи фінансового моніторингу в умовах цифровізації відбувається за допомогою тісної комунікації серверів та баз даних державних інституцій, які володіють необхідними даними та здатні забезпечити Держфінмоніторинг даними, необхідними для об'єктивного та повноцінного фінансового моніторингу. Ключовим елементом єдиної інформаційної системи є Інтернет, за допомогою якого взаємодіють усі учасники обміну інформацією. Схему такої взаємодії в рамках функціонування єдиної інформаційної системи стосовно забезпечення функціонування Держфінмоніторингу подано на рис. 1.

Рис. 1. Інформаційна система, яка забезпечує роботу Держфінмоніторингу в умовах цифровізації [5]

Деталізуючи питання цифровізації у сфері здійснення фінансового моніторингу, потрібно згадати Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації фінансового моніторингу» № 850 від 9 вересня 2020 р. [3], в якій визначено, що електронна форма стає основою для взаємодії у сфері обміну інформацією замість паперового документообороту. У роботі інформаційно-телекомунікаційної системи по-

винен використовуватися формат «е-кабінет системи фінансового моніторингу», який передбачає застосування особистого кабінету або прикладного програмного інтерфейсу.

Водночас відповідно до Наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку обміну інформацією з питань фінансового моніторингу» № 322 від 4 червня 2021 р. [8], який набрав чинності 1 травня 2022 р., затверджено Порядок створення особистого кабінету суб'єкта первинного фінансового моніторингу та доступу до е-кабінету системи фінансового моніторингу та Порядок інформаційної взаємодії суб'єктів первинного фінансового моніторингу та Державної служби фінансового моніторингу України, зокрема нові формати та категорії інформаційного обміну.

Так, система фінансового моніторингу України демонструє поступ на засади переходу на цифровий формат роботи відповідно до запитів сучасного суспільства. Сформована єдина інформаційна система та інші платформи, покликані забезпечувати роботу Держфінмоніторингу та попереджувати зловживання у фінансовій сфері, демонструють готовність державних інституцій функціонувати на основі новітніх технологічних прийомів та інструментів.

Тим не менше, у сфері фінансового моніторингу на сьогодні є немало проблем, що стосуються зловживань передачі даних та відповідно достовірності оброблення інформації, довіри до неї з боку її користувачів, а також використання Інтернету та хмарного середовища і інфраструктурного обслуговування процесів, які супроводжують зазначені процедури.

Ці та інші невирішені питання потребують особливої уваги у контексті реалізації напрямів, що сприятимуть активізації впровадження цифровізації у сфері проведення фінансового моніторингу в Україні:

1) здійснення повноцінних трансформаційних змін моніторингових процесів на національному, регіональному та місцевому рівнях відповідно до сучасних умов розвитку суспільства;

2) створення сприятливого середовища для розвитку е-бізнесу та, зокрема, е-комерції;

3) формування інфраструктури, здатної забезпечити належний рівень кібер-безпеки, а також повноцінний розвиток хмарних технологій та мобільного Інтернету;

4) створення мережі сервісних послуг, спрямованих на якісне обслуговування суб'єктів первинного фінансового моніторингу та відкритість даних для них, що сприятиме підвищенню рівня їх довіри до процесів цифровізації загалом;

5) водночас формування системи передачі даних, яка б надавала доступ до інформації про можливі ризики, що очікують на суб'єктів у сфері цифровізації;

6) надання консультаційної та технологічної підтримки суб'єктам у сфері використання захищених інформаційно-комунікаційних систем.

Так, процеси цифровізації забезпечують регулювання системи фінансового моніторингу відповідно до тісної комунікації серверів та баз даних державних інституцій, які володіють необхідними даними та здатні забезпечити ними Держфінмоніторинг. В основі цього лежить використання мережі Інтернет як єдиної інформаційної системи, і в рамках цих взаємодій усі

учасники обміну інформацією реалізують покладені на них функції.

ВИСНОВКИ

Отже, система фінансового моніторингу активно розвивалася протягом останніх років. Ключовим суб'єктом у ній виступає Держфінмоніторинг, який є центральним органом влади і покликаний регулювати і координувати діяльність у сфері фінансового моніторингу. Протягом останніх років ця інституція реалізувала низку проєктів, процедур та операцій, пов'язаних із попередженням та мінімізацією зловживань у фінансовій сфері.

Зважаючи на тенденції розвитку сучасного цивілізованого суспільства, на сьогодні регулювання фінансового моніторингу здійснюється на засадах цифровізації, що є об'єктивно невідворотним процесом. Підвищення ефективності операцій у здійсненні фінансового моніторингу та зниження рівня зловживань у цій сфері розцінюються як важливі завдання, які здатна вирішити цифровізація, проте ця сфера не позбавлена

невирішених питань. З метою усунення або мінімізації проблем, які є на сьогодні у сфері фінансового моніторингу, запропоновано реалізувати такі напрями: здійснити повноцінні трансформаційні зміни моніторингових процесів у державі; створити сприятливе середовище для розвитку е-бізнесу; сформувати інфраструктуру, здатну забезпечити належний рівень кібербезпеки, розвиток хмарних технологій та мобільного Інтернету, якісне обслуговування суб'єктів первинного фінансового моніторингу; сформувати систему передавання інформації про можливі ризики, які очікують на суб'єктів у сфері цифровізації; надавати консультаційну та технологічну підтримку суб'єктам у сфері використання захищених інформаційно-комунікаційних систем.

Перспективою подальших наукових досліджень у зазначеному напрямі є вивчення можливостей впровадження зарубіжного досвіду фінансового моніторингу та способів його стимулювання в українських реаліях.

Список використаних джерел

1. Акімова О.В. Фінансовий моніторинг в системі державного фінансового контролю: теорія, методологія, практика: монографія. Краматорськ, 2017. 300 с.
2. Деякі питання єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Постанова Кабінету Міністрів України № 627 від 22 липня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/627-2020-п#Text>
3. Деякі питання організації фінансового моніторингу: Постанова Кабінету Міністрів України № 850 від 9 вересня 2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2020-п#Text>
4. Дропа Я.Б., Тесля С.М., Піхоцька М.Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Випуск 37. С. 35-43
5. Звіт Державної служби фінансового моніторингу за 2021 рік. URL: <https://finap.com.ua/uk/zvit-derzhavnoyi-sluzhbi-finansovogo-monitoringu-ukrayini-za-2021-rik/>
6. Леонов С.В., Бойко А.О., Миненко С.В. Систематизація та характеристика існуючих схем легалізації доходів отриманих незаконним шляхом. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. №1 (92). С.35-45.
7. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua/>
8. Про затвердження Порядку обміну інформацією з питань фінансового моніторингу: Наказ Міністерства фінансів України №322 від 4 червня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1035-21#Text>
9. Смагло О.В. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/341>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-28>
10. Фінмоніторинг: 5 фактів у цифрах про відмивання коштів, корупцію і «скрутки». 25.01.2022. URL: <https://vkursi.pro/news/content/finmonitorynh-5-faktiv-u-tsyfrakh-pro-vidmyvannia-koshtiv-koruptsiu-i-skrutki-851812>

References

1. Akimova O.V. Financial monitoring in the system of state financial control: theory, methodology, practice: monography. Kramatorsk, 2017. 300 p. [in Ukrainian].
2. Some issues of the unified state information system in the field of prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 627 of July 22, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/627-2020-п#Text> [in Ukrainian].
3. Some issues of organization of financial monitoring: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 850 of September 9, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2020-п#Text> [in Ukrainian].
4. Dropa Ya.B., Teslia S.M., Pikhotska M.R. Development of the financial monitoring system as a component of the formation of effective control and security in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2021. Vol 37. pp. 35-43 [in Ukrainian].
5. Report of the State Financial Monitoring Service for 2021. URL: <https://finap.com.ua/uk/zvit-derzhavnoyi-sluzhbi-finansovogo-monitoringu-ukrayini-za-2021-rik/> [in Ukrainian].
6. Leonov S., Boiko A., Mynenko S. Systematization and characterization of existing schemes of legalization of proceeds received illegally. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*. 2019. vol. 1(92). pp. 35-45 [in Ukrainian].
7. Materials of the official site of the State Financial Monitoring Service of Ukraine. URL: <https://fiu.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. On the approval of the Procedure for exchanging information on financial monitoring: Order of the Ministry of Finance of Ukraine No. 322 dated June 4, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1035-21#Text> [in Ukrainian].
9. Smahlo O. Functioning of the financial monitoring system in Ukraine. *Economy and society*. 2021. Vol. 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/341>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-28> [in

Ukrainian].

10. Finmonitoring: 5 facts in numbers about money laundering, corruption and "twisting". 25.01.2022. URL: <https://vkursi.pro/news/content/finmonitorynh-5-faktiv-u-tsyfrakh-pro-vidmyvannia-koshtiv-koruptsiu-i-skrutky-851812> [in Ukrainian].

Oleksandr ADAMOVSKYI

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3515-4635>

e-mail: oleksandr.m.adamovskyi@lpnu.ua

PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE FINANCIAL MONITORING SYSTEM IN UKRAINE

The paper examines the peculiarities of the functioning of the financial monitoring system in Ukraine. It is substantiated that in the conditions of the relentless development of Ukrainian society in accordance with world trends, the need to study the peculiarities of financial monitoring and conducting its operations in conditions of digitalization is an urgent issue, therefore the topic of the paper is quite relevant in today's conditions

The purpose of the paper is to assess the specifics of financial monitoring in Ukraine and to substantiate proposals for its improvement in the context of active digitalization.

It was noted that the central authority appointed to act in the specified area and perform the functions of the financial intelligence unit is the State Financial Monitoring Service of Ukraine. An analysis of the activity of the State Financial Monitoring Service of Ukraine was carried out in terms of operations carried out by it in recent years. The information system that ensures the work of the State Financial Monitoring Service in conditions of digitalization is presented. It is substantiated that at the current stage of development of Ukrainian society there are many problems and abuses in the field of financial monitoring.

As a conclusion, proposals regarding the implementation of directions that will contribute to the activation of the implementation of digitalization in the field of financial monitoring in Ukraine are argued. In order to eliminate or minimize the problems that exist today in the field of financial monitoring, the paper proposes to implement the following directions: implement full-fledged transformational changes in monitoring processes in the state; create a favorable environment for the development of e-business; to form an infrastructure capable of ensuring an appropriate level of cyber security, development of cloud technologies and mobile Internet, quality service of subjects of primary financial monitoring; to form a data transmission system regarding information about possible risks that await subjects in the field of digitalization; to provide consulting and technological support to subjects in the field of using protected information and communication systems.

Keywords: *financial monitoring, digitalization, financial operations, state, crime*

Ася Володимирівна БОГАЧОВА

к.е.н., доцент, Київський національний лінгвістичний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8487-887X>

e-mail: asia.bohachova@knlu.edu.ua

Юлія Владиславівна ЗАКОРКО

студентка, Київський національний лінгвістичний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6069-9647>

e-mail: zahorik20@gmail.com

ОНЛАЙН МАРКЕТИНГ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО БІЗНЕСУ

У статті обговорено важливість маркетингу для успішного розвитку компанії та запропоновано практичні рекомендації для ефективної організації маркетингу на підприємстві малого бізнесу. Статтю присвячено аналізу Інтернет ресурсів малих підприємств, які представляють ринок газового обладнання України; інформацію про те, що маркетинг включає не тільки просування продукту, але й аналіз ринку, конкурентів, споживачів і розроблення унікальної торгової пропозиції. Також обговорено такі важливі аспекти, як розроблення стратегії маркетингу, визначення цільової аудиторії та застосування інструментів Інтернет маркетингу.

Ключові слова: онлайн маркетинг, ринок газового обладнання, місія, позиціонування, унікальна торгова пропозиція

ВСТУП

Маркетинг є невід'ємною частиною успішної роботи будь-якого підприємства, включаючи малий бізнес. Організація маркетингу на підприємствах малого бізнесу вимагає врахування особливостей цього сегменту ринку, таких як обмежені бюджети та ресурси.

Правильне застосування онлайн-маркетингу, такого як соціальні мережі та електронна пошта, може значно покращити результати маркетингових кампаній на підприємствах малого бізнесу. Необхідно розробити конкретну маркетингову стратегію для кожного підприємства малого бізнесу, враховуючи його особливості, цілі та потреби потенційних клієнтів.

Один із головних викликів для малих підприємств – це конкуренція з великими компаніями, які мають більший бюджет на маркетинг та ширші ресурси. У такій ситуації малим підприємствам може бути важко привернути увагу та зацікавити клієнтів. Однак завдяки можливостям онлайн-маркетингу малі підприємства можуть мати значну перевагу.

МЕТА роботи полягає в аналізованні різних аспектів онлайн маркетингу та наданні рекомендацій із застосування онлайн маркетингу для малого бізнесу. Статтю спрямовано на допомогу підприємцям малого бізнесу, які хочуть покращити свою онлайн стратегію та розширити свою онлайн присутність, щоб залучати більше клієнтів та збільшувати фінансові результати діяльності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Інтернет джерел.

Зокрема, порівняльний аналіз застосовано під час здійснення аналізу конкурентів. Дослідження конкурентного середовища малих підприємств дає розуміння того, які методи онлайн маркетингу застосовуються конкурентами, і як вони можуть бути адапто-

вані для власного застосування. Метод аналізу і синтезу застосовувався для дослідження онлайн ресурсів конкурентів ринку газового обладнання України. Застосовано методи теоретичного узагальнення тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ринок опалювального обладнання в Україні є досить розвиненим та різноманітним. Він включає виробників, постачальників, дистриб'юторів і роздрібних продавців опалювального обладнання.

Основними видами опалювального обладнання в Україні є промислові газові котли, газові генератори та інше обладнання для виробництва енергії. Окрім промислового обладнання ринок представлено котлами та конвекторами для опалення, газовими плитами, газовими водонагрівачами та іншими приладами для використання газу в побуті.

На ринку України діють місцеві виробники та закордонні компанії. Одним з найбільших виробників газового обладнання на території України є компанія "Термія", яка виробляє газові котли, водонагрівачі та інше обладнання. Крім того, на ринку представлені відомі закордонні виробники, такі як Bosch, Vaillant, Ariston тощо. У структурі котлів за походженням спостерігається переважання імпортової продукції (рис. 1) [1].

Рис. 1. Структура ринку котлів в Україні, %

Наявні оптові та роздрібні продавці газового устаткування, які пропонують широкий асортимент продукції різних виробників. Проте варто врахувати, що в Ук-

раїні діють певні нормативи та вимоги до якості газового обладнання, тому придбання продукції у ненадійних постачальників може становити певні ризики.

Крім того, на ринку України є низка сервісних компаній, які займаються встановленням, обслуговуванням та ремонтом газового обладнання. Вони пропонують послуги для приватних споживачів, підприємств та організацій.

Виходячи з результатів досліджень, найпопулярнішими в Україні є твердопаливні котли, на які припадає понад 90 % виробництва, та газові котли, які на українському ринку представлені в основному імпортом.

На ринку газового обладнання в Україні існує багато підприємств малого бізнесу, основними каналами комунікації яких зі своєю цільовою аудиторією є Інтернет ресурси, а саме сайти компаній з переліком номенклатури продукції та асортиментом послуг зі встановлення та обслуговування обладнання.

У 2021 р. кількість підприємств, що мали вебсайт, який функціонував у мережі Інтернет, становило 25240 од. Відповідно до сучасної класифікації до малих підприємств належать ті, середня кількість працівників яких становить до 50 осіб, до середніх – до 250 осіб в рік [2].

Аналіз сайтів конкурентів за місією, позиціонуванням та унікальною торговельною пропозицією – це важливий процес для будь-якого бізнесу, який дає змогу зрозуміти, як конкуренти продають свої товари чи послуги [3]. Розглянемо, як здійснити аналіз сайтів конкурентів з місії, позиціонування та унікальної торгової пропозиції.

Місія конкурентів – це основна мета їхнього бізнесу. Аналіз місії дає змогу зрозуміти, як конкуренти позиціонують свій бізнес та які цінності вони пропонують своїм клієнтам. Для аналізу місії конкурентів необхідно вивчити їхні офіційні сайти та описи бізнесу, щоб зрозуміти, що робить їх унікальними та як вони описують свої цілі та завдання.

Позиціонування конкурентів – це те, як вони подають свої товари або послуги відносно інших гравців на ринку [4]. Аналіз позиціонування допомагає зрозуміти, які переваги застосовують конкуренти, щоб залучити клієнтів. Для цього необхідно вивчити теги та ключові слова, які застосовують конкуренти, щоб визначити, як вони описують свої товари та послуги.

Унікальна торгова пропозиція (Unique Selling Proposition, USP) конкурентів – це те, що робить їх товари чи послуги унікальними та відмінними від інших на ринку. Аналіз USP дає змогу зрозуміти, які переваги конкуренти пропонують своїм клієнтам та як вони привертають увагу. Для цього необхідно вивчити спеціальні пропозиції, акції, гарантії та інші переваги, які

конкуренти пропонують своїм клієнтам.

Результати дослідження конкурентного середовища на ринку опалювального обладнання України, подано як таблицю чек-лист для аналізу основних конкурентів галузі (табл. 1).

Загалом аналіз сайтів конкурентів з місії, позиціонування та унікальної торгової пропозиції допомагає бізнесу зрозуміти, як вони можуть покращити свої стратегії просування та конкурувати на ринку. Однак необхідно пам'ятати, що успішний бізнес не повинен копіювати конкурентів безпосередньо, а застосовувати аналіз конкурентів як джерело натхнення для розвитку власних унікальних ідей та стратегій. Також необхідно врахувати, що аналіз конкурентів не є єдиним інструментом для успішного просування бізнесу і вимагає додаткового дослідження ринку, споживачів, технологічних та економічних трендів, а також розроблення власної унікальної місії, позиціонування та унікальної торгової пропозиції. Крім того, аналіз конкурентів є безперервним процесом і вимагає постійного моніторингу змін у стратегіях та продуктах конкурентів. Також ефективно управління відгуками та репутацією в Інтернеті може допомогти малим підприємствам залучати нових клієнтів та зберігати лояльність наявних клієнтів. Не слід забувати про важливість аналізу результатів маркетингових кампаній на підприємствах малого бізнесу, щоб оптимізувати стратегію та досягти максимальної віддачі від вкладених ресурсів.

ВИСНОВКИ

Загалом організація маркетингу на підприємствах малого бізнесу є важливим складником успішного розвитку компанії. Необхідно розуміти, що маркетинг не зводиться тільки до просування продукту, але також включає аналіз ринку, конкурентів, споживачів, розроблення унікальної торгової пропозиції і формування бренду компанії.

Для ефективної організації маркетингу на підприємстві малого бізнесу необхідно розробити стратегію маркетингу, визначити цільову аудиторію та канали комунікації з огляду на специфіку бізнесу та ринку, на якому він функціонує.

Також важливим аспектом є застосування інструментів Інтернет маркетингу, таких як створення та просування сайту, SEO, SMM, контент-маркетинг тощо, що дасть змогу ефективно залучати потенційних клієнтів та покращити імідж компанії.

Нарешті слід зазначити, що маркетинг для підприємства малого бізнесу є безперервним процесом, який потребує постійного аналізу та коригування стратегії залежно від змін зовнішніх та внутрішніх умов.

Список використаних джерел

1. Аналіз ринку котлів України. *Pro-Consulting. Аналітика ринків, фінансовий консалтинг*. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-kotlov-ukrainy-2019-god>
2. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах за 2021 рік. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/arh_ikt_u.html
3. Корнєєва І.О., Кітченко О.М. Маркетинг в малому бізнесі. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. 2017. № 45 (1266). С. 22–25.
4. Жавела К.А., Жавела А.К. Новітні напрями розвитку маркетингу малого та середнього підприємництва. *Економічний простір*. 2019. №144. С. 156–166.

Таблиця 1 – Аналіз сайтів конкурентів ринку опалювального обладнання

Criteria	Конкуренти			
	ТОВ «Фенікс»	ТОВ «Італгаз»	ТзОВ ІВЦ «Європрилад»	ТК «Совлад»
USP	Зробивши замовлення у нас, Ви у найкоротші терміни отримаєте потрібне Вам обладнання у повній комплектації і готове до експлуатації.	Здійснюємо сервісне, гарантійне і післягарантійне обслуговування устаткування і змонтованих об'єктів у комплексі.	Купуючи у «Європрилад» складне інженерне обладнання для промислових цілей або побутові товари, Ви завжди можете розраховувати не тільки на кваліфіковану консультацію, але й замовити його встановлення на всій території України.	Відсутня інформація
Positioning	Ми пропонуємо весь спектр газового обладнання, виробленого на Україні, в ЄС і країнах ближнього зарубіжжя.	З 2006 р. успішно організовано виробництво комерційних вузлів обліку газу, ШГРП (шафових газорегуляторних пунктів) на базі кращих імпортованих і вітчизняних комплектуючих.	Оперативно реагуючи на ринкову ситуацію, підприємство почало, крім торгівлі, також надавати інжинірингові послуги.	Наш досвід дає змогу гарантувати правильний підбір і високу якість товару.
Mission	Контакти з виробниками та експлуатуючими організаціями дають нам знання вміння та досвід роботи у підборі та постачанні потрібного Вам газового обладнання.	Особлива увага приділяється монтажу систем колективних димоходів багатоповерхових житлових будинків і подальшому підключенню до них індивідуальних опалювальних котлів (автономне поквартирне опалення), перевірки систем вентиляції та димовидалення.	Індивідуальний підхід та комплексне вирішення поставлених завдань дає змогу впевнено займати провідні позиції на ринку, якісно виконувати всі види робіт, починаючи від проєктування та закінчуючи гарантійним та сервісним обслуговуванням усього інсталюваного обладнання.	За роки роботи ми обрали найкращих виробників газового обладнання і з упевненістю пропонуємо цю продукцію нашим клієнтам.

References

1. Analysis of the boiler market of Ukraine. Pro-Consulting. Market analysis, financial consulting. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-kotlov-ukrainy-2019-god> (in Ukrainian).
2. Use of information and communication technologies at enterprises in 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian).
3. Kornieieva I.O., Kitchenko O.M. Marketing in small business. *Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*. 2017. No. 45 (1266). pp. 22–25. (in Ukrainian).
4. Zhavela K.A., Zhavela A.K. The latest trends in the development of marketing of small and medium-sized enterprises. *Economic space*. 2019. No. 144. pp. 156–166. (in Ukrainian).

Asia BOHACHOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National Linguistic University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8487-887X>
e-mail: asia.bohachova@knl.u.edu.ua

Yuliia ZAKORKO

student, Kyiv National Linguistic University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6069-9647>
e-mail: zahorik20@gmail.com

ONLINE MARKETING FOR SMALL BUSINESSES

The paper discusses the importance of marketing for the successful development of a company and offers practical recommendations for the effective organization of marketing in a small business. The paper is devoted to the analysis of Internet resources of small enterprises representing the market of gas equipment in Ukraine; information that marketing includes not only the promotion of the product, but also the analysis of the market, competitors, consumers and the development of a unique selling proposition. In general, analyzing competitor sites by mission, positioning, and unique selling proposition helps businesses understand how they can improve their promotion strategies and compete in the marketplace. However, it must be remembered that a successful business should not copy competitors directly, but use competitor analysis as a source of inspiration to develop its own unique ideas and strategies. It should also be taken into account that competitor analysis is not the only tool for successful business promotion and requires additional research of the market, consumers, technological and economic trends, as well as the development of your own unique mission, positioning and unique selling proposition. In addition, competitor analysis is an ongoing process and requires constant monitoring of changes in competitor strategies and products. Also, effective online review and reputation management can help small businesses attract new customers and keep existing customers loyal. We should not forget the importance of analyzing the results of marketing campaigns in small businesses in order to optimize the strategy and maximize the return on invested resources. The paper also discusses the most important aspects, such as developing a marketing strategy, determining the target audience and using Internet marketing tools.

Keywords: online marketing, gas equipment market, mission, positioning, unique selling proposition

Світлана Олександрівна БРЕДУН

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4328-3231>

e-mail: svetabredun30@gmail.com

Анастасія Ігорівна ПИТОМЕЦЬ

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4917-3693>

e-mail: a.i.pytomets@nlu.edu.ua

Олексій Олександрович БОЛОТОВ

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2084-9545>

e-mail: o.o.bolotov@nlu.edu.ua

ПОДОЛАННЯ ПЕРЕШКОД НА ШЛЯХУ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

У статті висвітлено тему європейської інтеграції. Україна визначилась із вектором зовнішньої політики, поставивши за мету інтеграцію в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі (ЄС). Процес розширення ЄС відкриває для України нові стратегічні перспективи та додаткові можливості поглиблення євроінтеграційної політики нашої держави. Але водночас на сучасному етапі відносин України з ЄС є багато проблем, які треба усунути для набуття членства в ЄС. У статті розглянуто шлях України до євроінтеграції, зазначили, які є критерії членства в ЄС, а також проаналізовано, які з них Україною вже виконано. Акцентовано увагу на реформах, необхідних для отримання членства в ЄС. З'ясовано перешкоди на шляху євроінтеграції України та вказали способи їх подолання.

Ключові слова: євроінтеграція, статус кандидата, Європейський Союз, Україна, критерії членства, перешкоди на шляху інтеграції, реформи

ВСТУП

Курс на інтеграцію в Європейський Союз (ЄС) є природним наслідком здобуття незалежності нашою державою. Вже багато років тому Україна висловила намір вступити до ЄС, і в період повномасштабного вторгнення на євроінтеграційному напрямі відбулися надважливі зміни – 28 лютого 2022 р. Україна подала заявку на вступ до ЄС та у 2022 р. отримала статус кандидата. Процес подальшої європейської інтеграції України сильно пришвидшився: у травні 2022 р. українська сторона передала на розгляд Європейської Комісії заповнений офіційний «опитувальник» ЄС. 17 червня 2022 р. оприлюднено позитивний відгук, і вже 23 червня 2022 р. Європейська Рада ухвалила рішення з надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. Але водночас на території України триває повномасштабна війна, що ускладнює процес реформ. Тому у статті проаналізовано перешкоди, що виникають на шляху інтеграції України в ЄС, а також відповідність України кожному копенгагенському критерію для вступу.

МЕТА статті – аналіз критеріїв членства в ЄС та відповідність України цим критеріям, з'ясування подальших необхідних дій для отримання статусу держави-члена ЄС, виявлення перешкод на шляху євроінтеграції України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою статті є положення оновленого законодавства України, нормативно-правова база ЄС, Висновок Європейської Комісії стосовно України від 17.06.2022 р. та праці українських науковців у цій сфері. Авторами застосовано методи аналізу та синтезу, порівняння, сис-

темного підходу, узагальнення тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Кожна держава, яка відповідає певним визначеним критеріям може почати процес вступу до ЄС. Загальні правові засади набуття членства в ЄС визначаються ст. 49 Договору про ЄС, якою передбачено два основні критерії членства: географічний та політичний [1].

Також відповідно до вищезгаданої статті Європейська Рада має право розширювати або запроваджувати нові критерії. Найважливішими серед них є Копенгагенські критерії членства, що ухвалено Рішенням Європейської Ради у червні 1993 р. для держав-претендентів Центральної та Східної Європи [2]. Г.М. Немиря доцільно пропонує поділити вимоги, прописані в цьому Рішенні, на чотири групи: політичний, економічний, правовий та незалежний критерії [3].

Отже, кожна держава, яка має намір вступити до ЄС, повинна відповідати абсолютно всім критеріям членства в ЄС, зокрема і Копенгагенським.

Завдяки отриманню Україною у 2022 р. статусу кандидата утвердилися перспективи приєднання до ЄС, сформувалися вектори для подальших реформ нашої держави, будучи стимулом для вдосконалення як нашого законодавства, так і функціонування держави загалом. Тому Україна має провести низку важливих реформ.

Важливим для аналізу успіхів України на шляху європейської інтеграції є її відповідність зазначеним критеріям.

Варто розпочати з *політичного критерію*, який полягає в тому, що кожна держава, яка має намір вступити до ЄС, повинна досягти стабільності інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, права

людини та повагу і захист меншин. Безпосередньо він передбачає забезпечення свободи парламентських і президентських виборів, а також виборів до органів місцевого самоврядування; створення та забезпечення діяльності громадських організацій та незалежних ЗМІ; прийняття законодавства та створення інституцій, що захищають права меншин; посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією; запровадження гарантій незалежності судової влади; забезпечення ефективної системи захисту прав і свобод людини тощо [2].

У Висновку Європейської комісії стосовно статусу України на членство в ЄС від 17 червня 2022 р. з приводу політичного критерію зазначено, що Україна досягла певної стабільності зазначених вище інститутів. Але водночас необхідно починати переговори про вступ. Тому Європейською комісією висунуто рекомендації, виконання яких ЄС визначив як умову того, що статус України як кандидата на вступ до ЄС збережеться:

Згідно з цими рекомендаціями Україна зобов'язувалася:

1) ухвалити та впровадити законодавство стосовно процедури відбору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі ретельного оцінювання доброчесності та компетентності кандидатів, згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії;

2) завершити перевірку доброчесності кандидатів у члени Вищої ради юстиції Радою з етики та відбір кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

3) посилити боротьбу з явищем корупції, зокрема на найвищих рівнях, збільшивши активність та ефективність розслідувань у цій сфері, а також забезпечити належну динаміку судових справ та винесених вироків; завершити процес призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури шляхом атестації переможця конкурсу і провести відбір та призначення на посаду нового директора Національного антикорупційного бюро України;

4) забезпечити відповідність законодавства про боротьбу з відмиванням активів стандартам FATF (Групи з фінансових заходів); ухвалити комплексний стратегічний план реформування всього правоохоронного сектору як складника безпекового середовища України;

5) запровадити антиолігархічний закон з метою обмежити надмірний вплив олігархів на сферу політичного, економічного та суспільного життя; водночас обов'язково потрібно буде врахувати майбутній висновок Венеціанської комісії з відповідного законодавства, аби його запровадження відбулося юридично обґрунтованим способом;

6) подолати вплив суб'єктів з корисливими інтересами, з цією метою ухвалити закон про ЗМІ, що узгоджуватиме українське законодавство з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги та надавати повноваження незалежному медіа-регулятору;

7) завершити реформу законодавчої бази стосовно національних меншин, яка наразі готується, враховуючи рекомендації Венеціанської комісії, та ухвалити негайні та ефективні механізми імплементації [4].

Потрібно зауважити, що деякі пункти цих рекомендацій на сьогодні вже успішно виконано:

1) ухвалено Закон «Про медіа», що спрямовано на вирішення питання незалежності ЗМІ;

2) прийнято Закон України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» (набирає чинності 01.07.2023), що спрямовано на вдосконалення законодавчого регулювання реалізації прав та свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), та правових засад державної політики у сфері захисту та забезпечення прав національних меншин (спільнот) України;

3) набув чинності Закон України «Про засади Державної антикорупційної політики на 2021-2025 рр.»;

4) 4 березня 2023 р. Уряд затвердив Державну антикорупційну програму на 2023-2025 рр.;

5) Верховна Рада України (ВРУ) ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах»;

6) у сфері боротьби з відмиванням коштів також ухвалено низку Законів: «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення порядку інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу»; «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму»; «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»»;

7) завершено процедуру добору кандидатів на посади членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, ухвалено комплексний стратегічний план реформування правоохоронного сектору та внесено зміни від 31.03.2023 р. до Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом олігархів» («антиолігархічного» закону) тощо [5].

Отже, стосовно політичного критерію, Україна досягла стабільності інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу до прав меншин та їхній захист. ВРУ ухвалила всі законопроекти, рекомендовані Європейською Комісією для виконання політичного критерію членства в ЄС [6].

Наступним варто охарактеризувати *економічний критерій* та успіхи з його виконання Україною.

Економічний критерій полягає в наявності дієвої ринкової економіки та здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС. Для цього в Україні має бути досягнуто макроекономічної стабільності. Необхідно забезпечити законодавство про конкурентоспроможність через торгівельну політику, державну допомогу, політику конкуренції, підтримку малих та середніх підприємств, захист іноземних інвестицій тощо [3].

Для аналізу відповідності України цьому критерію варто проаналізувати оцінку досягнення цілей Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС 2021 р., в якій вказано, що в Україні пройдено гармонізацію горизонтального законодавства з правом ЄС та ухвалено всі закони, які регулюють питання системи стандартизації, метрології, акредитації, а також оцінювання відповідності та ринкового нагляду ще до визначеного терміну виконання зобов'язань.

Відповідно до цього можна констатувати:

1) в Україні розпочато запровадження європейської моделі системи безпечності та якості харчових продуктів, заснованої на принципі «від лану до столу» та вимогах простежуваності (відповідно до вимог Регламенту (ЄС) № 178/2002). Впроваджуються процедури за системою HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point – система аналізу ризиків, небезпечних чинників і контролю критичних точок), яка гарантує виробництво безпечної продукції шляхом ідентифікації та контролю небезпечних чинників для сприяння лібералізації торгівлі з країнами ЄС;

2) забезпечено прозорість санітарних та фіто санітарних заходів, що застосовуються у торгівлі шляхом нотифікування відповідної інформації до СОТ та завдяки прямій комунікації з іноземними компетентними органами. Полегшено доступ торгових партнерів на ринок України за рахунок уніфікації форм ветеринарних сертифікатів для ввезення в Україну харчових продуктів, кормів та побічних продуктів тваринного походження, що можуть використовуватись усіма державами-членами ЄС;

3) у 2022 р. за Україною визнано еквівалентність системи офіційного контролю та сертифікації насіння зернових культур в Україні, що є необхідною умовою отримання дозволу ЄС на експорт насіння зернових культур українського походження. Також очікується запровадження процедури визнання зонування / регіоналізації стосовно хвороб тварин через внесення змін до Додатку VII до Угоди про асоціацію;

4) ухвалено законодавство, яке стосується митної справи, що здійснюється з додержанням форм декларування, системи митної статистики та інших загально-визнаних у світі норм і стандартів. Здійснюються заходи з національної адаптації Нової комп'ютеризованої транзитної системи (NCTS);

5) для запровадження в Україні програми авторизованого економічного оператора (АЕО) ухвалено відповідний закон, яким передбачено суттєве спрощення митних формальностей для українських та європейських підприємств при здійсненні торгівлі між Україною та ЄС;

6) здійснено роботу з приведення національного законодавства відповідно до законодавства ЄС у сфері захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України, що дасть змогу нашій державі посилити боротьбу з контрафактними та піратськими товарами, прискорити переміщення через митний кордон України оригінальних товарів та їх безперешкодне митне оформлення.

7) здійснено низку реформ у сфері інтелектуальної власності на законодавчому рівні. Зокрема, встановлено систему колективного управління майновими правами у сфері авторського права і суміжних прав та закріплено право правовласників авторських та суміжних прав на справедливий винагорода, яке забезпечується за участі організацій колективного управління, шляхом прийняття Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав»;

8) у грудні 2020 р. прийнято закон «Про електронні комунікації», який впроваджує Європейський кодекс електронних комунікацій, що дає змогу Україні

здійснювати реформи синхронно з країнами ЄС тощо [7].

Також для аналізу відповідності України економічному критерію варто з'ясувати, чи є ефективно діючою ринкова економіка у нашій державі, адже це є центральним зобов'язанням держави-члена ЄС відповідно до аналізованого критерію. Важливо забезпечити стале зростання ринкової економіки, усунути всі правові недоліки, що стають перешкодою для стабільного розвитку ринку в Україні.

Варто охарактеризувати певні напрями дій, які гарантують утвердження ринкової економіки в Україні. Передусім це те, що Конституція повинна виступити обмежувачем держави та влади від свавільних дій у соціально-економічній та політичній сферах, а також в ній повинно чітко встановлюватися обмеження державної влади, щоб вона не перешкождала існуванню вільних ринкових відносин та стримувала несанкціоноване втручання держави у їх перебіг. Це може бути досягнуто доповненням ст. 3 Конституції України словом «свобода», що буде додатковою гарантією закріплення найголовнішої конституційної цінності суспільства та ринкових відносин. Також потрібно забезпечувати належні стимули для розвитку ринкових відносин, зокрема через доступ до якісних фінансових та соціальних послуг, якісні та підзвітне суспільству представництво його інтересів в органах державної влади.

Україна виконала багато вимог ЄС, що стосуються економічного критерію, але водночас варто зазначити, що в нашій державі ще не впроваджено режим внутрішнього ринку між Сторонами у секторі фінансових послуг, передбаченого Додатком XVII до Угоди про асоціацію; не відбулося взаємного відкриття ринків державних закупівель між Україною та ЄС; залишаються проблеми у забезпеченні сталого зростання ринкової економіки; не забезпечене стале зростання ринкової економіки; не повністю усунуто всі правові недоліки, що стають перешкодою для стабільного розвитку ринку в Україні.

Водночас, щоб покращити функціонування ринкової економіки, в Україні варто продовжувати амбітні структурні реформи, метою яких є підвищення спроможності України впоратися з конкурентним тиском в ЄС. Це буде залежати від того, як післявоєнні інвестиції в Україну будуть сплановані та наскільки вони будуть послідовними з метою оновлення її фізичного капіталу, покращення освітніх результатів та стимулювання інновацій [4].

Найбільш об'ємним і досить нелегким до виконання є третій Копенгагенський критерій – *правовий*, або «*критерій членства*», що доповнює та конкретизує економічний та політичний критерії. Він передбачає здатність держави-кандидата взяти на себе обов'язки членства, включаючи дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзу [2]. Під час ведення переговорів про вступ країн-кандидатів застосуванню підлягають критерії, що відповідають 35 розділам *acquis communautaire* (спільного доробку Союзу). Держава повинна досягти відповідності законодавства та стану розвитку поставленим вимогам у кожній зі сфер, які конкретизуються у відповідних розділах. Це є ключовим складником підготовки держав-кандидатів до вступу в ЄС [8].

Виконання інституційних критеріїв вимагає не лише

включення *acquis communautaire* до національного законодавства, а й обов'язкове забезпечення дієвого впровадження цього доробку за допомогою належних адміністративних та судових інституцій і структур, про що зазначалося у рішенні Мадридського саміту ЄС, що відбувся у грудні 1995 р. У цьому документі наголошувалося про обов'язкове створення кандидатами умов для інтеграції шляхом пристосування державних адміністративних структур до європейських, що є вагомим умовою для взаємних зобов'язань, які випливають з членства в ЄС [9].

Очевидно, що копенгагенські критерії стосуються найперше внутрішньої демократії та економіки, тобто євроінтеграційний курс ставить перед державою передусім завдання внутрішнього характеру. Так, *acquis* для вступу є невід'ємною частиною Копенгагенських критеріїв [10]. Для виконання Україною критеріїв членства необхідним є впровадження результативних реформ та спрямованих дій на кожен з пунктів *acquis* [11].

Україна, попри всі виклики нової епохи, є спроможною виконувати зобов'язання стосовно членства. Ще з 2016 р. наша держава працює над впровадженням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС включно з Поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі. Ці угоди вже охоплюють об'ємний обсяг *acquis* ЄС. Україна поволі наблизилася до суттєвих складових елементів *acquis* у багатьох розділах та показала непоганий досвід упровадження прогресивних та результативних змін, використовуючи європейський досвід, хоча в деяких секторах країна все ще є менш розвинутою, ніж в інших [4].

Проаналізувавши експертні дослідження проблем та перспектив України у відносинах з ЄС на шляху виконання нашою державою критеріїв членства в рамках *acquis*, що безпосередньо стосуються питань секторальної інтеграції, можемо зазначити такі завдання, що постають перед Україною у цьому напрямі.

У сфері енергетики Україні слід зайнятися вирішенням таких питань: відновлення на основі нових технологій української енергетики і поглиблення її інтеграції до європейської енергосистеми; створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів; підвищення енергоефективності; розбудова сектору ВДЕ (відновлюваних джерел енергії); зменшення залежності від імпортного газу; створення водневої промисловості; протидія зміні клімату, скорочення викидів парникових газів; реалізація Європейської зеленої угоди (European Green Deal), яка ще до повномасштабної російської агресії була одним із стратегічних пріоритетів ЄС та України.

У транспортно-логістичній сфері інтеграція України має охопити, зокрема, такі напрями: співробітництво в авіаційній галузі; інтеграція транспортно-логістичної інфраструктури України в європейську; зміцнення партнерства у сфері автомобільного транспорту та відновлення і розвиток залізничного транспорту, пристосування залізничного сполучення до європейської транспортно-залізничної системи тощо.

Окремо слід зазначити про розвиток України у сфері цифровізації. Запроваджені Урядом у цій сфері революційні реформи сприяють підвищенню ефективності і прозорості діяльності Уряду та органів державної влади, а також посиленню діалогу з громадянами.

Прогрес цифрових технологій в Україні спрощує для бізнесу вихід на зовнішні ринки, сприяє оптимізації управлінських процесів тощо. ЄС здійснює різноманітне сприяння процесам цифровізації в Україні, зокрема в рамках низки проєктів, спрямованих на інституційну підтримку з метою забезпечення інтеграції до Єдиного цифрового ринку ЄС, наближення державної політики України у сфері цифровізації до вимог Угоди про асоціацію. Велика війна, розв'язана фашистською росією, та агресивні дії російських спецслужб проти країн Заходу у кіберпросторі поставили перед ЄС та Україною небачені виклики зокрема у невідкладній необхідності спільного ретельного протистояння російській кіберагресії. З цією метою офіційний Брюссель допомагає Україні у посиленні кіберзахисту та безпеки цифрового сектору та налагоджує з Україною військово-технічне співробітництво, а також партнерство у сфері цифровізації, в рамках програми EU4DigitalUA здійснює обмін досвідом фахівців ЄС і українських експертів з впровадження найкращих практик захисту даних і побудови адаптивної системи кіберстійкості.

Також, окрім вищезгаданих, актуальним завданням для нас є поглиблення партнерства України і ЄС у галузі екології, спрямованого забезпечити захист довкілля в Україні та Європі, мінімізувати та регенерувати втрати, завдані екосистемі України війною.

Безперечно, цим не вичерпується об'ємний перелік секторального співробітництва нашої держави з ЄС. На порядку денному залишається зміцнення співпраці з ЄС у сфері юстиції і прав людини, фінансів, сільського господарства, освіти та науки тощо. Прогрес у цих напрямках сприятиме просуванню України до об'єднаної Європи та наблизатиме наступну довгоочікувану фазу євроінтеграції – переговори про вступ до ЄС [12].

Виконання усіх вимог, що передбачено описаними вище критеріями, дає Україні значні шанси офіційно стати повноправним членом ЄС, однак не є безумовною гарантією вступу.

Є низка офіційно незакріплених передумов членства в ЄС, які також є досить впливовими. Це, зокрема, кількість населення у державі-кандидаті, географічна близькість кандидата до центру тяжіння ЄС, стійкість орієнтації держави на західноєвропейський геополітичний простір та на цінності цього простору, відсутність збройних конфліктів на території держави, зокрема незрівнянно більші шанси на вступ до ЄС мають кандидати, що є членами оборонного альянсу НАТО, тощо [10]. Деякі з таких передумов не залежать від волі держави-кандидата, а є лише об'єктивно наявними обставинами.

Ст. 49 Договору про ЄС наділяє будь-яку державу, що відповідає встановленим критеріям, правом почати процес вступу в ЄС, але не зобов'язує держави ЄС погодити вступ держави-кандидата та прийняти її до складу ЄС навіть після виконання нею усіх можливих критеріїв для членства. Тобто фактично у прийнятті рішення про розширення ЄС за рахунок нової країни-кандидата держави-члени ЄС є незалежними і керуються передусім власними державними та союзними інтересами [1]. У зв'язку з цим виділяють четвертий «незалежний» Копенгагенський критерій, суть якого полягає в тому, що ЄС не може прийняти у члени нову країну на шкоду динаміці європейської інтеграції

та безпеці Союзу, а також у разі незгоди будь-якої держави-члена ЄС, навіть якщо кандидат на вступ виконав усі поставлені йому вимоги [3].

Це є ще однією проблемою на шляху євроінтеграції України, тому що деякі члени ЄС вбачають в Україні обтяження для ЄС та перешкоду для прогресивного економічного зростання країн ЄС. Враховуючи усі виклики, що постають перед Україною, вбачаємо велику складність у цьому питанні та труднощі у прогнозуванні майбутніх кроків України та ЄС в тому, що стосується євроінтеграції нашої держави, і наслідків, до яких вони призведуть. Думки європейського суспільства та експертів стосовно цієї теми різняться. Одні розглядають нашу державу як сприятливе поле для інвестування та розвитку, що в майбутньому принесе лише користь для країн ЄС і для України, інші – із застереженням розглядають таку перспективу [13].

З огляду на великий потенціал нашої країни, багатство її природних ресурсів та працьовитість українського народу, ми переконані, що Україна здатна задати новий великий імпульс економічному розвитку ЄС, якщо після доведення до кінця усіх необхідних реформ стане повноправним членом ЄС. Однак побоювання викликає фактор війни та нестабільності в регіоні, що потенційно залишатиметься у Східній Європі ще довгий час після перемоги. Цей фактор може розглядатися деякими членами ЄС як такий, що ставить безпрецедентний виклик безпеці ЄС, і породити суперечки між державами-членами з приводу доцільності прийняття України до ЄС та ідею залишення відносин ЄС з Україною лише на засадах добросусідства. Це є важким викликом для України сьогодні, тому необхідним є продемонструвати надзвичайний прогрес

у реформуванні, розвитку та оборони країни для того, щоб переконати ЄС у тому, що членство України в ЄС лише посилить спільну безпеку й оборонні можливості, щоб такі чинники не стали перешкодою для євроінтеграційного шляху України.

ВИСНОВКИ

Зовнішня політика України зосереджена на європейській інтеграції як ніколи раніше. Процес вступу до ЄС передбачає багато умов, зокрема, щоб стати повноправним членом ЄС, Україна повинна відповідати критеріям членства, насамперед Копенгагенським, які передбачають політичний, економічний, правовий та незалежний критерії. Успішність процесу євроінтеграції залежить від вирішення проблем та усунення недоліків у законодавстві та функціонуванні держави відповідно до вимог, конкретизованих зазначеними критеріями. Лише після успішних всебічних реформ та закладення передумов для досягнення належного економічного розвитку Україна може претендувати на повноправне членство в ЄС.

Перед Україною стоять цілі відповідати вимогам сучасної економічної та політичної систем, а також протидіяти новим викликам та загрозам у сфері міжнародної безпеки, що постають перед Україною та ЄС сьогодні. Так, з'ясовано, що Україна робить усе нові успішні зрушення у запровадженні реформ політичного, економічного та правового критеріїв та вже має певні досягнення на цьому шляху, проте на порядку денному ще залишається низка складних невирішених завдань стосовно повної реалізації Копенгагенських критеріїв членства.

Список використаних джерел

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06
2. The Conclusions of the Copenhagen European Council 1993. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_93_3
3. Критерії членства СOT, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України: Аналітичне дослідження / В.П. Сіденко та ін. Київ, 2010. 84 с.
4. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status. European External Action Service. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en
5. Оприлюднено щорічний Звіт про виконання Угоди про асоціацію Україна-ЄС. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/opryliudneno-shchorichnyi-zvit-pro-vykonannia-uhody-pro-asotsiatsiiu-ukraina-ies>
6. Верховна Рада України виконала свою частину роботи та прийняла усі необхідні законопроекти для виконання рекомендацій Єврокомісії. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Tor-povupna/231357.html>
7. Опубліковано звіт щодо внутрішньої оцінки досягнення цілей Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Євроінтеграційний портал*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/node/4281>
8. Chapters of the acquis. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en
9. Madrid European Council 15 and 16 December 1995 Presidency Conclusions. URL: https://ec.europa.eu/summits/mad1_en.htm
10. Біловол В.С., Біленко А.О. Правові основи членства держав у Європейському Союзі та перспективи для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 282-284.
11. Чепульченко Т.О., Афанасьєва В.О. Проблеми європейської інтеграції України. *Право і суспільство. Сер. Розбудова держави і права*. 2019. № 2. Ч. 2. С. 42-47.
12. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи / Ю. В. Якименко та ін. *Національна безпека і оборона*. 2022. №1-2 (187-188). 132 с.
13. What would actually happen if Ukraine joined the EU? Euronews. URL: <https://www.euronews.com/2023/03/21/what-would-actually-happen-if-ukraine-joined-the-eu>

References

1. Consolidated versions of the Treaty on the European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union with protocols and declarations. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06 (in Ukrainian).

2. The Conclusions of the Copenhagen European Council 1993. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_93_3
3. Criteria for WTO, EU and NATO membership. Integration prospects of Ukraine: Analytical study / V.R. Sidenko et al. Kyiv, 2010. 84 p. (in Ukrainian).
4. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status. European External Action Service. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en
5. The annual Report on the implementation of the Ukraine-EU Association Agreement was published. Government portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/opryliudneno-shchorichnyi-zvit-pro-vykonannia-uhody-pro-asotsiatsiiu-ukraina-ies> (in Ukrainian).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine fulfilled its part of the work and adopted all the necessary bills to implement the recommendations of the European Commission. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/231357.html> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian).
7. A report on the internal assessment of the achievement of the goals of the Association Agreement between Ukraine and the EU was published. European integration portal. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/node/4281> (date of application: 01.05.2023). (in Ukrainian).
8. Chapters of the acquis. European Neighborhood Policy and Enlargement Negotiations. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en
9. Madrid European Council 15 and 16 December 1995 Presidency Conclusions. URL: europa.eu/summits/mad1_en.htm
10. Bilovol V.S., Bilenko A.O. Legal basis of membership of states in the European Union and prospects for Ukraine. *Legal scientific electronic journal*. 2020. No. 1. pp. 282-284. (in Ukrainian).
11. Chepulchenko T.O., Afanasieva V.O. Problems of European integration of Ukraine. *Law and society. Ser. Development of the state and law*. 2019. No. 2. Part 2. pp. 42-47. (in Ukrainian).
12. Ukraine on the way to the EU: realities and prospects / Yu.V. Yakymenko et al. *National security and defense*. 2022. No. 1-2 (187-188). 132 p. (in Ukrainian).
13. What would actually happen if Ukraine joined the EU? Euronews. URL: <https://www.euronews.com/2023/03/21/what-would-actually-happen-if-ukraine-joined-the-eu>

Svitlana BREDUN

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4328-3231>
e-mail: svetabredun30@gmail.com

Anastasiia PYTOMETs

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4917-3693>
e-mail: a.i.pytomets@nlu.edu.ua

Oleksii BOLOTOV

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2084-9545>
e-mail: o.o.bolotov@nlu.edu.ua

SURMOUNTING OF THE IMPEDIMENTS ON THE WAY TO UKRAINE'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

The paper highlights the topic of European integration. Ukraine has decided on the vector of foreign policy, setting the goal of integration into the European political, economic and legal space with the aim of gaining membership in the European Union. Namely, accession to the EU is a strong incentive for development and improvement of many aspects of the functioning of our state. In 2022, during an extremely challenging period for Ukraine, a qualitatively new stage of European integration began – Ukraine received the EU candidate status, which made the prospects of joining the European community feasible, became a catalyst for further reforms, and an incentive for the authorities and citizens of the country. The EU candidate status has opened up a number of vectors for our country to carry out reforms in various areas. These are primarily structural changes, shift away from the consumer economy model, improvement of production efficiency, expansion of access to new technologies, new investments, etc. This is the country's achievement of a new level of development comparable to EU member states.

Six fundamental values of the European Union – supremacy of law, respect for human dignity, democracy, freedom, equality and respect for human rights – these are the most vital worldview principles, which are close and understandable to our society – to every Ukrainian. They exactly unite us with Europeans more than any laws or agreements. The EU enlargement process opens new strategic prospects for Ukraine and additional opportunities to deepen the European integration policy of our state. However, at the same time, at the current stage of Ukraine's relations with the European Union, there are many problems that must be eliminated, in order to become a member of the EU.

In this paper, we considered Ukraine's path to European integration, highlighting the opinions of political and public figures regarding the importance of our state for European space. It was noted which criteria for EU membership exist, it was also analyzed which of them Ukraine has already fulfilled. Attention was focused on the reforms that should be carried out in order to obtain EU membership. It was clarified what are the obstacles to the European integration of Ukraine and it was indicated the ways to overcome them.

Keywords: European integration, candidate status, European Union, Ukraine, membership criteria, obstacles to integration, reforms

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.5.6>

УДК 338.46:339.564:338.268+656.0:331.101.21

Віталій Іванович ЗАХАРЧЕНКО

д.е.н., професор, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2903-2471>

e-mail: kafedra.uptd@gmail.com

Лариса Миколаївна СОРОКА

к.е.н., доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8014-7509>

e-mail: soroka.lara5555@gmail.com

Катерина Вячеславівна СТЕПАНОВА

д.е.н., доцент, професор кафедри, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4001-6421>

e-mail: katstep2013@gmail.com

МОДУЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ЗАПАСІВ У ПОСЕРЕДНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті запропоновано концептуальний підхід до моделювання процесу стратегічного управління запасами на торговельно-посередницькому підприємстві. Наголошено, що для формування концептуального підходу до стратегічного управління запасами необхідно врахувати безліч складників проблеми і різноманітні взаємозв'язки, точно оцінити їх вплив один на одного і на систему загалом. Здійснено порівняльну характеристику стратегічного та оперативного управління та проведено адаптацію її до процесу управління запасами посередницького підприємства.

Ключові слова: логістична діяльність, логістичний менеджмент, стратегічне планування, управління запасами, торговельне підприємство, моделювання логістичних систем

ВСТУП

Національною економічною стратегією на період до 2030 р. проголошено такі стратегічні цілі: забезпечення прозорого та ефективного регулювання діяльності суб'єктів господарювання та ефективного регулювання ринкових відносин [1].

Ефективне обслуговування споживачів стає ключовим фактором позиціонування товару на ринку, тому що вимоги споживачів до забезпечення постійно підвищуються. За відсутності запасів споживачам довелося б очікувати, доки їхні заявки буде виконано.

Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що для досягнення ефективного управління виробничо-господарською і логістичною діяльністю управлінням торговельних підприємств доцільно сформулювати систему логістичного менеджменту та логістичних стратегій з метою підвищення ефективності управлінської діяльності і оптимізації витрат на управління.

Питаннями логістичного менеджменту, моделюванням логічних процесів та діагностикою складників логістичного менеджменту, а також аналізом сутності і складників логістичних стратегій на підприємствах займаються багато вітчизняних та закордонних вчених, фахівців та практиків: А.В. Кононенко, Ю.О. Романенков [2], В.П. Гатило; В.Г. Алькема, О.С. Кириченко, С.А. Філатов [3]; Н.О. Науменко; В.М. Марченко, В.В. Шутюк [4]; Л.Ю. Михальчук, М.О. Микитин [5]; О.В. Мізіна, О.В. Амелницька, І.Р. Грецька [6]; Л.М. Курбацька, І.Г. Кадирус, О.А. Савенко [7]; К.В. Нечипоренко, О.В. Трифонова [8], О.Ю. Кравець, Т.А. Репіч [9]; Т.В. Новак [10]; С.А. Соколовський, Н.О. Науменко [11].

Водночас недостатньо дослідженими залишаються

питання розроблення системи логістичного менеджменту торговельно-посередницьких підприємств (ТПП), виникає об'єктивна необхідність у формуванні відповідної логістичної стратегії в умовах розвитку підприємств конкретної галузі промисловості.

МЕТА дослідження – розроблення принципово нових систем управління логістичною діяльністю, що працюють у режимі реального часу на основі застосування досвіду зарубіжного управління.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосовано методи: теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу, економіко-математичного та логіко-лінгвістичного моделювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

З вищезазначених сучасних питань управління торговельно-посередницькою діяльністю впливає, що оперативне управління запасами, постачанням та збутовою діяльністю ТПП – це комплекс дій, способів, методів, засобів і технологій, що відбуваються та застосовуються окремо або у сукупності безпосередньо нині та забезпечують ефективно усунення негативних наслідків, що виникають у практичній діяльності, з метою досягнення кінцевих результатів.

Основні положення концептуального підходу до оперативного управління запасами полягають у такому [2, с. 116]:

1) функціонування в оперативному режимі, тобто планування діяльності ТПП з управління запасами;

2) прийняття до уваги соціального характеру партнерства «роботодавець – найманий працівник», соціальної природи черги забезпечення споживачів;

3) прогнозування та застосування механізмів зменшення помилок та втрат запасів *товарно-матеріальних*

цінностей (ТМЦ) з різних причин;

4) лінійний, мережевий, модульний, матричний принципи побудови інформаційного, фінансового, маркетингового, технічного та кадрового забезпечення та системи управління запасами;

5) комплексність інформаційної бази та безперервність інформаційного забезпечення процесу управління запасами, вирішення завдань різних підсистем управління ТПП для досягнення синхронізації технологічних процесів;

6) забезпечення досягнення економічного ефекту діяльності ТПП, зниження витрат зберігання та інших затрат;

7) негайні дії з вирішення проблем та стійкість до негативного впливу зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів, що впливають на управління запасами;

8) забезпечення безперервного контролю та обліку запасів групи А, застосування методів ABC/XYZ та інших методик, моделей, способів та систем залежно від виду, структури та функцій ТПП;

9) зважене та ефективне поєднання пріоритетів (постачання, виробництво, збут тощо), окремих підсистем функціонування ТПП;

10) застосування механізмів управління запасами за слабкими сигналами, застосовуючи сигнатуру загроз та систему пульсарів-оповіщувачів із застосуванням експертних систем та груп фахівців для прогнозування та розпізнавання загроз та можливих проблем;

11) створення інформаційної бази даних споживача, доступної з технічної та користувальницької сторони, зручного інтерфейсу кінцевого споживача;

12) забезпечення цільової підготовки фахівців у вищих та інших закладах освіти, розроблення власного інтелектуального капіталу, програм, алгоритмів, отримання патентів на винаходи.

Концепція формування та застосування таких систем відображає один із раніше апробованих або оригінальних підходів до вирішення проблеми управління запасами та нерідко їх сукупністю (рис. 1).

Так, формулювання концептуального походу до оперативного управління запасами подається як комплекс професійної підготовки фахівців ТПП, можливостей програмних комплексів, інформаційних технологій, засобів технічного забезпечення, знань, навчань, навичок та досвіду їх застосування, а також побажань, замовлень та тренувань споживачів ТМЦ ТПП.

На відміну від оперативного, стратегічний менеджмент ставить на чільне місце підвищення стійкості посередницького підприємства відносно мінливих впливів зовнішнього середовища [4, с. 130].

У процесі стратегічного управління запасами ТПП вбачається доцільним розв'язати такі задачі:

– прогнозування і розрахунок структури і складу необхідних до придбання ТМЦ та їх групування за видами, вартістю, функціям, засобам придбання, термінам зберігання;

– визначення географічного розташування та віддаленості основних постачальників ТМЦ ТПП у специфікованих та укрупнених номенклатурі;

– координування з постачальниками основних вимог з якості та термінів ТМЦ, що поставляються;

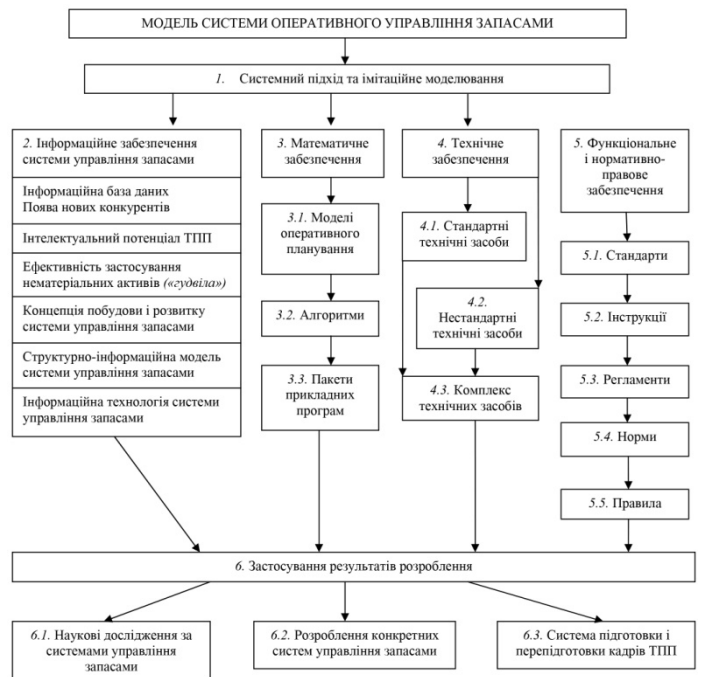

Рис. 1. Модель системи управління запасами ТПП (узагальнено авторами на основі [2, с. 206; 3, с. 277])

– планування необхідних ТМЦ, розміру, складу комплектів та транспортних партій, періодичності та числа поставок ТМЦ;

– визначення розміру витрат на придбання, транспортування та зберігання запасів ТМЦ;

– забезпечення під поставки та розміщення необхідних складів та площ для зберігання ТМЦ.

Концепція динамічних можливостей стратегічного управління запасами ТПП з'явилася як відповідь на гостру конкуренцію на ринку торговельно-посередницьких послуг та базується на тому міркуванні, що в умовах сучасних бістро мінливих ринків сталого успіху досягають ті ТПП, які здатні розвиватися активно реагувати на зміни.

Центральним є ситуаційний похід до управління запасами та діяльністю ТПП. Динамічна природа управління запасами ТПП означає можливість адаптації ТПП до змін у зовнішньому середовищі. Така адаптація забезпечується ефективним розвитком та переміщенням зовнішніх та внутрішніх здібностей ТПП [5, с. 83].

Для формулювання концептуального підходу до стратегічного управління запасами необхідно врахувати велику кількість складових проблем та різноманітні взаємозв'язки, точно оцінити їх вплив один на одного і на систему загалом. Застосовуючи порівняльну характеристику стратегічного та оперативного управління, адаптуємо її до процесу управління запасами ТПП.

За час, що минув після появи терміна «стратегічне управління», стосовно системи такого управління на підприємстві з'явилося багато визначень. У них автори наголошують на ті чи інші аспекти та особливості стратегічного управління або ж на його відмінність від звичайного оперативного управління (табл. 1).

Концептуальний підхід у вигляді моделі стратегічного управління запасами являє собою сукупність системоутворюючих елементів стратегічного управління запасами [6, с. 33].

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика стратегічного і оперативного управління запасами у торговельно-посередницькій діяльності (узагальнення авторів на основі [2, с. 48; 3, с. 107; 5, с. 88])

Підхід Ознаки	Стратегічний	Оперативний
Орієнтація	Навколишнє середовище ТПП та внутрішні адаптаційні процеси до змін зовнішнього середовища	Економічна ефективність і рентабельність діяльності і системи управління запасами ТПП
Період	Понад 1 рік	1 рік
Цілі	Проведення антикризової політики, Потенціал успіху, Організаційна рівновага та ріст	Забезпечення прибутковості та ліквідності ТПП, зниження витрат зберігання запасів та інших витрат, збільшення прибутку
Головні задачі	1. Участь у встановленні якісних та кількісних цілей стратегічного управління запасами	1. Керівництво у плануванні та розробленні бюджету (поточне та оперативне планування)
	2. Відповідальність за стратегічне планування запасів	2. Визначення «вузьких» та пошук «слабких» місць для тактичного управління запасами
	3. Розроблення альтернативних стратегій управління запасами	3. Визначення всієї сукупності підконтрольних показників відповідно до встановлених поточних цілей
	4. Визначення «критичних» зовнішніх умов, що лежать в основі стратегічних планів постачання споживачів	4. Порівняння планових (нормативних) та фактичних показників підконтрольних результатів та витрат з ціллю виявлення причин, винуватців та наслідків відхилень від планових показників
	5. Визначення «вузьких» та пошук «слабких» місць у системі управління запасами	5. Аналіз впливу відхилень на виконання поточних планів постачання та збуту
	6. Визначення основних підконтрольних показників відповідно до встановлених стратегічних цілей управління запасами	6. Мотивація та створення систем інформації для прийняття поточних управлінських рішень з управління запасами
	7. Аналіз економічної ефективності ТПП процесу управління запасами	7. Створення інформаційної бази даних споживача, доступної з технічної та користувальницької сторін
Методи та інструменти	Маркетингові дослідження. Аналіз ринку / аналіз конкурентів; життєвий цикл конкурентних переваг ТПП; аналіз кривої успіху; аналіз систем рішень тощо	Управління по сумах покриття витрат; визначення граничних величин витрат управління запасами; методи оцінювання економічної ефективності тощо

У цій схемі елементами, що забезпечують не перервність, розвиток і ефективність функціонування стратегічного управління запасами, є: стратегічне інтелектуальне мислення, повна, безперервно поповнювана, аналізована інформація і адаптивність до змін у зовнішньому середовищі.

Стратегічне управління запасами відрізняється від оперативного насамперед [7; 8]:

- панорамою огляду проблем та довгостроковими горизонтами постановки цілей управління запасами;
- фундаментальністю і перспективністю заходів з досягнення стратегічних цілей управління запасами;
- системним характером підходу до забезпечення міцних ринкових позицій ТПП та умовами управління запасами;
- пріоритетом розроблення стратегій управління запасами як фактора життєздатності ТПП.

Концептуально стратегічне управління запасами можна розглядати як динамічну сукупність чотирьох взаємозв'язаних управлінських підходів, згаданих вище, та процесів, структурно поданих у моделі системи стратегічного управління запасами на рис. 2. Для розроблення моделі стратегічного управління запасами застосовано метод логіко-лінгвістичного моделювання, що дає змогу на якісному рівні описувати та досліджувати слабо структуровані системи і ситуації [9, с. 220].

Управлінські рішення у вигляді стратегічних планів у системі управління запасами ТПП приймаються вертикально по низхідній: від стратегічних до оперативних.

Водночас етапу планування повинен передувати етап аналізу та прогнозування оточуючого ТПП середовища у комбінації з проведенням маркетингових досліджень та аналізу результатів.

У плануванні потреби в ТМЦ необхідно також враховувати, що ані раніше визначені об'єми поста-

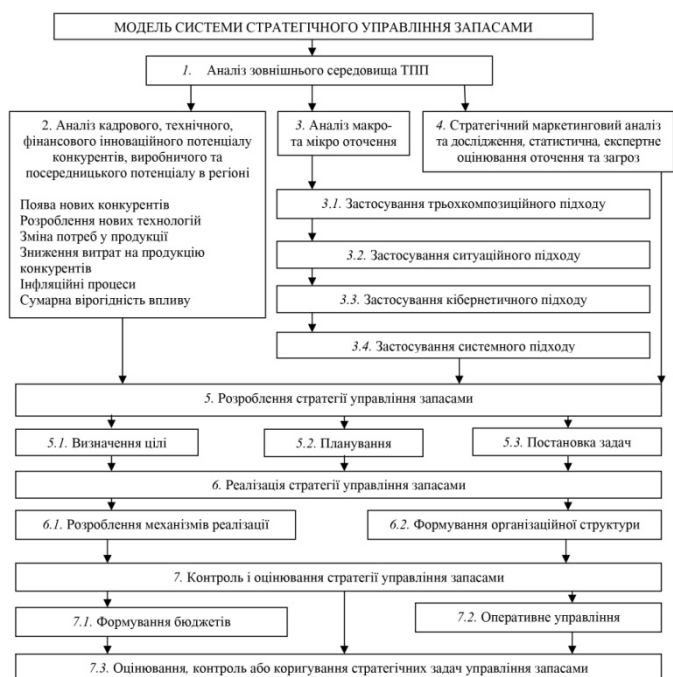

Рис. 2. Модель системи стратегічного управління запасами на торговельно-посередницькому підприємстві (узагальнено авторами на основі [10, с. 187; 11, с. 238])

чання та збуту, ані прийняті рішення, ані основні джерела забезпечення не треба у перспективі застосовувати як правило безумовної та постійної дії. Розроблені плани постачання та збуту необхідно динамічно та періодично коригувати, щоб знати фактичні обставини і масштаби змін зовнішнього середовища, потреб одержувачів ТМЦ та можливість появи кращих постачальників і раціональних варіантів виконання планів збуту ТМЦ споживачам.

В якості прикладу можна навести розрахунки параметрів системи управління запасами з фіксованим розміром замовлення кабельної продукції будівельної компанії, що закінчувала будівництво стадіону «Чорноморець» (м. Одеса), у ПАТ «Одескабель». На рік потреба у кабелі вертикальної прокладки для міських

мереж моделі FTTx складала 1600 катушок, число робочих днів – 226, оптимальний розмір замовлення 90 катушок (шт.), термін поставки – 10 днів, можлива затримка поставки – 2 дні. Результати розрахунків параметрів замовлення зведені у табл. 2.

Таблиця 2 – Розрахунок параметрів системи управління запасами кабельної продукції [власні розрахунки авторів]

№ з/п	Показник	Алгоритм	Значення
1	Потреба, шт.	-	1600
2	Оптимальний розмір замовлення, шт.	-	90
3	Час постачання, днів	-	10
4	Можлива затримка у постачанні, днів	-	2
5	Очікуване щоденне споживання, шт./день	(1) число робочих днів	7
6	Строк використання замовлення, днів	(2):(5)	13
7	Очікуване споживання за термін поставки, шт.	(3)*(5)	70
8	Максимальне споживання за час постачання, шт.	[(3)+(4)]*(5)	84
9	Гарантований запас, шт.	(8)-(7)	14
10	Пороговий рівень запасу, шт.	(9)+(7)	84
11	Максимальний бажаний запас, шт.	(9)+(2)	104
12	Строк використання запасу до порогового рівня, днів	[(11)-(10)]:(5)	4

За наявності затримок у постачанні система з фіксованим розміром замовлення знаходиться майже у бездефіцитному стані. За відсутність збоїв у споживанні кожне нове замовлення поповнює запас до максимального бажаного рівня.

ВИСНОВКИ

Авторами дослідження висвітлено основні положення концептуального підходу до оперативного управління запасами, які мають на меті підвистити ефективність діяльності ТПП. Подано модель системи управління запасами, яка являє собою комплекс взаємопов'язаних

дій та етапів. Здійснено порівняльну характеристику стратегічного та оперативного підходів до управління запасами в торговельно-посередницькій діяльності. Визначено основні відмінності стратегічного управління від оперативного. Наголошено на перевагах стратегічного управління. Розглянуто модель системи стратегічного управління запасами на ТПП. Практичну значимість викладених матеріалів доведено прикладом розрахунків параметрів системи управління запасами кабельної продукції.

Список використаних джерел

1. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Постанова Кабінету міністрів України № 179 від 03.03.2021 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
2. Кононенко А.В., Романенков Ю.О., Гатило В.П. Логістика. Харків, 2019. 256 с.
3. Алькема В.Г., Кириченко О.С., Філатов С.А. Логістичний консалтинг. Київ, 2020. 344 с. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/navchalni-posibniki/alkema_0027.pdf
4. Науменко Н.О. Логістика як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 61. С. 129-135.
5. Марченко В.М., Шутюк В.В. Логістика: підручник. Київ, 2018. 312 с.
6. Михальчук Л.Ю., Микитин М.О. Аналіз впливу логістичних витрат на ефективність функціонування логістичної системи. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 1. С. 30-34.
7. Мізіна О.В., Амелницька О.В., Грецька І.Р., Сорока О.Ю. Управління логістичною діяльністю енергопостачальних підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7883>
8. Курбацька Л.М., Кадирус І.Г., Савенко О.А., Нечипоренко К.В. Удосконалення логістичних систем для забезпечення принципів стійкого розвитку підприємства. *Агроевіт*. 2021. № 7-8, С. 60-66.
9. Трифонова О.В., Кравець О.Ю. Формування оптимальних логістичних систем у процесі стратегічного управління стійким розвитком підприємства. *Економічний простір*. 2019. № 142. С. 217-226.
10. Репіч Т.А., Новак Т.В. Шляхи зниження логістичних витрат. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (2). С. 185-189.
11. Соколовський С.А., Науменко Н.О. Вдосконалення логістичної системи підприємства: моделювання сценаріїв та оцінка ефективності. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. № 2. С. 236-245.

References

1. National economic strategy for the period up to 2030. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 179 of 03.03.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (in Ukrainian).
2. Kononenko A.V., Romanenkov Yu.O., Hatylo V.P. *Logistics*. Kharkiv, 2019, 256 p. (in Ukrainian).
3. Alkema V.H., Kyrychenko O.S., Filatov S.A. Logistics consulting. Kyiv, 2020. 344 p. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/navchalni-posibniki/alkema_0027.pdf (in Ukrainian).
4. Naumenko N.O. Logistics as a tool to increase the competitiveness of enterprises. *Bulletin of Transport Economics and Industry*. 2018. № 61. pp. 129-135. (in Ukrainian).
5. Marchenko V.M., Shutiuk V.V. *Logistics*. Kyiv, 2018. 312 p. (in Ukrainian).
6. Mykhalchuk L.Yu., Mykityn M.O. Analysis of the impact of logistics costs on the efficiency of the logistics system. *Bulletin of Khmelnytsky National University*. 2019. № 1. pp. 30-34. (in Ukrainian).
7. Mizina O.V., Amelnytska O.V., Hretskya I.R., Soroka O.Yu., 2020. Management of logistics activities of energy supply

companies. *Efficient economy*. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7883> (in Ukrainian).

8. Kurbatska L.M., Kadyrus I.H., Savenko O.A., Nechyporenko K.V. Improving logistics systems to ensure the principles of sustainable development of the enterprise. *Ahrosvit*. 2021. № 7-8, pp. 60-66. (in Ukrainian).

9. Tryfonova O.V., Kravets O.Yu. Formation of optimal logistics systems in the process of strategic management of sustainable development of the enterprise. *Economic space*. 2019. № 142, pp. 217-266 (in Ukrainian).

10. Repich T.A., Novak T.V. Ways to reduce logistics costs. *Young scientist*. 2018. № 11 (2), pp. 185-189. (in Ukrainian).

11. Sokolovskyi S.A., Naumenko N.O. Improving the logistics system of the enterprise: modeling scenarios and evaluating efficiency. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2018. № 2, pp. 236-245 (in Ukrainian).

Vitalii ZAKHARCHENKO

Doctor of Economics, Professor, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2903-2471>

e-mail: kafedra.uptd@gmail.com

Larysa SOROKA

PhD in Economics, Associate Professor, Izmail State University of Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8014-7509>

e-mail: soroka.lara5555@gmail.com

Kateryna STEPANOVA

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of department, Izmail State University of Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4001-6421>

e-mail: katstep2013@gmail.com

MODULAR PROVISION OF STRATEGIC INVENTORY PLANNING IN THE INTERMEDIARY ACTIVITY

The paper highlights the basic provisions of the conceptual approach to operational inventory management, which are aimed at increasing the efficiency of trade and intermediary enterprises. With the aim of timely formation of a sequence of measures establishing strategic goals and objectives in the management system, there has been proposed a conceptual approach to modeling the process of strategic inventory management at a trade and intermediary enterprise. A model of the inventory management system as a complex of interrelated actions and stages has been presented. A comparative characterization of strategic and operational approaches to inventory management in trade and intermediary activities has been carried out. The main differences between strategic and operational management were defined. The advantages of strategic management were emphasized. The model of the system of strategic inventory management at the TPP has been considered. The practical importance of the presented materials has been proved by an example of calculating the parameters of the cable product stock management system.

The purpose of the paper is to study both the theoretical and methodical foundations of logistics activity and develop a conceptual approach to the strategic management of stocks of a trade and intermediary enterprise on this basis. Method. To form a conceptual approach to strategic inventory management we must take into account multisided problems and various interrelationships, accurately assess their impact on each other and on the whole system. The comparative characteristics of strategic and operational management has been practically adapted to the inventory management process of an intermediary enterprise. The scientific novelty is based on the fact that, for the first time, there has been made an attempt to model the process of managing the logistics activities of trading and intermediary companies in Ukraine. The practical significance of the results of the investigation lies in the possibility of applying the obtained results in practical activities of domestic trade and intermediary enterprises in order to increase the efficiency of logistics management.

Keywords: *logistics activity, logistics management, strategic planning, inventory management, trading company, modeling of logistics systems*

Ігор Миколайович ПІСТУНОВ

д.т.н., професор, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9041-9368>

e-mail: pistunovi@gmail.com

Ксенія Сергіївна КІЗІЛОВА

студентка, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8529-4594>

e-mail: kizilova.k.s@ntu.one

ОПТИМАЛЬНЕ КОРИГУВАННЯ СТАВКИ ПОДАТКУ НА ГАЛУЗІ ДЛЯ ІНВЕТОРІВ У ДАНІЇ

У статті розглянуто можливість встановлення диференційованих ставок на корпоративний прибуток на прямі іноземні інвестиції у різні галузі Данії з метою підвищення економічного зростання країни за допомогою моделі лінійного програмування, беручи до уваги метод оцінювання експертних висновків, стосовно граничних меж на зміну податку. Висновки експертів перевірено на узгодженість та розраховано ставку корпоративного податку на прибуток за галузями економіки Данії за даними 2022 р.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, диференційований корпоративний податок на прибуток, лінійне програмування, метод оцінки експертних висновків, економіка Данії

ВСТУП

Диференційовані податкові ставки для галузей можуть бути вигідною стратегією як для економіки Данії, так і для іноземних інвесторів. Беручи до уваги рівень прибутковості галузі, Уряд може зменшити або збільшити податкову ставку на інвестиції у певний сектор економіки, прискорюючи або сповільнюючи розвиток галузі і у такий спосіб економічне зростання країни. Також змінені корпоративні ставки на інвестиції можуть стимулювати зростання в певних малорозвинутих секторах, надаючи податкові пільги для галузей, які мають вирішальне значення для економічного розвитку, таких як технології або відновлювані джерела енергії для Данії. Це може призвести до створення робочих місць, економічного розширення, а також стати привабливими для інвесторів, які прагнуть отримати більший прибуток [1].

Диференційовані податки можуть впливати на дохід у бюджет країни у різних напрямках. Ось кілька шляхів, якими диференційовані податки можуть впливати на дохід у бюджет.

1. **Збільшення загального обсягу податкових надходжень:** Якщо вводяться диференційовані податки на вищі доходи або на деякі види доходів, такі як прибуток від капіталовкладень, це може збільшити загальний обсяг податкових надходжень у бюджет. Особи з вищими доходами або з прибутками з капіталовкладень будуть платити більше податків, що збільшить дохід у бюджеті.

2. **Зниження нерівності доходів.** Диференційовані податки можуть застосовуватися для зменшення нерівності у розподілі доходів. Зазвичай, вони передбачають вищі ставки оподаткування для осіб з вищими доходами, що може забезпечити більш рівномірний розподіл податкового навантаження.

3. **Стимулювання певних галузей економіки.** Диференційовані податки може бути застосовано для стимулювання певних галузей економіки або певних видів діяльності. Наприклад, низькі ставки оподаткування може бути застосовано до інноваційних підприємств

або екологічно чистих технологій, щоб сприяти їхньому розвитку та прискорити економічний зріст у цих галузях.

4. **Зміна поведінки платників податків.** Диференційовані податки можуть вплинути на поведінку платників податків. Наприклад, висока ставка податку на споживання може спонукати людей до зменшення свого споживання, що зменшить надходження до бюджету країни.

МЕТА роботи – визначення можливостей збільшити надходження в бюджет Данії шляхом перерозподілу ставок податків для різних галузей.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, на матеріалах періодичних видань, даних Статистики Данії. Застосовано методи оцінювання експертних висновків та лінійного програмування.

РЕЗУЛЬТАТИ

В якості основного методу взято розробку одного з авторів стосовно визначення рівноважних цін у роздрібній торгівлі [2]. Згідно з цією методикою ціни піднімалися на ті товари, що продавалися краще. Ціни на малозатребувані товари, навпаки, знижувалися. Перевірка тієї методики у роздрібній торгівлі довела, що покупці, які купляли товар, що подорожчав, не відмовилися від цих товарів. Натомість збільшилися продажі малозатребуваних товарів, внаслідок чого, доходи торговців збільшилися.

Адаптація цього принципу для реорганізації системи оподаткування полягала в ідеї, що за збільшення податку на певну галузь господарства, яка дає найбільший дохід у бюджет, інвестори не відмовляться її інвестувати в подальшому, а зменшення податку на галузь, що дає маленькі відрахування в бюджет країни, навпаки, залучить додаткові інвестиції.

Щоб обмежити можливі зміни ставок податків для різних галузей господарства Данії, залучено п'ять данських економістів, які висловили свою думку стосовно допустимих меж зміни ставок податків.

Розглядалися такі галузі, як: сільське, лісове та рибне господарство, добування корисних копалин, виробництво,

комунальні послуги, будівництво, торгівля і транспорт, інформація та зв'язок, фінанси та страхування, операції з нерухомим майном та оренда нежитлових будівель, житлові будинки, інші бізнес-послуги, державне управління, освіта та охорона здоров'я, мистецтво, розваги та інші послуги.

Для вирішення поставлених задач здійснено опитування п'яти експертів стосовно граничних меж ($X_{(min)}$, $X_{(max)}$) зміни податку на певні галузі у Данії. Склад експертної групи:

1. William Nilsson (Master of economics and Tax in organization SkatteInform);

2. Troels Michael Lilja (professor, Department of Law in Copenhagen Business School);

3. Lasse Norgard Vogelius (Principal Economist, Securities and External Statistic, Financial Statistics in organization Statistic Denmark);

4. Jakob Egholt Sogaard (Assistant Professor, Accounting in University of Copenhagen);

5. Dennis van Liempd (Associate Professor, Accounting in University of Southern Denmark)/

Застосовано дані для всіх галузей економіки з сайту державного управління статистикою Данії [4] за 2022 р.

Здійснено перевірку експертних висновків на узгодженість за допомогою коефіцієнта конкордації Кенделла [3]:

$$W = \frac{12 \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^d p_{ij} - \frac{d(m+1)}{2}}{d^2(m^3 - m)}, \quad (1)$$

де d – кількість експертів, m – кількість критеріїв, p_{ij} – ранги. Розраховано коефіцієнт узгодженості стосовно $X_{(min)}$ – мінімальної границі зміни податку (дорівнює 0,2 – вказує на низький рівень узгодженості думок експертів). Коефіцієнт узгодженості для $X_{(max)}$ дорівнює 0,15 – вказує на низьку узгодженість експертів.

Рівень значущості коефіцієнта Кендалла перевіряють за допомогою критерію Пірсона (хі-квадрат) за методикою [4]. Для цього наявне табличне значення критерію за рівнем довірчої ймовірності та кількістю ступенів свободи. Він позначається як X_f^2 :

$$X_f^2 = m(n-1)W. \quad (2)$$

Для двох параметрів $X_{(min)}$ та $X_{(max)}$ розраховано критерій Пірсона, який виявився більше ніж табличне значення $X_f^2 > X_{kp}^2$, тому коефіцієнту конкордації можна довіряти. Цільову функцію для розрахунку диференційованих ставок податку для галузей розраховано за допомогою методики (1) та (2):

$$\sum_{i=1}^N In_{(i)} \cdot X_{(i)} \rightarrow \max, \quad (3)$$

де $In_{(i)}$ – дохід в бюджет країни від певної індустрії, i – сектори економіки Данії, $1 \leq i \leq N$; N – кількість секторів економіки, $X_{(i)}$ – розрахована зміна податку на прибуток підприємств для певної галузі. У цільовій функції (5) дохід від галузі повинен прагнути до максимуму. Цільову функцію та обмеження розраховано за допомогою Solver електронних таблиць Excel.

$$\sum_{i=1}^N X_{(i)} = 0. \quad (4)$$

Сума зміни податків за кожною галуззю повинна дорівнювати 0. Подана система коригування не дає змогу перебувати економіці у дисбалансі через пониження ставок податку для всіх галузей, а дає змогу понизити ставку податку для галузей, які це потребують та мають дефіцит фінансування з боку держави, і підняти ставку для тих секторів, які мають достатньо підтримки з боку держави та інвесторів. Для розрахунку корпоративного податку на галузі застосовано таку формулу:

$$T \sum_{i=1}^N In_{(i)} \cdot (1 + X_{(i)}) = T \sum_{i=1}^N In_{(i)} + T \sum_{i=1}^N In_{(i)} \cdot X_{(i)}, \quad (5)$$

де $In_{(i)}$ – дохід в бюджет країни від певної індустрії, i – сектори економіки Данії, $X_{(i)}$ – розрахована зміна податку на прибуток підприємств для певної галузі, T – наявна ставка податку на корпоративний прибуток, $T_{(i)}$ – розрахована ставка податку на прибуток підприємств для певної галузі.

Після розрахунку одержано такий результат розрахованих ставок на корпоративний прибуток для галузей.

Оптимальний розрахунок ставок корпоративних податків для кожної галузі у Данії виконано за даними 2022 р.: сільське, лісове та рибне господарство – 20,96 %; добування корисних копалин – 20,92 %; виробництво – 22,2 %; комунальні послуги – 22,44 %; будівництво – 21,93 %; торгівля та транспорт – 22,25 %; інформація та зв'язок – 22,62 %; фінанси та страхування – 22,93 %; операції з нерухомим майном та оренда нежитлових будівель – 22,13 %, житлові будинки – 22,11 %, інші бізнес-послуги – 22,25 %, державне управління, освіта та охорона здоров'я – 21,01 %, мистецтво, розваги та інші послуги – 22,25 %.

Беручи до уваги, що зараз корпоративний податок на прибуток у Данії становить 22 % і він не відрізняється для інвесторів і резидентів країни, розраховано диференційований податок на корпоративний прибуток для іноземних інвесторів, враховуючи висновки експертів стосовно зміни податку, рівень прибутку від галузі у державний бюджет та прогноз уряду стосовно критичних секторів економіки у Данії за 2022 р. [6].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, відзначимо:

1. Пониження податків на всі галузі приводить до дисбалансу економіку країни.

2. Опитано експертів стосовно граничної зміни корпоративного податку на прибуток.

3. Визначено критерій узгодженості висновків експертів, який показав, що думки не сильно узгоджені, але є статистично достовірними і можуть бути застосованими для подальших розрахунків.

4. Розраховано диференційований податок на прибуток для інвесторів.

5. Найбільш критичні сектори економіки, які потребують фінансування для Данії це – сільське, лісове та рибне господарство, добування корисних копалин, державне управління, освіта та охорона здоров'я, тому для цих секторів встановлено понижений податок. Для інших секторів економіки корпоративний податок збільшено.

6. Розроблену методику оптимального визначення ставок податків може бути застосовано й для інших країн.

Список використаних джерел

1. Sunghoon Hong. Tax treaties and foreign direct investment: a network approach. *International Institute of Public Finance*. 2018. Vol. 25(5). pp. 1277-1320.
2. Пістунів І.М., Железнякова К.О. Оптимізація роздрібних цін. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 41. С. 123-127. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/41_2020_ukr/23.pdf
3. Пістунів І.М. Економічна кібернетика. Дніпро, 2014. 140 с.
4. Field A.P. Kendall's Coefficient of Concordance. *Encyclopedia of Statistics in Behavioral Science* / ed. B.S. Everitt, D.C. Howell. Chichester, 2005. Vol. 2. pp. 1010-1011. URL: https://www.discoveringstatistics.com/repository/kendall's_coefficient_of_concordance_ebs.pdf
5. Direct investment of Denmark. URL: <https://www.dst.dk/en/Statistik/emner/oekonomi/betalingsbalance-og-udenrigshandel/direkte-investeringer>
6. Economic Forecast May 2022 - Danish economy. URL: <https://www.danskindustri.dk/english/latest-from-di/analyses-reports/2022/6/economic-forecast-may-2022---danish-economy-is-slowng-down-but-at-a-high-level/>

References

1. Sunghoon Hong. Tax treaties and foreign direct investment: a network approach. *International Institute of Public Finance*. 2018. Vol. 25(5). pp. 1277-1320.
2. Pistunov I.M., Zhelezniakova K.O. Optimization of retail prices. *Market Infrastructure*. 2020. No. 41. pp.123-127. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/41_2020_ukr/23.pdf (in Ukrainian).
3. Pistunov I.M. Economic cybernetics. Dnipro, 2014. 140 p. (in Ukrainian).
4. Field A.P. Kendall's Coefficient of Concordance. *Encyclopedia of Statistics in Behavioral Science* / ed. B.S. Everitt, D.C. Howell. Chichester, 2005. Vol. 2. pp. 1010-1011. URL: https://www.discoveringstatistics.com/repository/kendall's_coefficient_of_concordance_ebs.pdf
5. Direct investment of Denmark. URL: <https://www.dst.dk/en/Statistik/emner/oekonomi/betalingsbalance-og-udenrigshandel/direkte-investeringer>
6. Economic Forecast May 2022 - Danish economy. URL: <https://www.danskindustri.dk/english/latest-from-di/analyses-reports/2022/6/economic-forecast-may-2022---danish-economy-is-slowng-down-but-at-a-high-level/>

Ihor PISTUNOV

Doctor of Engineering, Professor, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9041-9368>

e-mail: pistunovi@gmail.com

Kseniia KIZILOVA

student, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8529-4594>

e-mail: kizilova.k.s@nmu.one

OPTIMAL INDUSTRY TAX RATE ADJUSTMENT FOR INVESTORS IN DENMARK

The paper considers the possibility of setting differentiated corporate profit rates on foreign direct investment in various industries in Denmark in order to increase the country's economic growth.

The development of one of the authors regarding the determination of equilibrium prices in retail trade was taken as the main method. According to this method, prices were raised for those goods that sold better. On the contrary, the prices of low-demand goods decreased. A test of that technique in the retail trade proved that customers who bought goods that went up in price did not abandon those goods. On the other hand, the sales of low-demand goods increased, as a result of which the traders' incomes increased.

The adaptation of this principle for the reorganization of the taxation system was based on the idea that if the tax on a certain branch of the economy, which gives the largest income to the budget, is increased, investors will not refuse to invest it in the future, and a decrease in the tax on the branch that gives small deductions to the budget of the country, on the contrary, will attract additional investments.

In order to limit the possible changes in tax rates for various sectors of the Danish economy, five Danish economists were involved, who expressed their opinion on the permissible limits of tax rate changes.

The level of agreement between experts' opinions, determined by the Kendall concordance coefficient, was sufficient. The problem of mathematical programming was formulated in such a way that the total percentage of tax changes was equal to zero and that the tax change did not exceed the limits determined in advance by the experts.

The optimal calculation of corporate tax rates for each industry in Denmark was performed using 2022 data, showing the following results: Agriculture, Forestry and Fisheries 20.96%, Mining 20.92%, Manufacturing 22.2%, Utilities 22.44%, Construction 21.93%, Trade and transport 22.25%, Information and communication 22.62%, Finance and insurance 22.93%, Real estate transactions and lease of non-residential buildings 22.13%, Residential houses 22.11%, Other business services 22.25%, Government, education and health care 21.01%, Arts, entertainment and other services 22.25%.

Keywords: foreign direct investment, differentiated corporate income tax, linear programming, expert opinion evaluation method, Danish economy

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.5.8>
УДК 658.5

Юлія Іванівна ПРОДІУС

к.е.н., доцент, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3773-4361>

e-mail: j.i.prodius@mzeid.in

Катерина Геннадіївна МОРЕНЧЕНКО

студентка, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6842-3320>

e-mail: katerina.morenchenko@mzeid.in

ГЛОБАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Статтю присвячено визначенню та дослідженню поняття глобальні стратегії, їх різновидів та особливостей. Розглянуто різні підходи до визначення глобальних стратегій, запропоновані відомими закордонними та українськими науковцями. Досліджено особливості різних видів глобальних стратегій, зокрема розглянуто геополітичні, економічні, соціокультурні та технологічні стратегії. Проаналізовано конкретні випадки застосування глобальних стратегій: а саме на прикладі компанії Apple. Описано вплив обраної стратегії на досягнення успіху компанії.

Ключові слова: глобальні стратегії, економічно-політичні процеси, інновації, стратегічне планування, глобалізація, світова економіка, глобальні проблеми, інтернаціоналізація

ВСТУП

У сучасному світі, де процеси глобалізації змінюють не тільки економіку та культуру, але й міжнародну політику, розуміння та розроблення глобальних стратегій є надзвичайно важливим завданням. Глобальна стратегія дає змогу компаніям виходити на ринки в різних країнах, отримуючи переваги, які не могли б бути досягнуті без виходу за економічні межі країни свого походження. Хоча є різні підходи до глобальної стратегії, усі вони можуть мати позитивний вплив на реальний світ як для компаній, так і для споживачів. Завдяки поширенню об'єднаних інформаційних технологій реалізувати глобальну стратегію стало легше, ніж будь-коли, за правильного підходу. Зі зростаючою взаємозалежністю країн і ринків підприємствам необхідно розробляти глобальні стратегії, щоб залишатися конкурентоспроможними та досягати успіху на світовому ринку. Темі глобальних стратегій у своїх працях присвятили увагу як українські, так й іноземні дослідники і науковці, серед яких, зокрема, Є. Голіцинський, М. Соколов, В. Копманієць, В. Кухаренко, О. Хоменко, І. Кучерук, М. Портер, С. Джордж, К. Барлетт, С. Гошар, К. Омей та ін.

МЕТА роботи полягає у детальному аналізі поняття «глобальні стратегії», визначенні їх видів та особливостей, розгляді концептуальних підходів до визначення глобальних стратегій та їхньої класифікації залежно від цілей, галузі застосування тощо, а також огляд ролі глобальних стратегій у сучасному світі, їх вплив на політику, економіку та соціальні процеси.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез інформації з наукових та інших авторитетних джерел, кейс-стаді на прикладі конкретної компанії та узагальнення результатів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття «глобальні стратегії» може визначатися різними науковцями по-різному залежно від їх під-

ходу та наукової спеціалізації. Майкл Портер визначає глобальну стратегію як «план дій компанії, спрямований на здобуття переваги в міжнародному масштабі, що містить у собі застосування глобальної мережі для досягнення ефективності та створення унікальних продуктів та послуг» [4]. Джордж Іп визначає глобальну стратегію як «комплексний підхід до міжнародної діяльності компанії, який охоплює рішення про географічний розподіл та організацію діяльності, диверсифікацію, використання місцевих ресурсів та управління ризиками та забезпеченням збалансованого портфеля» [5]. Крістофер Барлетт і Сумантра Гошал визначають глобальну стратегію як «план дій, спрямований на досягнення конкурентних переваг у глобальному масштабі, який містить застосування глобальної координації та місцевої пристосованості, а також глобальне керівництво та локальне управління» [2].

Якщо узагальнити всю отриману інформацію, то визначення поняття глобальна стратегія можна подати як план або підхід, що встановлює загальну мету організації або компанії та шляхи до досягнення цієї мети на міжнародному рівні, та який охоплює встановлення пріоритетів, розроблення плану дій та вироблення політик, що спрямовані на забезпечення успіху організації в умовах глобальної економіки та конкуренції.

Є безліч глобальних стратегій, які можуть відрізнятися залежно від галузей та сфер, в яких вони застосовуються. Найбільш відомими та застосовними видами глобальних стратегій є: стратегія зниження витрат, стратегія диференціації, стратегія фокусування, стратегія росту, стратегія конкурентної переваги, стратегія сталого розвитку та стратегія цифрової трансформації (рис. 1) [1].

Стратегія зниження витрат (Cost Reduction Strategy). Це одна з основних стратегій бізнесу, мета якої полягає у зниженні витрат на виробництво продукту або надання послуг з метою підвищення рентабельності компанії, зберігаючи водночас якість. Ця стратегія найчастіше застосовується в компаніях, що конкурують на ринку за ціною.

Рис. 1. Основні види глобальних стратегій

Ця стратегія може містити в собі низку дій, таких як: оптимізація виробничих процесів, впровадження ефективної системи управління запасами, раціоналізація продуктів та послуг, застосування нових технологій, оптимізація логістики та постачання.

Стратегія диференціації (Differentiation Strategy) полягає у створенні унікального продукту або послуги, що відрізняється від конкурентів за якісними характеристиками, дизайном або іншими факторами. Її мета полягає у залученні клієнтів, які оцінюють унікальність продукту та готові платити за неї більше.

Така стратегія дає змогу компанії здобувати конкурентну перевагу та отримувати більш високі ціни за свої продукти або послуги. Стратегія диференціації може містити такі елементи, як: інновації, коли компанія може створювати нові продукти або послуги; якість, коли компанія може застосовувати високоякісні матеріали та технології виробництва; бренд, коли компанія може створити сильний бренд, який стане відомим клієнтам за якість та унікальність продукту або послуги; сервіс, коли компанія може надавати високоякісний сервіс своїм клієнтам; дизайн, коли компанія може створити продукт або послугу з привабливим та унікальним дизайном, що дає змогу вирізнятися серед конкурентів.

Стратегія фокусування (Focus Strategy) полягає у спрямуванні зусиль на певну групу клієнтів або ринок, де компанія може бути успішною завдяки спеціалізації на конкретних потребах клієнтів.

Така стратегія дає змогу компанії стати експертом у певній області та отримати конкурентну перевагу, яку складніше отримати на загальному ринку. Крім того, ця стратегія дає змогу компанії зменшити конкуренцію, оскільки спрямовується на вузький сегмент ринку, де конкурентів менше.

Її може бути реалізовано у двох формах:

1. Фокусування на нішевому ринку: компанія зосереджується на задоволенні потреб специфічної групи клієнтів на ринку, який не обслуговують загальні гравці. Наприклад, компанія може спеціалізуватися на виробництві електроніки для людей з вадами зору.

2. Фокусування на вузькому сегменті ринку: компанія зосереджується на певному сегменті ринку, наприклад на виробництві конкретного продукту для певної групи клієнтів – як зразок, виробництво дитячих іграшок з екологічно чистих матеріалів.

Для успішного впровадження цієї стратегії компанії потрібно докладно вивчити потреби та характеристики своїх клієнтів відповідно до вибраної ніші або сегменту ринку, а також забезпечити високу якість продукту або послуги для задоволення потреб цієї групи клієнтів.

Стратегія росту (Growth Strategy) полягає у збільшенні обсягів бізнесу шляхом розширення географії

продажів, запуску нових продуктів або послуг, або придбанні інших компаній. Її мета полягає у збільшенні обсягів продажів та прибутку.

Основні методи реалізації стратегії росту: розширення продуктової лінійки, збільшення обсягів продажів, розширення географічного покриття, підвищення ефективності операцій, реклама та маркетинг, інновації.

Стратегія конкурентної переваги (Competitive Advantage Strategy) полягає у створенні й підтриманні переваги над конкурентами шляхом розвитку унікальних компетенцій, ресурсів або переваг, які важко скопіювати іншими компаніями. Вона може охоплювати створення сильного бренду, захист інтелектуальної власності, розроблення унікальної технології або підходів до виробництва або надання послуг.

Є основні методи реалізації такої стратегії. Компанія може знизити витрати на виробництво свого продукту або послуги для зниження вартості продукту для клієнтів, що дає змогу продавати свій продукт за меншу ціну, ніж конкуренти, та залучати більше клієнтів. Також можливим є створення унікального продукту або послуги, яка відрізняється від продуктів та послуг, які пропонуються конкурентами на ринку. Компанія може зосередитися на задоволенні потреб лише певної групи клієнтів або на певному сегменті ринку. І останнім є те, що компанія може створити ефективну систему взаємодії з клієнтами для збільшення лояльності та покращення якості продукту [6].

Стратегія сталого розвитку (Sustainability Strategy) полягає у створенні бізнес-моделей та практик, які сприяють збереженню ресурсів та навколишнього середовища, зменшенню негативного впливу на довкілля та підвищенню соціальної відповідальності компанії.

Основна її ідея полягає в тому, що компанії можуть просуватися вперед, розвиваючись, тим самим збільшуючи свої прибутки, але водночас повинні дотримуватися принципів сталого розвитку, тобто економічного росту, що не впливає на довкілля та має соціальний вплив на суспільство.

Основні принципи цієї стратегії:

1. Економічний розвиток: збільшення прибутку та конкурентоспроможності без шкоди довкіллю та соціальному добробуту.

2. Соціальна відповідальність: компанії повинні брати до уваги соціальний вплив своєї діяльності, забезпечувати безпечність та здоров'я працівників, дотримуватися прав людини тощо.

3. Збереження довкілля: зменшення впливу на довкілля, зменшення викидів в атмосферу, забруднення води й ґрунту тощо.

4. Інновації: розвиток технологій та інновацій, що дають змогу підвищувати ефективність використання ресурсів, таких як енергія, вода, сировина та інші матеріали.

Ця стратегія не тільки забезпечує конкурентні переваги компанії, але й сприяє збереженню довкілля та соціальному добробуту.

Стратегія цифрової трансформації (Digital Transformation Strategy) полягає у застосуванні цифрових технологій та інновацій для зміни традиційних процесів бізнесу з метою підвищення ефективності та конкурентоспроможності компанії.

Для реалізації цієї стратегії компанії повинні зо-

середитися на впровадженні цифрових технологій у всіх аспектах свого бізнесу. Наприклад, компанії можуть застосовувати Інтернет-технології для покращення взаємодії з клієнтами, такі як електронна пошта, соціальні мережі, чат-боти та інші засоби комунікації.

Ця стратегія також може допомогти компаніям створити нові продукти та послуги, які не були можливі раніше без застосування цифрових технологій. Наприклад, вони можуть створювати цифрові продукти, такі як програмні додатки та сервіси, які пропонують нові способи взаємодії з клієнтами та ринком.

Загалом усі сім видів глобальних стратегій можуть застосовуватися окремо або в комбінації для досягнення складніших цілей бізнесу. Важливо пам'ятати, що кожна компанія має свої унікальні характеристики, які можуть впливати на вибір стратегії та способи її реалізації.

Глобальні стратегії можуть відрізнятися для різних компаній, оскільки кожна компанія має свої власні потреби та цілі. Однак є кілька *особливостей*, які можуть вплинути на вибір та реалізацію глобальних стратегій.

Розмір компанії. Наприклад, великі компанії можуть мати більші можливості для вивчення нових ринків та відкриття нових офісів в інших країнах, тоді як менші компанії можуть зосередитися на залученні нових клієнтів через Інтернет.

Галузь діяльності. Наприклад, компанії, які працюють в інформаційній технології, можуть мати більші можливості для створення нових продуктів та послуг на міжнародному ринку, ніж компанії з інших галузей.

Конкурентні обставини. Якщо на ринку вже є багато конкурентів, то компанії можуть зосередитися на зниженні витрат, щоб забезпечити конкурентоспроможність, або на створенні унікального продукту, або послуги, яка відрізняється від продуктів та послуг конкурентів.

Географічні ризики, такі як політична нестабільність, можуть впливати на вибір глобальної стратегії. Компанії можуть зосередитися на розвитку в регіонах, які мають стабільну політичну ситуацію та унікати регіонів зі значними геополітичними ризиками.

Технологічні можливості. Компанії можуть застосовувати нові технології для створення нових продуктів та послуг, які можуть бути конкурентоспроможними на міжнародному ринку.

Особливості культури та менталітету, які на різних ринках можуть впливати на вибір та реалізацію глобальних стратегій. Наприклад, компанії можуть застосовувати локалізовані стратегії для адаптації своїх продуктів і послуг до місцевих ринків та культур, забезпечивши кращу прийнятність продукту для місцевих споживачів [3].

Отже, вибір та реалізація глобальної стратегії залежить від різних факторів, які можуть варіюватися для різних компаній. Важливо аналізувати всі фактори та зробити виважений вибір, щоб забезпечити успішну реалізацію глобальної стратегії та збільшити конкурентоспроможність компанії на міжнародному ринку.

Для глибшого розуміння видів та особливостей глобальних стратегій доцільним є розгляд їх застосування та комбінування на прикладі реальної організації, а саме компанії Apple.

Глобальна стратегія компанії Apple полягає у створенні та продажу продуктів та послуг, які дають

змогу користувачам знаходитися у постійному зв'язку зі світом, що підвищує їх продуктивність та розваги. Компанія Apple застосовує кілька стратегій для досягнення своїх цілей:

1. *Інновації та технологічний розвиток.* Apple зосереджується на створенні нових технологій та продуктів, які дають змогу їм бути на передовій ринку. Компанія відома своєю інноваційністю та здатністю до революційних змін в продуктах та послугах.

2. *Глобальна мережа.* Apple має присутність у більш ніж 100 країнах світу. Компанія встановлює ділові зв'язки зі своїми партнерами та дистриб'юторами, щоб забезпечити широке охоплення ринку.

3. *Маркетинг та брендінг.* Apple відома своєю потужною маркетинговою стратегією, яка охоплює створення ефективного бренду та рекламні кампанії для залучення більше клієнтів та підвищення своєї конкурентоспроможності.

4. *Взаємодія з клієнтами.* Apple забезпечує високу якість послуг та підтримку для своїх клієнтів, що дає змогу їм створювати лояльність клієнтів та збільшувати продажі.

5. *Виробництво в Китаї.* Apple застосовує виробничі майданчики у Китаї для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності виробництва своїх продуктів.

Загалом глобальна стратегія компанії Apple полягає у поєднанні інновацій та технологічного розвитку з глобальним охопленням ринку, потужним маркетингом та взаємодією з клієнтами, що дає змогу компанії зберігати свою конкурентоспроможність та лідерство на ринку. Також важливим складником стратегії Apple є застосування виробничих майданчиків у Китаї для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності виробництва своїх продуктів. Крім того, компанія намагається розвивати свою екосистему продуктів для збільшення лояльності клієнтів та створення нових можливостей для продажу послуг.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи всю наведену інформацію, можна зробити висновки про те, що глобальна стратегія – це довгостроковий план дій компанії, який визначає, як вона буде діяти на міжнародному ринку. Кожен тип глобальної стратегії має свої переваги та недоліки, і вибір оптимальної стратегії залежить від потреб компанії та місцевих ринкових умов. Ключовою особливістю глобальних стратегій є те, що вони не тільки сприяють збільшенню прибутку компанії, але й дають змогу залучати нові клієнтські бази, розширювати географічний охоплюваний ринок та забезпечувати конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Глобальні стратегії дають змогу компаніям ефективно використовувати свої ресурси та капітал на міжнародному рівні, забезпечувати стабільний приріст виробництва та збільшувати свою частку на міжнародному ринку. Для успішного застосування глобальних стратегій необхідно проводити глибокий аналіз ринкових умов та попиту на продукцію, а також визначити оптимальний варіант розвитку компанії на міжнародному рівні. Саме цьому може бути присвячено наступні роботи дослідників на цю тему.

Список використаних джерел

1. Геоeкономіка та глобальні стратегії українського бізнесу. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/navchalni-posibniki/rokocha_0001.pdf
2. Bartlett C.A., Ghoshal S. Transnational Management: Text, Cases, and Readings in Cross-Border Management. Homewood. Irwin, 1991. 822 p.
3. Ohmae K. Triad power: The coming shape of global competition. Free Press, 1985. 220 p.
4. Porter M.E. Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance. Free Press, 1998. 557 p.
5. Yip G.S. Total Global Strategy. Prentice Hall, 1995. 261 p.
6. Продиус Ю.І., Добровольська А.С., Подольський В.А. Управління персоналом як інструмент забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах виходу на зовнішні ринки. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 12/1. С. 9-13.

References

1. Geoeconomics and global strategies of Ukrainian business. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/navchalni-posibniki/rokocha_0001.pdf (In Ukrainian).
2. Bartlett C.A., Ghoshal S. Transnational Management: Text, Cases, and Readings in Cross-Border Management. Homewood. Irwin, 1991. 822 p.
3. Ohmae K. Triad power: The coming shape of global competition. Free Press, 1985. 220 p.
4. Porter M.E. Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance. Free Press, 1998. 557 p.
5. Yip G.S. Total Global Strategy. Prentice Hall, 1995. 261 p.
6. Prodius Y.I., Dobrovolska A.Y., Podolskyi V.A. Personnel management as a tool to ensure the competitiveness of the enterprise in terms of entering foreign markets. *Economics. Finances. Law*. 2021. №12/1. pp. 9-13 (In Ukrainian).

Yuliia PRODIUS

PhD in Economics, Associate Professor, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3773-4361>

e-mail: j.i.prodius@mzeid.in

Kateryna MORENCHENKO

student, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6842-3320>

e-mail: katerina.morenchenko@mzeid.in

GLOBAL STRATEGIES: CONCEPTS, TYPES AND FEATURES

Introduction. The paper is devoted to the definition and research of the concept of global strategies, their varieties and features. Different approaches to defining global strategies, proposed by well-known foreign and Ukrainian scientists, are considered. The peculiarities of various types of global strategies are studied, in particular, geopolitical, economic, sociocultural and technological strategies are considered. Specific cases of the application of global strategies are analyzed, namely on the example of the Apple company, and the impact of the chosen strategy on the company's success is described.

The purpose of the paper is in a detailed analysis of the concept of global strategies, the definition of their types and features, consideration of conceptual approaches to the definition of global strategies and their classification depending on the goals, field of application, etc., as well as an overview of the role of global strategies in the modern world, their influence on politics, economy and social processes.

Results. If we summarize all the information obtained, then the definition of the concept of global strategy can be presented as a plan or approach that establishes the general goal of the organization or company and the ways to achieve this goal at the international level, and which includes setting priorities, developing an action plan and developing policies, which are aimed at ensuring the success of the organization in the conditions of the global economy and competition. The most well-known and used types of global strategies are: cost reduction strategy, differentiation strategy, focus strategy, growth strategy, competitive advantage strategy, sustainable development strategy and digital transformation strategy. Global strategies may differ from company to company, as each company has its own needs and goals. For a deeper understanding of the types and features of global strategies, the purpose is to consider their use and combination on the device of a real organization. The global strategy of the company in question, Apple, is to create and sell products and services that allow users to be constantly connected to the world, which increases their productivity and entertainment.

Conclusions. Summarizing all the above information, we can conclude that the global strategy is a long-term plan of action of the company, which determines how it will act in the international market. Each type of global strategy has its advantages and disadvantages, and the choice of the optimal strategy depends on the company's needs and local market conditions. A key feature of global strategies is that they not only contribute to increasing the company's profits, but also allow attracting new customer bases, expanding the geographical coverage of the market and ensuring competitiveness at the international level. Global strategies allow companies to effectively use their resources and capital at the international level, ensure stable production growth and increase their share in the international market. For the successful application of global strategies, it is necessary to conduct an in-depth analysis of market conditions and demand for products, as well as to determine the optimal option for the company's development at the international level.

Keywords: global strategies, economic and political processes, innovations, strategic planning, globalization, world economy, global problems, internationalization

Данило Юрійович **РЯБУЩЕНКО**

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6279-1966>

e-mail: d.yu.ryabuschenko@nlu.edu.ua

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА КАТЕГОРІЇ "ЦИФРОВИХ (ЕЛЕКТРОННИХ) ДОКАЗІВ" У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті акцентовано увагу на формуванні «концепту» цифрового доказу у кримінальному провадженні. Проаналізовано та розкрито характерні особливості природи цифрової інформації (доказу), – на основі цього згенеровано авторську дефініцію «цифрового доказу». Робота містить погляди вітчизняних науковців-процесуалістів з питання необхідності інституціоналізації цифрового (електронного) доказу як процесуального джерела доказів. Автором висловлено і обґрунтовано персональну позицію проблематики цифрового доказу та вагомості його виділення на законодавчому рівні.

Ключові слова: інститут цифрового доказу, електронна (цифрова) інформація, документи, речові докази, процесуальні джерела доказів у кримінальному процесі

ВСТУП

Інформаційні та електронні технології є невід'ємною частиною сучасного суспільного устрою. З активним застосуванням матеріально-технічних об'єктів і мережі Інтернет безпосередньо пов'язано бурхливий розвиток процесу приведення інформації у цифрову форму. Це призводить до динамічного впровадження і застосування цифрових даних у функціонуванні соціуму та держави. У цьому аспекті варто зауважити, що кримінальна процесуальна діяльність як одна з процесуальних форм правосуддя не є винятком і прямо дотикається до процесу цифрової трансформації. Таке явище стосується не лише застосування різноманітних електронно-технічних інструментів, цифрових баз, електронних механізмів та ресурсів у кримінальному провадженні. Безперечно, такий технологічний поступ сприяє появі нового виду доказів – цифрових, що вимагає комплексного наукового та практичного осмислення. Крім того, необхідно розуміти, що питання появи великої кількості електронно-технічних засобів, котрі містять у собі специфічний цифровий зміст, змінює підходи та особливості доказової діяльності, яка набуває доволі нового значення у контексті кримінального провадження. До того ж постає проблематика визначення правової природи цифрових доказів та їхніх особливостей. У цій площині актуальним є фундаментальне питання місця такої особливої доказової інформації у системі процесуальних джерел доказів, а також аспект їхньої регламентованості у кримінальному процесуальному законодавстві України.

МЕТА роботи – розкрити сутність та правову природу концепту «цифрових доказів» у кримінальному процесуальному законодавстві, проаналізувати їхнє місце у системі процесуальних джерел доказів, співвідношення з іншими видами доказів, а також дослідити питання виокремлення інституту цифрових доказів у Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічним базисом дослідження є науково-емпіричні методи – збирання та порівняння інформації, а також комплексні методи аналізу, синтезу та

узагальнення. Теоретичною основою статті слугують праці вітчизняних науковців-процесуалістів, нормативна база українського законодавства та судова практика.

РЕЗУЛЬТАТ

Цифрові докази у кримінальному процесі є достатньо дискусійною та складною категорією. По-перше, через те, що на нормативному вимірі відсутня комплексна та вичерпна позиція законодавця з цієї проблематики. По-друге, через активну та неоднорідну дискусію на доктринальному рівні стосовно перспективи інституціоналізації цифрових доказів у кримінальному процесі.

Слід зазначити, що законодавець не встановлює чіткого правового конструкту «цифрового доказу», зокрема дефініції, видової класифікації та специфічних особливостей. Відповідно до законопроекту № 4004 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів», автори обирають поняття саме електронного, а не цифрового доказу. Так, згідно з проектом закону під електронними доказами варто розуміти інформацію в електронній або цифровій формі, яку можна застосувати як доказ факту або обставини, що має значення у кримінальному провадженні. До того ж у законопроекті наголошується на класифікації електронних (цифрових) доказів, зокрема до них належать: електронні документи (текстові документи, графічні зображення, фотографії, відео- та звукозаписи); віртуальні активи; вебсайти, вебсторінки; текстові, мультимедійні та голосові повідомлення; метадані; бази даних [2].

Необхідно наголосити, що на доктринальному рівні наявні розбіжності у номінативних підходах до категорії «цифрового (електронного) доказу». Зокрема, Д.М. Цехан пропонує застосовувати саме концепт «цифрового доказу», розуміючи під ним фактичні дані у дискретній (цифровій) формі, що містяться на певному матеріальному носії та після оброблення стають доступними для сприйняття [3, ст. 257]. А.В. Столітній та І.Г. Каланча у цьому контексті напрочуд визначають дефініцію «електронного доказу». Автори наголошують на тому, що відповідне визначення є суто

теоретичною категорією, і розуміють під електронним доказом збережену в електронній формі інформацію, що розташовується на будь-якому матеріально-електронному носії, електронних пристроях чи інформаційних системах [4, ст. 182]. Ю.Ю. Орлов, С.С. Чернявський пропонують поняття «електронного відображення» як процесуального джерела доказів. [5, ст. 19].

З метою комплексного розгляду та аналізу категорії «цифрового доказу» необхідно дослідити своєрідні ознаки та специфічні особливості, що притаманні такому виду доказів. Безперечно, будь-яка цифрова (електронна) інформація стає доказом у кримінальному провадженні тоді, коли вона безпосередньо (речовий доказ) чи опосередковано (документ) пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення, отримана у законодавчо визначеному порядку та пройшла відповідну процедуру оброблення. І в цьому контексті варто зауважити, що питання правової концепції цифрового (електронного) доказу прямо окреслюється основоположним та ключовим поняттям – цифрова або електронна інформація. Фундаментальною ознакою цифрового доказу (інформації), є форма вираження таких даних – *цифрова* або *електронна*. Ця особливість обумовлює бінарну характерність вираження цифрового доказу. Зокрема, він має *нематеріальний* та *кодований характер*, однак задля необхідності його дослідження і безпосереднього сприйняття уповноваженими суб'єктами реалізується конвертування таких даних у матеріальний та нешифрований вигляд (копії цифрових документів, витяги з електронних даних тощо) Проте в цьому аспекті не слід плутати категорії «документу» і «цифрового доказу», тому що хоча цифрова інформація і може бути перетворена у матеріальний вигляд, але вона має своєрідну будову, механізм функціонування та середовище зберігання, а також не має якісних матеріальних особливостей [6, ст. 80].

Цифрові докази (інформація) є *продуктом механічного функціонування матеріально-технічного носія або діяльності людини в таких об'єктах*. Однак у цьому контексті варто виділяти іншу вагому особливість цифрового доказу (інформації) – *автономність*, тобто можливість об'єктивно існувати поза межами носія та не мати з ним перманентного зв'язку. Це обумовлює здатність такої інформації бути *трансмисивною* (трансльованою), тобто передаватися на різноманітні носії інформації, а також бути *мультиплікативною*, тобто зберігатися на різних пристроях, без втрати автентичності та оригінальності. З іншого боку, ці особливості спричиняють ознаку *нестійкості* цифрового доказу, що може мати вияв стосовно певних дистанційних змін і маніпулювань відповідною інформацією [7, ст. 102-103].

Так, резюмуючи вищезазначені ознаки та особливості природи категорії цифрової інформації (доказу), можна запропонувати авторське визначення концепту «цифрового доказу». **Під цифровим доказом у кримінальному провадженні** варто розуміти не матеріальні, автономні об'єкти цифрового (електронного) виміру, що мають кодовий характер, цифрову або електронну форму вираження, трансмісивну та мультиплікативну здатність конвертування та є продуктом механічного функціонування матеріально-технічного

носія або діяльності в ньому людини, від чого абувають певного значення для кримінального провадження.

Питання виокремлення цифрового доказу у кримінальному процесуальному законодавстві обумовлюється основоположною проблематикою місця даного виду доказів серед процесуальних джерел доказів у КПК, а також співвідношенням з іншими видами доказів.

Удослідженні того чи іншого доказу, зважаючи на його сутнісні характеристики та ознаки, необхідно здійснити класифікацію за певною видовою нормативною категорією. У системі процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні виділяють: показання, речові докази, документи та висновки експертів. Відповідно до наявних законодавчих засад, а саме ст. 99 п. 1 ч. 2 КПК такі цифрові об'єкти, як матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема комп'ютерні дані) є «документами» у контексті наявної нормативної класифікації. Зі свого боку, згідно з ч. 1 ст. 99 документ є матеріальним об'єктом, створеним зі спеціальною метою, котрий містить відомості, зафіксовані знаками, зображенням, звуком, та які може бути застосовано у кримінальному провадженні [1]. З приводу цього питання Д.М Цехан слушно зауважує, що законодавець встановлює цифрові (електронні) докази крізь матеріальну призму [3, ст. 257]. Тобто видовий перелік об'єктів (фото-, відео, аудіоматеріали, комп'ютерні дані), встановлених у п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК визначаються через родову категорію «документу», котрий за своєю об'єктивною сутністю є матеріальним об'єктом [1, ст. 99]. До того ж нормотворець вкладає матеріальний зміст й у положення п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК, де визначається відповідний перелік цифрових (електронних) об'єктів, шляхом інкорпорації словосполучення «... та інші носії інформації».

Так, законодавець встановлюючи процесуальні джерела доказів у кримінальному законодавстві, розташовує «імпліцитний» конструкт цифрового доказу крізь площину «документу». «Імпліцитність» цифрових доказів полягає в їхньому невизначеному та «прихованому» існуванні, адже, з одного боку, встановлюється певний перелік цифрових об'єктів, що за своєю сутністю є кодованою та нематеріальною інформацією, у категорії «матеріального» документу, а з іншого – не закріплюється хоча б оптимальна дефініція, котра містила зміст такого особливого виду доказової інформації, зважаючи на її специфічні особливості.

Слід аналізувати питання дискусійного вибору законодавця стосовно особливої класифікації процесуальних джерел доказів у контексті закріплення «цифрового (електронного) доказу» у кримінальному процесі, у системному аналізі з підходами інших процесуальних галузей права. Зокрема, А.В. Коваленко у такому аспекті зазначає, що процесуальне доказування є інтегрованою та мультидисциплінарною науковою галуззю, котра з урахуванням особливостей кожної форми судочинства має набувати цілісного розвитку та підходу до певних питань [8, ст. 239]. Відповідно до Закону України (ЗУ) «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» у Цивільному процесуальному кодексі (ЦПК), Господарському процесуальному кодексі

(ГПК), Кодексі адміністративного судочинства (КАС) України встановлюється абсолютно відмінний підхід до виділення та осмислення категорії «цифрового (електронного) доказу». Ці кодифіковані процесуальні акти оперують поняттям «електронний доказ», під яким слід вважати *інформацію, зафіксовану в електронній формі*, що містить факти про обставини, які мають значення для справи [9]. Прогресивним кроком є не лише базове встановлення відповідної дефініції, але й закріплення в ній основоположного принципу визначення цифрового (електронного) доказу крізь «нематеріальну» призму інформації, в електронній (цифровій) формі, що повноцінно враховує природу та сутнісні особливості цифрового. Крім того, ЗУ «Про внесення змін ...» регламентує також види носіїв, які можуть містити цифрову інформацію, зокрема це – портативні пристрої (карти пам'яті, мобільні телефони), сервери, системи резервного копіювання тощо. Новелою є розрізнення письмового та електронного доказу, зокрема у випадку подання до суду електронного доказу у паперовій копії, така інформація не буде вважатися паперовим доказом. До того ж регулюються положення відносно зберігання та повернення електронних доказів [9].

Так, відповідні законодавчі зміни на процесуальній площині формують змістовний інститут «цифрових (електронних) доказів» у системі джерел доказування у ЦПК, КАСУ, ГПК, що є концептуальним поступом у розумінні специфічного явища «цифрового доказу», а також узгодження нормативного базису з основоположними характеристиками цифрового (електронного) доказу. Стосовно кримінального судочинства це виявляє змістовну та системну колізійність, в аспекті закріплення у КПК дискусійної позиції стосовно розуміння цифрового доказу як матеріального документу, чим безпосередньо нівелюється сутність цифрової інформації як ключового елемента цифрового доказу. Отже, вищезазначені протиріччя кримінального процесуального законодавства потребують нагального регламентування зі створенням повноцінного інституту «цифрового доказу» як джерела доказування.

Такий аналіз та аргументи підтримуються на доктринальному рівні. Д.М. Цехан зауважує, що, зважаючи на специфічні та виняткові особливості цифрового доказу, його неможна віднести до жодної категорії процесуальних джерел доказів у кримінальному процесуальному законодавстві, а тому є підстави до законодавчого оформлення відповідних новел [3, ст. 259]. Такої думки з проводу легального закріплення «електронного доказу» дотримується і А.В. Коваленко [8, ст. 242]. П.О. Метелев є прихильником виділення цифрового доказу як окремої категорії серед процесуальних джерел доказів у кримінальному процесі [6, ст. 84].

На противагу формуванню інституту цифрових доказів у кримінальному процесі висловлюються А.В. Столітній та І.Г. Каланча. Науковці зауважують на недоцільності та штучності такого процесу, обґрунтовуючи це некоректністю умовного поділу доказів на електронні або письмові, а також підміною електронної форми фіксації доказів [4, ст. 184]. Проте, висловлюючи глибоку повагу до авторів, слід зауважити на відході від такої позиції, зважаючи на наступне. Стосовно питання підміни електронної форми фіксації доказів, то

в цьому аспекті варто виходити з самої концептуальної сутності процесуального джерела доказу у кримінальному провадженні. У разі, коли показання свідків, висновок експерта чи речовий доказ зафіксовані в електронній або цифровій формі, то лише така ознака стосовно форми не конвертує ці дані у цифровий доказ. Необхідно розуміти, що, по-перше, цифрові докази за своєю сутністю є нематеріальною формою вираження цифрової або електронної інформації, яка зазвичай потребує оброблення саме у відповідній цифровій формі, за допомогою спеціальних засобів програмного забезпечення та матеріального носія. Це створює велику кількість особливостей процедури фіксації, дослідження та збереження такого виду доказів в аспекті кримінального провадження. По-друге, перманентний розвиток інформаційних технологій породжує велику кількість нових об'єктів цифрового характеру, котрі можуть мати значення для кримінального провадження. Це може бути не лише відео- аудіо-записи або комп'ютерні дані, а й цифрові активи, такі як криптовалюти, NFT чи метадані, спеціальне програмне забезпечення, програми, що мають здатність до прихованого самопоширення (віруси). А отже, наявність таких об'єктів вимагає певної категоризації з боку законодавця. І в цьому контексті йдеться не лише про формальну дефініцію «цифрового доказу» або орієнтовну класифікацію нематеріальних цифрових об'єктів, – варто акцентувати увагу на процедурі доказування, у площині регламентації законодавцем спеціальних правил і принципів фіксації та дослідження такого особливого виду доказових об'єктів, що мають значення для кримінального провадження.

Базуючись на вищезазначеній проблематиці, окреслюється одне з найважливіших питань стосовно місця цифрового доказу у процесуальних джерелах доказів, а саме його співвідношення та розрізнення з категорією «документу». У цьому контексті акцентують увагу Ю.Ю. Орлов та С.С. Чернявський. Вони наголошують, що, по-перше, цифрова інформація зазвичай формується природно-технічним шляхом, тобто без втручання певного суб'єкта, проте внаслідок дій в інформаційній мережі. Класичний документ напрочуд є створений людиною. По-друге, цифровий доказ та документ різняться за своїм змістом. Документ містить письмові знаки (текст), схеми, рисунки, котрі безпосередньо виражені на матеріальний лад, цифровий доказ може містити не лише певну виражену цифрову інформацію, але й «імпліцитну», недоступну для звичайного користувача. Наприклад, метадані, що фактично є «даними про інші дані», містять відомості про модифікацію цифрового доказу, його створення, місце зберігання, суб'єкта створення тощо, і водночас недоступні без спеціального дозволу. По-третє, документ як сукупність відомостей, що виражені у формі знаків, має безпосередній зв'язок із власним матеріальним носієм. Зважаючи на своєрідну природу і особливості цифрової інформації стосовно здатності вільно копіюватися та передаватися, цифровий доказ не є прив'язаним до конкретного матеріально-технічного носія, оскільки може знаходитися в обігу мережею, відтворюватися одночасно та на різноманітних пристроях, при цьому не втрачаючи форми і змісту [5, ст. 15].

А.В. Коваленко підіймає специфічну проблематику

відносно конструкту «документу» як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні, крізь призму якого законодавець «пропонує» виокремлювати цифрові (електронні) докази. Зокрема ч. 1 ст. 99 КПК встановлює принцип зв'язку документа і матеріального носія (об'єкта) даних. Відповідно до цього документом (зокрема цифровим доказом) вважається не конкретний цифровий об'єкт, що має значення для кримінального провадження, а його матеріальний носій. Найявне законодавче положення, за переконанням автора, спричиняє процесуальні складнощі з практичного погляду, що має місце у разі фіксації цифрової інформації [8, ст. 239]. У цьому контексті неможливо не погодитися з твердженнями науковця, однак варто додати, що положення ч. 1 ст. 99 КПК стосовно позиції сприйняття документу крізь його матеріальний носій порушує концептуальні особливості «цифрового доказу». По-перше, цифровий доказ, що за своєю технічною природою є автономним стосовно матеріально-технічного носія, він може бути створений на певному носії, проте має властивість відобразитися та перебувати на будь-яких пристроях. По-друге, розбір конструкції ч. 1 ст. 99 КПК дає підстави вважати, що законодавець, розглядаючи документ (цифровий доказ) крізь спектр пріоритетизації матеріально-технічного носія, вносить неясність в питання доказування. У цьому аспекті необхідно наголосити на предметі дослідження, чи це буде матеріально-технічна основа чи цифровий доказ, котрий на ній міститься.

Слід зауважити, що як цифрові дані, котрі мають значення для кримінального провадження, так і матеріально технічний носій, на якому вони зберігаються, мають підлягати дослідженню. Це питання залежить від контексту особливостей того чи іншого доказу. Якщо матеріальний носій охоплює цифрові або фізичні сліди кримінального правопорушення, то відповідно такий об'єкт буде визнаватися речовим доказом. За умови, якщо носій буде містити цифрову інформацію, котра є предметом, об'єктом або зберегла сліди кримінального правопорушення, це буде визнаватися речовим доказом крізь власну матеріальну форму об'єктивного закріплення, що також має значення для кримінального провадження. Однак матеріальний носій в аспекті «документу» не буде мати жодного значення, коли він є лише формою закріплення цифрової інформації, за умови що ключовим є аналіз самих цифрових даних, їхньої будови, складників та метаданих. Варто зазначити на обов'язковому перенесенні цифрового доказу (цифрової інформації) на окремий фізичний носій. У цій площині спосіб закріплення буде слугувати саме засобом правоохоронного призначення задля мети подальшого дослідження доказу. Наприклад, у разі коли цифрова інформація не може бути відтворена у матеріальному вигляді, спеціальний суб'єкт може здійснити фіксування такої інформації на портативний носій (оптичний диск, флеш-накопичувач). Тобто слід виходити зі співвідношення понять «форма» та (або) «зміст» доказу у контексті їхньої важливості для кримінального провадження, що буде зумовлювати приналежність цифрової інформації до «речового доказу» або «документу».

Проте на сучасній законодавчій площині чинна норма ст. 99 КПК, що закріплює матеріальний принцип при-

в'язки цифрової інформації, де першість надається саме матеріально-технічному носієві, котрий об'єктивно може не мати значення для кримінального провадження, напрочуд цифрова інформація є істотною та виходить за межі «документу». Слід додати, що Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (ККС ВС) у справі № 751/6069/19 зауважив, що матеріальний носій – лише спосіб збереження інформації, який має значення тільки, коли електронний документ виступає речовим доказом. Головною особливістю електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія [10].

Прихильники підходу «універсальної» концепції документу можуть апелювати на відсутності необхідності виділення інституту цифрових доказів, опираючись на логічний ланцюжок збирання та оброблення цифрової інформації – за постійної перманентної матеріальної форми зберігання цифрового доказу. Однак від цього така цифрова інформація не стає матеріальною, вона зберігає свої унікальні особливості та характеристики, і лише в такий спосіб придатна для сприйняття уповноваженими суб'єктами. Варто зважати на тому, що науково-технічний прогрес породжує все більше об'єктів цифрового простору, котрі мають набувати певні нормативні підходи до збирання, фіксації та дослідження, чим і обумовлюється створення інституту цифрових доказів у кримінальному процесі. Адже такий масив цифрових об'єктів, котрий постійно збільшується, не може розумітися та тлумачитися «матеріалізованою» закріпленою конструкцією документу, а потребує оновленої нормативної форми.

Особливим аспектом є проблематика співвідношення і диференціації цифрової інформації з категорією «речового доказу». Відповідно до ст. 98 КПК речовими доказами є матеріальні об'єкти, котрі були знаряддям кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди містять інші відомості, які може бути застосовано як доказ факту чи обставин, що встановлюються у кримінальному провадженні, зокрема предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом [1]. У контексті такої дефініції законодавець також закріплює принцип «матеріальності» речового доказу. Однак варто зауважувати на тому, що об'єктом або предметом кримінального правопорушення можуть бути не лише об'єкти матеріального світу, це можуть бути і цифрові об'єкти. З появою новітніх технологій, наприклад база даних блокчейн, фінансові злочини або будь-яке конвертування неправомірно отриманих коштів може бути реалізоване за допомогою різноманітних видів віртуальних активів (cryptocurrency, NFT). До того ж доречно змоделювати ситуацію, за якої предметом кримінального правопорушення може бути програма-вірус або ж сліди кримінально-протиправної діяльності будуть містити метадані. Всі ці цифрові (електронні) об'єкти є нематеріальними і можуть не бути прив'язаними до конкретного матеріального носія, котрий буде містити сліди кримінального правопорушення, а отже, і не будуть розглядатися крізь фізичну форму закріплення. Водночас відповідні об'єкти самостійно будуть мати безпосереднє значення для кримінального провадження. Тому є необхідність нормативної зміни концепту «ре-

чового доказу» шляхом його розширення в аспекті регламентації принципу нематеріальності об'єктів, що можуть належати до речових доказів.

ВИСНОВОК

Здійснений аналіз обумовлює висновок про невідповідність норми ч. 1 ст. 99 КПК до основоположних ознак та природи цифрового доказу (інформації). Фундаментальною проблемою є неможливість «органічного поглинання» «цифрового доказу», таким процесуальним джерелом доказів як «документ». Адже в наявній правовій площині «цифровий доказ» є ширшим за власною сутністю та виходить за межі змісту «документу» як доказу у кримінальному процесі. У цьому контексті необхідно наголосити, що саме законодавча регламентація інституту «цифрового доказу» шляхом надання переваги саме цифровій інформації, а не матеріальному носію, є належним вирішенням

відповідного питання. Доцільно зауважити на тому, що законодавець має сформулювати не лише формально-теоретичну дефініцію та оптимальну класифікацію цифрових доказів, – це має бути комплексна нормативна основа, котра містить аспекти співвідношення з іншими видами доказів, принципи фіксації, оцінювання і зберігання, з урахуванням своєрідних характеристик такого виду доказів. Це сприятиме не лише системності підходів до регулювання питань доказів у процесуальних галузях права, а й буде слугувати для реалізації основоположних засад, завдань та принципів кримінального судочинства. Вирішення дискусійного положення категорії «цифрового доказу» ліквідує масив законодавчих колізій, концептуальних прогалин, попередить гіпотетичні маніпулювання, неоднозначні трактування такого виду доказової інформації в аспекті правозастосовної діяльності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651VI (зі змін. і доп.). *Верхов. Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Про внесення змін до КПК щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів: проект Закону України від 01.09.2020 р. № 4004 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69771
3. Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце в системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2013. № 5. С. 256-260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_58
4. Каланча І.Г., Столітній А.В. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. *Проблеми законності.* 2019. Вип. 146. С. 179-191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2019_146_17
5. Орлов Ю.Ю., Чернявський С.С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 1. С. 12-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2017_1_3
6. Метелев О.П. Гносеологічна та правова природа цифрових доказів у кримінальному процесі. *Правова позиція.* 2018. No 1(20). С. 75–86. URL: <http://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2018/1/9.pdf>
7. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2018. 280 с.
8. Коваленко А.В. Електронні докази в кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка.* 2018. Вип. 4(84). С. 237–245.
9. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
10. Постанова Касаційного Кримінального Суду Верховного Суду від 10.09.2020 № 751/6069/19 URL:<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=91722819&red=100003ad3e2380c6111ece3cbf7a26ca506213&d=5>

References

1. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04.13.2012 No. 4651VI (amended and supplemented). *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (In Ukrainian).
2. On making changes to the Criminal Procedure Code regarding increasing the effectiveness of the fight against cybercrime and the use of electronic evidence: draft Law of Ukraine dated September 1, 2020 No. 4004. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69771 (In Ukrainian).
3. Tsekhan D.M. Digital evidence: concepts, features and place in the system of proof. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence.* 2013. No. 5. pp. 256-260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_58 (In Ukrainian).
4. Kalancha I.H., Stolitnii A.V. Formation of the institute of electronic evidence in the criminal process of Ukraine. *Problems of legality.* 2019. Issue 146. pp. 179-191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2019_146_17 (In Ukrainian).
5. Orlov Y.Yu., Chernyavskiy S.S. Electronic display as a source of evidence in criminal proceedings. *Legal journal of the National Academy of Internal Affairs.* 2017. No. 1. pp. 12-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2017_1_3 (In Ukrainian).
6. Metelev O.P. Epistemological and legal nature of digital evidence in the criminal process. *Legal position.* 2018. No. 1(20). pp. 75–86. URL: <http://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2018/1/9.pdf> (In Ukrainian).
7. Krytska I.O. Physical evidence in criminal proceedings: monograph. Kharkiv, 2018. 280 p. (In Ukrainian).
8. Kovalenko A.V. Electronic evidence in criminal proceedings: current state and prospects of use. *Bulletin of the LDUVS named after E.O. Didorenko.* 2018. Issue 4(84). pp. 237–245. (In Ukrainian).
9. On amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts: Law of Ukraine dated October 3, 2017 No. 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (In Ukrainian).
10. Resolution of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court dated 10.09.2020 No. 751/6069/19 URL:<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=91722819&red=100003ad3e2380c6111ece3cbf7a26ca506213&d=5> (In Ukrainian).

Danylo RIABUSHCHENKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6279-1966>

e-mail: d.yu.ryabuschenko@nlu.edu.ua

CONCEPTUAL AND THEORETICAL PROBLEMS OF THE CATEGORY OF "DIGITAL (ELECTRONIC) EVIDENCE" IN THE CRIMINAL PROCESS

Introduction. The rapid development of the process of bringing information into digital form is directly related to the active use of material and technical facilities and the Internet. Such technological progress contributes to the emergence of a new type of evidence - digital, which requires complex scientific and practical understanding.

The purpose of the paper is revealing the essence and legal nature of the concept of "digital evidence" in criminal procedural legislation, as well as analyze their place in the system of procedural sources of evidence, their relationship with other types of evidence, as well as investigate the issue of distinguishing the institution of digital evidence in the Criminal Procedure Code.

Results. Digital evidence in the criminal process is a rather controversial and complex category. Firstly, due to the fact that there is no comprehensive and comprehensive position of the legislator on the normative dimension regarding this issue. Secondly, due to the active and heterogeneous discussion at the doctrinal level regarding the perspective of institutionalization of digital evidence in the criminal process. In order to comprehensively consider and analyze the category of "digital evidence", peculiar features and specific features inherent in this type of evidence were analyzed. Synthesizing the signs and features of the nature of the category of digital information (evidence), the author proposed a definition of the concept of "digital evidence".

It is indicated on the available place of digital evidence in the system of procedural sources of the criminal process. The issue of the debated choice of the legislator regarding the special classification of procedural sources of evidence, in the context of securing "digital (electronic) evidence" in the criminal process, in a systematic analysis with the approaches of other procedural branches of law, is analyzed. Considered the relationship of digital evidence with other types of evidence, in particular physical evidence and documents.

Conclusion. The author concluded about the need to highlight the concept of "digital evidence" at the level of criminal procedural legislation.

Keywords: institute of digital evidence, electronic (digital) information, documents, physical evidence, procedural sources of evidence in criminal proceedings

Юлія Сергіївна **ТАВОЛЖАНСЬКА**

к.ю.н., асистентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0643-059X>

Вікторія Андріївна **РОМАНОВА**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0555-8436>

e-mail: Gshwusbb65@gmail.com

Яна Володимирівна **ШУЛЯКА**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9677-8703>

e-mail: yanaaa0701@gmail.com

ХІМІЧНЕ ОСКОПЛЕННЯ ЗА СЕКСУАЛЬНУ АТАКУ НА НЕПОВНОЛІТНЮ ОСОБУ: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ ЩОДО НОВЕЛІЗАЦІЇ ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

З огляду на підвищений ступінь суспільної небезпечності сексуальних атак на неповнолітніх, окремі країни відкрили шлях до застосування хімічної кастрації як заходу реагування на коїтальні кримінальні правопорушення й спосіб запобігання їх повторному вчиненню. У статті проаналізовано національні законодавчі ініціативи з криміналізації хімічного оскоплення, досліджено ефективність цього заходу у питанні запобігання повторності сексуальних атак на підставі досвіду інших країн. Заявлена проблематика актуальна для сфери правосуддя, медицини, громадськості, оскільки пов'язана з правами людини та етикою медичного втручання у правоохоронних цілях.

Ключові слова: хімічна кастрація, сексуальна атака, заходи кримінально-правового характеру

ВСТУП

Застосування хімічної кастрації як іншого заходу кримінально-правового характеру за сексуальну атаку на неповнолітню особу може знизити ризик повторного вчинення кримінальних правопорушень, що, безумовно, є важливим аргументом на користь криміналізації цього заходу. Водночас у застосуванні останнього постає питання порушення права на особисту недоторканість особи. До того ж ситуація стосовно формалізації цього заходу загострена поширеністю настання негативних наслідків оскоплення (фізичним і психічним погіршенням здоров'я, соціальною стигматизацією тощо). Тож проблема криміналізації хімічної кастрації потребує самостійного осмислення.

Питання чи варто доповнювати Кримінальний кодекс (КК) положеннями стосовно застосування хімічної кастрації, з якими коїтальними кримінальними правопорушеннями слід пов'язувати цей захід, за яким механізмом він має застосовуватися – дотепер залишаються невирішеними або гостродискусійними.

МЕТА статті – визначення доцільності доповнення Кримінального кодексу положеннями стосовно застосування хімічної кастрації.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є праці провідних вчених, які саме досліджували кримінально-правову проблематику застосування хімічної кастрації. Цю тему частково досліджено у роботах І. Воскресенської, А. Кулішової, А. Васильєвої, О. Пироженко та ін. У статті застосовано методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сексуальні атаки на дітей становлять світову пан-

демію. За результатами дослідження Ради Європи «Скільки дітей зазнають насильства в Україні» щороку кожна п'ята дитина стає жертвою коїтального злочину [1].

Через довірливість, емоційне сприйняття світу, неформованість особистісних рис неповнолітні більш уразливі до сексуальних атак. Останні можуть мати місце як в родині, так і поза нею. Жертвами позасімейних сексуальних атак частіше стають діти віком 11-18 років, а у разі сексуальної атаки в межах родини – діти віком 3-10 років. В обох випадках частіше страждають дівчата. Серед осіб, які вдаються до сексуальних атак, незнайомі та малознайомі, а в родині – батьки (50 % випадків), вітчими (14 % випадків), співмешканці матері (12 % випадків), інші родичі (24 % випадків) [2].

Наслідки сексуальної атаки можуть бути як швидкоминучими, так і тривалими; проявлятися одразу або мати відтермінований характер; бути очевидними чи прихованими. На ступінь травматизації впливають реакції оточуючих, насамперед, батьків, лікарів, представників правоохоронних органів. Страждання жертви посилюються, якщо її звинувачують у тому, що відбулось, або якщо самі батьки драматизують пережите дитиною [3].

Загальними порушеннями у дітей, які постраждали від сексуальних атак, є: тривога, нічні жахи, симптоми посттравматичного стресового розладу, депресія, затримка розвитку та надмірний контроль за оточенням, екстерналізовані прояви (агресія, антисоціальна і неконтрольована поведінка) тощо [2].

Часто у неповнолітніх констатують гіперсексуальність, нездатність відрізнити здорові стосунки від коїтальних. Вони відчувають збудження від звичайних дотиків або демонструють психологічну закритість як

захисну поведінку. Порушення статевої ідентифікації спостерігається як у хлопців, так і у дівчат. Дівчата переважно набувають маскуліної статево-рольової поведінки. У хлопців зміни проявляються у компенсаторній гіпермаскуліній поведінці та гомофобії, або ж деякі з них можуть демонструвати фемінну поведінку [4].

Сексуальні атаки мають вкрай деструктивний вплив. Досвід психотерапевтів, які працюють із дорослими пацієнтами, які в дитинстві пережили коїтальну атаку, свідчить на користь того, що в багатьох випадках пережита атака тягне за собою невинні наслідки. Тож вочевидь законодавство України про кримінальну відповідальність має передбачати повний спектр відповідей держави на вчинення першої та запобігання наступних сексуальних атак на дітей.

КК України забезпечує охорону статевої свободи і статевої недоторканості особи. Проте реакцією держави на сексуальну атаку може бути лише призначення покарання без можливості медичного впливу на винну особу. Водночас проблема зрозуміла, а тому перебуває у полі зору суб'єктів законодавчої ініціативи. Так законопроектом № 6607 від 21.06.2017 р. запропоновано доповнити КК України положеннями стосовно застосування добровільного заходу медичного характеру у вигляді хімічної кастрації. Остання, за пропозицією авторів законопроекту, має полягати у введенні особі медичних препаратів, які спричиняють стале зменшення сексуальних потягів та активності. Застосовуватися цей захід має до особи, засудженої за вчинення особливо тяжкого злочину проти статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього; якій судом задоволено клопотання про заміну невідбутої частини покарання добровільним заходом медичного характеру. Добровільний захід медичного характеру запропоновано здійснювати у медичних закладах за місцем проживання чи перебування особи. Після набрання законної сили ухвалою суду про заміну невідбутої частини покарання добровільним заходом медичного характеру особа проходить перший курс хімічної кастрації за місцем відбуття покарання, водночас такий курс розпочинається не пізніше ніж за тиждень до звільнення особи.

Як бачимо, застосування хімічної кастрації запропоновано у контексті механізму заміни невідбутої частини покарання. Положеннями законопроекту передбачено, що заміну невідбутої частини покарання добровільним заходом медичного характеру може бути застосовано до особи, засудженої за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину проти статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього, після відбуття нею не менше як дев'яти років призначеного покарання у виді позбавлення волі. Для вирішення питання про заміну невідбутої частини покарання добровільним заходом медичного характеру суд призначає експертизу з метою встановлення наявності у засудженого розладу сексуальної переваги (педофілії) та відсутності протипоказань до застосування хімічної кастрації. Рішення про заміну невідбутої частини покарання добровільним заходом медичного характеру приймається судом із врахуванням висновку експерта. Положення цієї статті не поширюються на осіб, засуджених за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину проти

статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього до довічного позбавлення волі. Чи є виправданою пропозиція розглядати хімічну кастрацію саме у контексті заміни невідбутої частини покарання? До того ж, незважаючи на те, що хімічна кастрація запропонована добровільною, автори законопроекту пропонують встановити кримінальну відповідальність за ухилення особою, яка страждає розладом сексуальної переваги (педофілією), від застосування до неї добровільного заходу медичного характеру у вигляді хімічної кастрації із покаранням у вигляді арешту на строк до шести місяців або позбавлення волі на строк до двох років [7]. Видається, що відповідальності за невиконання добровільного не може бути. Добровільність заходу має бути забезпечена на всіх етапах. Виключення з цього призведе до нівелювання суті самого заходу.

Законодавча пропозиція стосовно криміналізації добровільного хімічного оскотчення не є світовою новелою. США, Велика Британія, Німеччина, Польща, Чехія, Південна Корея, Аргентина, Казахстан давно мають відповідний досвід. Зазвичай порядок процедури хімічної кастрації передбачає наступне. Спочатку особа має визнати себе винною і добровільно погодитися на участь у програмі. Надалі на підставі результатів психофізичного обстеження пенітенціарна та пробация служба приймають рішення з того, чи здатен та чи вмотивований засуджений брати участь у програмі. Перша частина програми триває не менше двох років і складається з декількох етапів: (а) перебування від трьох до шести місяців в установах, де може бути обмежене вільне пересування особи; б) амбулаторне лікування у відділенні спеціалізованої психіатричної лікарні не менше одного року; в) нагляд за особою, що раніше вчинила сексуальну атаку, протягом шести місяців [8].

Чи є дієвим цей захід кримінально-правового характеру? Для перевірки результатів програми добровільного оскотчення проводилось опитування серед «євнухів». Мета ініціативи зводилась до перевірки реакції учасників програми на дефіцит андрогенів (AD) та визначення відповідності отриманого досвіду очікуванням учасників програми. Під час дослідження анонімно опитано 92 особи і ще серед 19 проведено інтерв'ю. Учасники опитування відповідали на питання стосовно: (а) побічних ефектів, які вони очікували та відчули; (б) поточного фізичного і психологічного стану; (в) рівня жалю; (г) ціннісного складника у позбавленні їх сексуального потягу; (г) орхіектомії.

Результати опитування довели, що найбільш цінним аспектом наслідків кастрації стало відчуття контролю над сексуальним потягом (52 %). Основними побічними ефектами стали: втрата лібідо (66 %), приливи (63 %), зменшення геніталій (55 %). Хоча і спостерігалася незначна депресія, загальний рівень obsесивно-компульсивних розладів, про які повідомляли пацієнти, значно знизився ($p < 0,01$). 22 % опитаних повідомили про зміну сексуальної орієнтації. Майже 60 % респондентів проходили додаткову гормональну терапію для запобігання побічним ефектам [10].

Надаючи загальну оцінку можливості застосування хімічної кастрації, зауважимо, що за її добровільного характеру, питання варте розгляду. У цій частині слід

звернутися до альтернативи законопроекті № 6607, а саме до нормотворчої ініціативи № 6449 від 16.05.2017 р. У межах останньої хімічну кастрацію запропоновано як вид покарання. Автори законопроекту пропонують примусово вводити засудженому антиандрогенні препарати, які складаються з хімічних речовин, що мають на меті зменшити лібідо та сексуальну активність. Водночас не застосовувати хімічну кастрацію до осіб, що вчинили злочин у віці до 18 років і понад 65 років.

Зауважимо, оскоплення аж ніяк не може бути видом покарання. Крім того, воно не може мати примусовий характер. Відповідно до ст. 5 Конвенції про права людини та біомедицину «медичне втручання може здійснюватися лише після того, як зацікавлена особа, будучи поінформованою, дасть на це свою добровільну згоду». Виключення з цього правила передбачено ст. 7 названої Конвенції: «Особа, яка має серйозні психічні розлади, може бути піддана без її згоди медичному втручання, яке спрямоване на лікування такого розладу, лише в тому випадку, якщо відсутність такого лікування може спричинити серйозну шкоду її здоров'ю, і за умови дотримання передбачених законом

умов захисту, включаючи процедури нагляду, контролю та подання апеляцій». [11] Тож якщо хімічне оскоплення і може розглядатися до формалізації, то лише у контексті добровільного заходу.

Стосовно цього Ганна Маляр, експертка-кримінологиня, висловлює думку, що сексуальний потяг до дитини – це залежність, хвороба. Тому у розвинутих країнах із хворими на педофілію працює психолог, який пояснює, які переваги пацієнт отримує від процедури оскоплення. Надалі пацієнти самостійно приймають рішення, погоджуватися брати участь у програмі чи ні [12].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що криміналізація хімічної кастрації видається доцільною і допустимою за умови її добровільного характеру і формалізації як іншого заходу кримінально-правового характеру. Пов'язувати останній слід із подією сексуальної атаки на неповнолітню особу (зокрема малолітню особу) і застосовувати за наявності рекомендацій до цього медичних фахівців.

Список використаних джерел

1. Council of Europe. Говорити про насильство над дітьми – не прийнято: як боряться з цією проблемою в Україні - Офіс Ради Європи в Україні - www.coe.int. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/it-is-not-generally-acceptable-to-talk-about-violence-against-children-how-to-deal-with-this-problem-in-ukraine#:~:text=3a%20данними%20досліджень%20Ради%20Європи,%,%20a%20кожна%20дру>
2. Бебчук М.А. Сексуальное поведение при различных психических расстройствах у девочек младшего подросткового возраста: дис. ... канд. мед. наук: 14.00.18. Москва, 1993. 201 с.
3. Галецька В., Гарькавець С. До питання психологічних наслідків сексуального насильства над дітьми та підлітками. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі* : III Всеукр. Науково-Практ. Конф. (Запоріжжя, 28 квіт. 2021 р.). Запоріжжя, 2021. С. 360–361. URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2021/conf/2.3/Zbirka.pdf#page=360
4. Hall Z. Consequences of childhood sexual and psychological trauma. *Psychological journal*. 1992. No. 5. Vol. 13, pp. 120–129.
5. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 27 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. *Новий Кримінальний Кодекс*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
7. Розгляд петиції на порталі Верховної Ради України - Захист дітей від сексуального насильства (закон 6607 – відкриті реєстри та інші заходи). *Електронний кабінет громадянина*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/services/Petition/Index/6068?page=10&tact=1>
8. Aagaard L. Chemical Castration of Danish Sex Offenders. *Journal of Bioethical Inquiry*. 2014. Vol. 11, № 2. pp. 117–118. URL: <https://doi.org/10.1007/s11673-014-9534-3>
9. Воскресенська І. В. Хімічна кастрація як захід кримінально-правового впливу. *Вісник Кримінологічно і асоціації України*. 2014. № 8. С. 143–147. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/491/himichna_kastraciya_yak_zahid_kriminal_n.pdf?sequence=2
10. Євнухи в сучасному суспільстві: очікування, наслідки та пристосування до кастрації (частина II). *PubMed*. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17627741/#:~:text=Results:%20The%20most%20appreciated%20aspect,and%20mental%20and%20physical%20health>
11. Васильєв А.А., Пироженко О.С. Примусові заходи у виді «хімічної кастрації» як новела кримінального законодавства. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 252–255.
12. Хімічна кастрація педофілів: чому Зеленському не варто підписувати ухвалений законопроект. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/07/18/237591/>

References

1. Council of Europe. It is not acceptable to talk about violence against children: how to fight this problem in Ukraine - Council of Europe Office in Ukraine - www.coe.int. Office of the Council of Europe in Ukraine. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/it-is-not-generally-acceptable-to-talk-about-violence-against-children-how-to-deal-with-this-problem-in-ukraine#:~:text=3a%20данними%20досліджень%20Ради%20Європи,%,%20a%20кожна%20дру> (in Ukrainian).
2. Bebchuk M.A. Sexual behavior in various mental disorders in young teenage girls: diss. ... PhD in medicine: 14.00.18. Moscow, 1993. 201 p. (in Russian).
3. Haletska V., Harkavets S. To the issue of psychological consequences of sexual violence against children and adolescents. *Society and personality in modern communication discourse*: III All-ukrainian scientific and practical. Conference. (Zaporizhzhia, April 28, 2021), Zaporizhzhia, 2021. pp. 360–361. URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2021/conf/2.3/Zbirka.pdf#page=360 (in Ukrainian).
4. Hall Z. Consequences of childhood sexual and psychological trauma. *Psychological journal*. 1992. No. 5. Vol. 13, pp. 120–129.
5. Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine dated 04/05/2001 No. 2341-III: as of January 27 2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian).

6. Text of the project of the new Criminal Code of Ukraine. *New Criminal Code*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (in Ukrainian).

7. Consideration of the petition on the portal of the Verkhovna Rada of Ukraine - Protection of children from sexual violence (law 6607 - open registers and other measures). *Citizen's electronic cabinet*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/services/Petition/Index/6068?page=10&tact=1> (in Ukrainian).

8. Aagaard L. Chemical Castration of Danish Sex Offenders. *Journal of Bioethical Inquiry*. 2014. Vol. 11, № 2. pp. 117–118. URL: <https://doi.org/10.1007/s11673-014-9534-3>

9. Voskresenska I.V. Chemical castration as a measure of criminal-legal influence. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*. 2014. No. 8. pp. 143–147. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/491/himichna_kastraciya_yak_zahid_kriminal_n.pdf?sequence=2 (in Ukrainian).

10. Eunuchs in Modern Society: Expectations, Consequences, and Adjustments to Castration (Part II). *PubMed*. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17627741/#:~:text=Results:%20The%20most%20appreciated%20aspect,and%20mental%20and%20physical%20health> (in Ukrainian).

11. Vasiliev A.A., Pirozhenko O.S. Coercive measures in the form of "chemical castration" as a new criminal legislation. *Law and society*. 2013. No. 6. pp. 252–255. (in Ukrainian).

12. Ukrainian truth_Life. Chemical castration of pedophiles: why Zelensky should not sign the approved bill. *Ukrainian truth. Life*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/07/18/237591/> (in Ukrainian).

Yuliia TAVOLZHANSKA

PhD in Legal Sciences, Assistant, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0643-059X>

Viktoriiia ROMANOVA

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0555-8436>
e-mail: Gshwusbb65@gmail.com

Yana SHULIAKA

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9677-8703>
e-mail: yanaaa0701@gmail.com

CHEMICAL INJURY FOR A SEXUAL ATTACK ON A MINOR PERSON: THE QUESTION OF THE AMENDMENT OF OTHER CRIMINAL LEGAL MEASURES

In connection with the increase in the number of cases of violent acts related to sexual crimes, some countries have adopted legislation that provides for the use of chemical castration as a criminal-legal measure of a medical nature. The positions of defenders and opponents of the use of this method are analyzed, and the effectiveness of chemical castration as a means of preventing repeated crimes is also investigated. This topic is relevant for justice, medicine and the public, as it concerns serious issues of human rights and the ethics of using medical methods for law enforcement purposes.

It can be argued that the introduction of chemical castration will be appropriate to counter the pandemic of sexual crimes against minors, but this issue has many acute angles. It is important not to level the voluntary nature of this procedure by depriving the person of the right to choose. The basis for castration must be a socially dangerous act, the harmful consequences of which must be commensurate with the interference with the normal reproductive activity of a person.

Some studies have shown that chemical castration can reduce the risk of repeat crimes related to sexual activity. However, other studies indicate that chemical castration is not a universal means of preventing recidivism, and its effectiveness depends on the specific situation.

New research also focuses on the ethical aspects of using chemical castration, including the issues of informed patient consent, possible side effects, and the duration of castration. In addition, it examines whether chemical castration can be used as an alternative to punishment, as is commonly done in criminal law situations.

In our opinion, chemical castration is an innovation in the criminal legal field of Ukraine. But it needs thorough discussion and testing in practice. We investigated the issue of sexual crimes against particularly vulnerable persons and followed the changes made to the criminal legislation of Ukraine in recent years.

Keywords: novelization, chemical castration, minors, voluntariness

Уляна Зеновійвна **ВАТАМАНЮК-ЗЕЛІНСЬКА**

д.е.н., професор, Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4971-5763>

e-mail: watamanyuk@ukr.net

Наталія Богданівна **БУНДЗ**

студентка, Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0009-9130>

e-mail: natalyabundz@ukr.net

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ОБСЯГІВ МІЖНАРОДНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті проаналізовано обсяги фінансової допомоги, отриманої Україною від міжнародних партнерів за період з 24 січня 2022 р. до 24 лютого 2023 р. Виявлено, що найбільш бажаною формою фінансової підтримки для України є гранти, тому здійснено акцент саме на допомозі, наданій у формі грантів. Більш детально зосереджено увагу на фінансовій допомозі від Міжнародних фінансових організацій, зокрема МВФ та Світового банку. Виділено основні проблеми, які перешкоджають Україні отримувати більші обсяги фінансової допомоги від міжнародних партнерів. У результаті дослідження виділено ключові рекомендації, які впливатимуть на перспективи вступу України до ЄС та можливість отримання підтримки та допомоги від міжнародних партнерів у відновленні нашої країни.

Ключові слова: фінансові ресурси, міжнародна допомога, гранти, кредити, війна

ВСТУП

Повномасштабна російська агресія стала глобальним викликом сучасності для України та причиною реструктуризації економічної системи. Більшість сфер господарювання були вимушені адаптуватись до сучасних непрогнозованих умов воєнного стану. У результаті склалася кризова ситуація в усіх секторах економіки. Спостерігаються такі негативні явища, як зниження виробництва; зростання безробіття, міграція; погіршення соціальної ситуації; зростання обсягів державного боргу та дефіциту державного бюджету; зниження ефективної діяльності банківських установ; розвиток інфляційних процесів в економіці тощо. Для того щоб їх подолати та забезпечити фінансову стабілізацію й економічне відновлення, Україні необхідна підтримка міжнародних партнерів, оскільки вітчизняна економіка зараз не здатна самостійно «пережити» падіння, спричинене нападом росії. Міжнародна фінансова допомога стала основним джерелом покриття значних бюджетних потреб під час повномасштабної війни, саме тому аналіз співпраці України з міжнародними партнерами та аналітична оцінка міжнародної фінансової допомоги для нашої країни у воєнний період є надзвичайно актуальною тематикою дослідження.

Сьогодні тема міжнародної фінансової допомоги для України привертає увагу багатьох вчених-економістів, дослідників та аналітиків. Протягом останнього року міжнародна фінансова підтримка України стала предметом дослідження вітчизняних та іноземних економістів, серед яких Л.М. Маршук, А.В. Бабюк, Л.В. Стрпачук [1], М. Самойлюк, М. Репко [2], представники Київського інституту світової економіки, зокрема Кейтін Бушнелл, Андре Франк, Лукас Франц, Стефан Шрамм та Крістоф Требеш [3], дослідники Національного інституту стратегічних досліджень [6] та ін. Проте, незважаючи на чималу кількість публікацій, ця тема потребує подальшого дослідження та аналізу.

МЕТА статті полягає в аналітичному оцінюванні обсягів фінансової допомоги від міжнародних партнерів, отриманої Україною в умовах воєнного стану у рамках міжнародної співпраці і на цій основі визначення умов для подальшого її залучення з метою повоєнної відбудови нашої держави.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, дослідників та аналітиків, а також на офіційних звітах і статистиці Міністерства фінансів України та міжнародних фінансових організацій. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Міжнародна фінансова підтримка – це форма взаємин між суб'єктами міжнародних фінансово-економічних відносин, яка забезпечується механізмами регулювання, фінансування, нагляду та консультування стосовно руху позикового капіталу [1]. Міжнародні організації та країни-партнери взяли на себе зобов'язання з виділення значних обсягів цього фінансування на вирішення гуманітарних питань, зміцнення обороноздатності, підтримку економіки України. Так, завдяки фінансовій підтримці від партнерів Уряд має змогу виконувати соціальні зобов'язання перед військовими, лікарями, освітянами та пенсіонерами, а також здійснювати інші першочергові видатки.

Фінансова допомога від міжнародних партнерів надходить до України у різних формах: кредити, гранти, гарантії за кредитами, а також відкриті в НБУ валютні своп-лінії, які дають змогу оплачувати імпорт та невідкладні військові потреби в іноземній валюті (рис. 1). Гранті – це безповоротна допомога країні, що перебуває у воєнному стані. З рис. 1 видно, що 41 % фінансової допомоги, виділеної партнерами Україні, є грантовою. Це фінансування надходить від Світового банку, США, Великої Британії, Німеччини, Італії, Норвегії тощо.

Рис. 1. Форми міжнародної фінансової допомоги, отриманої за січень 2022 – лютий 2023 рр., % (побудовано авторами на основі [3])

Водночас гранти можуть використані для фінансування різних проєктів, включаючи розвиток інфраструктури та гуманітарну допомогу.

Гарантії як форма міжнародної фінансової допомоги від партнерів в час війни – це зобов'язання третьої сторони (наприклад, держави-партнера) гарантувати погашення кредиту у випадку невиконання зобов'язань боржником. Це дає змогу Україні отримати кредити на більш вигідних умовах, оскільки ризик для кредитора знижується. Однак частка гарантій у загальній структурі міжнародної фінансової допомоги становить лише 3%.

Але більша частина фінансової допомоги, отриманої від міжнародних партнерів – це кредити з мінімальними відсотками, які Україна погашатиме після завершення війни. Їхня частка у загальній структурі фінансової підтримки становить 55%. З одного боку, значна частина кредитного фінансування (у формі позик та гарантій) є позитивним сигналом, адже це означає, що кредитори вірять у перемогу України. Ніхто б не кредитував країну, що ось-ось зникне з політичної карти світу. З іншого боку, кредити рано чи пізно доведеться повертати. Це стане додатковим тягарем для нації, що буде зайнята повною відбудовою держави [2].

Загалом, за даними Кільського інституту світової економіки, за період з 24 січня 2022 р. до 24 лютого 2023 р. обсяги міжнародної фінансової допомоги перевищили 84 млрд євро [3]. Зокрема, на рис. 2 видно, що найбільшим донором для України за цей період були Інституції ЄС: Європейська комісія, Рада ЄС та Європейський фонд миру. Їхня допомога за досліджуваний період становить 28,32 млрд євро. Наступним надзви-

чайно важливим партнером України є США, які надали нашій державі фінансову допомогу на суму 24,46 млрд євро. Варто зазначити, що від країн-учасниць ЄС Україна отримала 5,26 млрд євро, зокрема Німеччина виділила 1,3 млрд євро, Нідерланди – 0,99 млрд євро, Польща – 0,93 млрд євро, Франція – 0,70 млрд євро, Іспанія – 0,35 млрд євро, Італія – 0,31 млрд євро, Португалія – 0,25 млрд євро, Швеція – 0,17 млрд євро тощо. Великі суми фінансової допомоги також надають такі країни, як Японія, Велика Британія та Канада – 5,66 млрд євро, 2,94 млрд євро та 2,06 млрд євро відповідно.

Важливо зауважити, що серед отриманої фінансової допомоги найбільш бажаними для України є гранти, оскільки – це безповоротна допомога, яка є вкрай важливою для країни, яка перебуває у воєнному стані, оскільки вони не збільшать її борговий тягар. Для нашої держави отримання грантів є дуже важливим, оскільки зазначені грантові кошти є вагомим внеском у фінансування невідкладних першочергових потреб, а також для відновлення нашої країни. Їх надходження дасть змогу забезпечувати виплати заробітних плат, соціальних і пенсійних виплат та допомогу для внутрішньо переміщених осіб в умовах боротьби з агресором, а також поступово відновлювати підприємницький потенціал нашої держави.

Загальна сума грантової допомоги становить 28,16 млрд євро, а найбільшим донором нашої держави під час повномасштабного вторгнення стали США, виділивши за період з січня 2022 до лютого 2023 рр. 23,46 млрд євро у формі грантів. Детальнік інформацію про міжнародну фінансову допомогу для України, що надана у формі грантів, зображено на рис. 3.

Як видно з рис. 3, міжнародними партнерами, які надають фінансову допомогу виключно у формі грантів є Норвегія, Португалія та інші країни, серед яких Фінляндія, Данія, Австрія та Бельгія. Питома вага грантів у загальній міжнародній фінансовій допомозі, наданій зазначеними країнами, становить 100%. Зокрема, Норвегія надала Україні грантової допомоги на суму 0,96 млрд євро, Португалія – 0,25 млрд євро, Фінляндія – 0,08 млрд євро, Данія – 0,06 млрд євро, Австрія – 0,04 млрд євро та Бельгія – 0,01 млрд євро. До країн, які не надають грантів для України, належать Франція та Японія.

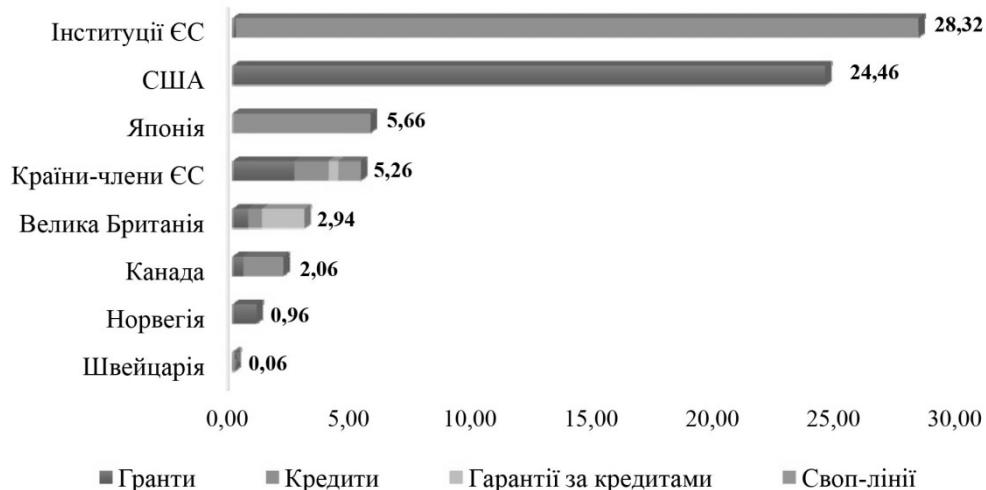

Рис. 2. Міжнародна фінансова допомога від партнерів за січень 2022 – лютий 2023 рр., млрд євро (побудовано авторами на основі [3])

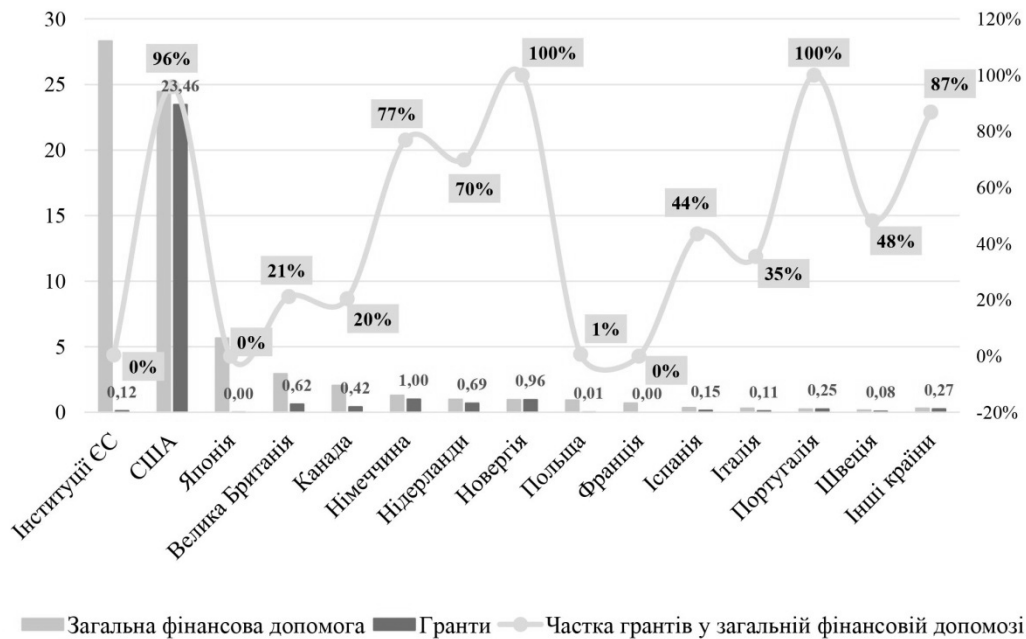

Рис. 3. Грантова допомога Україні від міжнародних партнерів за винятком МФО за січень 2022 – лютий 2023 рр., млрд євро (побудовано авторами на основі [3])

Крім цього, досить велику суму грантової допомоги за досліджуваний період надала Німеччина – 1 млрд євро грантів. Ще 0,62 млрд євро безповоротної допомоги виділила Велика Британія, 0,15 млрд євро – Іспанія, 0,11 млрд євро – Італія, 0,08 млрд євро – Швеція, 0,12 млрд євро – Інституції ЄС тощо. Ці кошти спрямовуються на найактуальніші витрати державного бюджету, зокрема у соціальній та гуманітарній сферах. Частину коштів також спрямовують на підтримку продовольчої безпеки та посилення економічної стійкості України.

Окремо варто виділити фінансову підтримку від міжнародних фінансових організацій, а саме від Міжнародного валютного фонду (МВФ), Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Групи Світового банку та Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) (рис. 4). Найбільшу суму фінансової допомоги серед МФО надав Світовий банк – 6,91 млрд євро, що займає 46 % у загальній структурі фінансової допомоги, наданої МФО. МВФ за досліджуваний період надав Україні фінансової допомоги на суму 3,19 млрд євро (21 %), ЄБРР – 2,78 млрд євро (19 %) та ЄІБ – 2 млрд євро (13 %). Частково це грантова допомога, яку Україна не повертатиме. Але більша частина – кредити з мінімальними відсотками, які Україна погашатиме після завершення війни.

З рис. 4 зрозуміло, що Світовий банк дуже плідно підтримує Україну у боротьбі з агресором та робить значний внесок задля перемоги України. Необхідно зазначити, що досить велика сума допомоги від Світового банку надходить у формі грантів. З метою надання підтримки Україні під час війни Світовий банк створив новий ефективний фінансовий механізм на безповоротній основі – Цільовий фонд багатьох донорів, – завдяки чому вдалося залучити грантові кошти на суму 1,088 млрд євро та 7,5 млрд доларів від таких країн як США, Велика Британія, Данія, Нідерланди, Австрія, Норвегія, Литва та Латвія [4].

Також слід відзначити, що 12 квітня 2023 р. Світовий банк оголосив про виділення гранту в розмірі

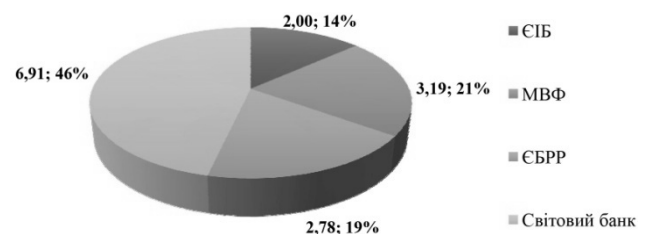

Рис. 4. Міжнародна фінансова допомога від міжнародних фінансових організацій (МФО) за січень 2022 – лютий 2023 рр., млрд євро (побудовано авторами на основі [3])

200 млн дол. на проєкт з ремонту енергетичної інфраструктури України. Кошти для цього проєкту надано в рамках Цільового фонду підтримки, відновлення, відбудови та реформування України. Передбачається, що в міру розширення масштабів проєкту додаткове фінансування від партнерів надійде у вигляді грантів та інших внесків у розмірі до 300 млн дол. США [5]. Кошти, які будуть залучені, мають на меті відновлення електромереж та систем тепlopостачання у деяких українських містах, а саме Києві, Миколаєві, Сумах, Харкові та містах Чернігівської обл. Основна мета цих зусиль полягає у покращенні якості життя місцевого населення та забезпеченні надійних та стабільних інфраструктурних систем, що забезпечать безперебійне функціонування міст у майбутньому.

Крім цього, 28 квітня 2023 р. Україна отримала грант у розмірі 2,5 млрд дол. від США. Фінансування надано через Цільовий фонд Світового банку в рамках четвертого додаткового фінансування для Проєкту «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» (PEACE) [6]. Залучені кошти буде використано на покращення працездатності системи державних органів, освіти, охорони здоров'я та служб першого реагування, а також на забезпечення пенсійних виплат та програм державної соціальної допомоги.

Ще одним міжнародним партнером, який робить вагомий внесок у перемогу України, є МВФ. Зокрема,

у квітні 2022 р. МВФ ухвалив рішення про створення адміністративного рахунку для зарахування коштів у вигляді частки Спеціальних прав запозичень від країн-донорів на користь України [7]. Цей інструмент створено з метою забезпечення ефективної координації та розподілу фінансової допомоги, отриманої від міжнародних донорів, для підтримки України в різних галузях, таких як утримання платіжного балансу, фінансування державного бюджету та стабілізація економіки. Це дає змогу Україні отримувати значну фінансову допомогу від партнерів, зокрема у формі грантів, і забезпечує ефективне використання цих коштів. Перші кошти, які Україна отримала через механізм адміністративного рахунку МВФ, були від Канади, яка надала нашій державі пільговий кредит на суму 773 млрд дол.

МВФ продовжує підтримувати Україну і сьогодні, про що свідчить те, що вкінці березня 2023 р. виконавча рада МВФ схвалила чотирирічний пакет фінансування для України на 15,6 млрд дол. Виділені кошти буде спрямовано на фінансування критичних видатків та збереження макрофінансової стабільності. Слід зауважити, що це найбільша позика, яку Україна отримала з моменту повномасштабного вторгнення росії, і перший великий фінансовий пакет, який схвалено МВФ для країни, яка перебуває в активному збройному конфлікті. Цей кредитний пакет має на меті допомогти Україні забезпечити стабільність та економічний ріст у непевних умовах, пов'язаних із конфліктом та іншими викликами, з якими зіткнулася країна.

Сьогодні надзвичайно велика кількість міжнародних партнерів продовжують надавати Україні фінансову допомогу, адже така підтримка сьогодні – це не просто допомога окремій державі, – це допомога всьому світу. Зараз для нашої держави головне не те, в якій формі буде надходити фінансова допомога, а те, з якою швидкістю, – це потрібно для того, щоб наша фінансова система вижила. Зараз 60 % бюджету України призначено для витрат на військову сферу, що залишає обмежені ресурси для соціальних потреб. Україна змушена отримувати фінансову допомогу від інших країн для покриття витрат на соціальні потреби, такі як зарплати та пенсії [8]. Це означає, що якщо така допомога перестане надходити або буде затримана, Україна може стати неспроможною забезпечити своїх громадян необхідними соціальними послугами та виплатами, що може призвести до серйозної соціальної напруги.

Проте є низка проблем, які значною мірою перешкоджають Україні отримувати більші обсяги фінансової допомоги від міжнародних партнерів, серед яких:

- недостатній рівень боротьби з корупцією: корупція є однією з основних проблем України, яка є перешкодою для приваблення інвестицій та залучення фінансової допомоги. Міжнародні партнери очікують від України більш ефективної боротьби з корупцією та належної державної реформи, щоб забезпечити ефективне використання фінансової допомоги;

- недостатня реформація економіки та бюджетної системи: Україна стикається з проблемою недостатньої ефективності державного управління та недостатньою бюджетною дисципліною, що змушує міжнародних партнерів стежити за витратами України та бути обережними стосовно надання нових позик та грантів;

- низький рівень довіри до української влади та

недостатня прозорість у діяльності владних структур. Це призводить до складнощів у взаємодії з міжнародними партнерами та знижує шанси на отримання фінансової допомоги;

- відсутність розвинутої інфраструктури для залучення інвестицій та підтримки малих та середніх підприємств, що також ускладнює розвиток економіки та зменшує можливості отримати фінансову допомогу від міжнародних партнерів;

- відсутність достатньої прозорості та ефективності використання фінансових ресурсів. Брак чіткого механізму контролю та нагляду над витратами коштів може призвести до неефективного використання фінансових ресурсів та корупційних схем.

Ці проблеми потребують серйозної уваги та розв'язання з боку української влади та інших зацікавлених сторін для забезпечення стабільності та зростання економіки країни, а також збільшення можливостей отримання фінансової підтримки від міжнародних партнерів.

ВИСНОВКИ

Отже, міжнародна фінансова допомога є важливим джерелом фінансування для України в умовах війни. Проте недостатня прозорість та ефективність використання коштів, а також системні проблеми української економіки є перешкодами для отримання більших обсягів фінансової допомоги від міжнародних партнерів. Та, попри це, після закінчення війни Україна буде необхідна значна фінансова допомога для відновлення країни та модернізації її економіки. Широка міжнародна підтримка та потужне фінансове плече є ключовими факторами успішного відновлення України до рівня, що дасть змогу стати повноправним членом ЄС.

Тому важливо зазначити, щоб і надалі отримувати фінансову допомогу від міжнародних партнерів у воєнний та повоєнний періоди, Україні необхідно дотримуватись таких рекомендацій:

- підвищувати рівень боротьби з корупцією: Україна повинна забезпечити чесне та прозоре управління фінансовими ресурсами та підвищити рівень прозорості влади. Це стане додатковим стимулом для міжнародних партнерів надавати фінансову допомогу;

- здійснювати реформи в економіці, щоб забезпечити стабільний економічний розвиток та здатність вчасно виконувати свої фінансові зобов'язання перед міжнародними партнерами. Це дасть змогу підтримувати стабільність в країні та збільшувати довіру міжнародних партнерів до України;

- забезпечувати ефективне використання наданих фінансових ресурсів. Для цього необхідно встановлювати механізми моніторингу та оцінювання результатів використання фінансової допомоги та забезпечувати прозору звітність стосовно використання цих ресурсів;

- посилювати дипломатичні зв'язки: Україна повинна забезпечити належний рівень співпраці з міжнародними партнерами та встановити партнерські стосунки з іншими країнами.

Ці та інші заходи безперечно впливатимуть на перспективи вступу до ЄС, можливість проведення конструктивного діалогу з міжнародними партнерами на паритетних засадах, а також на отримання підтримки та допомоги від міжнародних партнерів у відновленні країни.

Список використаних джерел

1. Маршук Л.М., Бабюк А.В., Страпачук Л.В. Вплив міжнародних інституцій на фінансовий стан України в умовах воєнного часу. *Економіка і суспільство*. 2022. Вип. 37. С. 22-27. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1193/1150>
2. Самойлюк М., Репко М. Підтримка на 2 трильйони: хто і як допомагає українській економіці. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/05/10/686844/>
3. Ukraine Support Tracker Data. *Kiel Institute for the World Economy*. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/datasets/ukraine-support-tracker-data-17410/>
4. Мінфін: 30 років співпраці зі Світовим банком. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-30-rokiv-spivpratsi-zi-svitovym-bankom>
5. Грант у розмірі 200 мільйонів доларів США, підтриманий Світовим банком, допоможе відновити енергетичну інфраструктуру України. *The World Bank*. 2023. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2023/04/12/200-million-grant-supported-by-the-world-bank-will-help-repair-energy-infrastructure-in-ukraine>
6. Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. Моніторинг 26.03-30.04.2023 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-finansovykh-instytutiv-ukrayini-monitoringh-2603>
7. Україна отримала від Канади \$733 мільйони. *Мінфін*. 2022. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/06/17/87283792/>
8. Інноваційні основи відновлення та розвитку країн після збройних конфліктів. *Інноваційний вимір*: колективна монографія / за ред. В.А. Омеляненка. Суми, 2022. 280 с.
9. Ватаманюк-Зелінська У.З., Чепіль Ю.Б., Дунець І.А. Фінансування заходів державної політики у сфері зайнятості населення України в період військового конфлікту з рф. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/879/888>
10. Ватаманюк-Зелінська У.З., Куришко Н.В. Фінансове забезпечення соціальних гарантій для внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 1. С. 28-35. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/945/954>
11. Ватаманюк-Зелінська У.З., Ситник Н.С., Стасишин А.В., Круглякова В.В. Бюджетний менеджмент. Львів, 2021. 511 с.

References

1. Marshuk L.M., Babiuk A.V., Strapachuk L.V. The influence of international institutions on the financial condition of Ukraine in wartime conditions. *Economy and society*. 2022. vol. 37, pp. 22-27. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1193/1150> (in Ukrainian).
2. Samoiliuk M., Repko M. Support for 2 trillion: who and how helps the Ukrainian economy. *Economic truth*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/05/10/686844/> (in Ukrainian).
3. Ukraine Support Tracker Data. *Kiel Institute for the World Economy*. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/datasets/ukraine-support-tracker-data-17410/>
4. Ministry of Finance: 30 years of cooperation with the World Bank. *The only web portal of executive authorities of Ukraine*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-30-rokiv-spivpratsi-zi-svitovym-bankom> (in Ukrainian).
5. A \$200 million grant supported by the World Bank will help restore Ukraine's energy infrastructure. *The World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2023/04/12/200-million-grant-supported-by-the-world-bank-will-help-repair-energy-infrastructure-in-ukraine> (in Ukrainian).
6. Assistance of international financial institutions to Ukraine: monitoring from March 26 to April 30, 2023. *National Institute of Strategic Studies*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-finansovykh-instytutiv-ukrayini-monitoringh-2603> (in Ukrainian).
7. Ukraine received \$733 million from Canada. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/06/17/87283792/> (in Ukrainian).
8. Innovative foundations of recovery and development of countries after armed conflicts. *Innovative dimension*: collective monograph / ed. V. A. Omelianenko. Sumy, 2022. 280 p. (in Ukrainian).
9. Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Chepil Y.B., Dunets I.A. Financing of state policy measures in the sphere of employment of the population of Ukraine during the military conflict with the Russian Federation. *Efficient economy*. 2022. № 12. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/879/888> (in Ukrainian).
10. Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Kuryshko N.V. Financial provision of social guarantees for internally displaced persons under the conditions of the state of martial. *Investments: practice and experience*. 2023. № 1. pp. 28-35. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/945/954> (in Ukrainian).
11. Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Sytnyk N.S., Stasyshyn A.V., Kruhliakova V.V. Budget management. Lviv, 2021. 511 p. (in Ukrainian).

Uliana VATAMANIUK-ZELINSKA

Doctor of Economics, Professor, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4971-5763>

e-mail: watamanyuk@ukr.net

Nataliia BUNDZ

student, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0009-9130>

e-mail: natalyabundz@ukr.net

ANALYTICAL ASSESSMENT OF THE VOLUME OF INTERNATIONAL FINANCIAL ASSISTANCE FOR UKRAINE DURING THE WAR PERIOD

The purpose of the paper is to carry out an analytical assessment of the amount of financial aid from international partners received by Ukraine under martial law within the framework of international cooperation and, on this basis, to determine the conditions for its further involvement for the purpose of post-war reconstruction of our state. By analyzing, systematizing and summarizing the scientific works of many economists, researchers and analysts, the essence of international financial aid was determined, its main forms were considered, and the amount of financial support received by Ukraine from international partners for the period from January 24, 2022, to February 24, 2023, was analyzed. It was found that the most desirable form of financial support for Ukraine is grants, therefore the study focused on the help provided by international partners in the form of grants. In more detail, attention is focused on financial assistance from international financial organizations, in particular the International Monetary Fund and the World Bank. The main problems that largely prevent Ukraine from receiving larger amounts of financial aid from international partners are highlighted. These are, in particular, the insufficiently good results of the fight against corruption, the unfinished reform of the economy and the budget system, the low level of trust in the Ukrainian authorities and the lack of transparency in the activities of power structures, the lack of proper transparency and efficiency in the use of budget financial resources, etc. As a result of the study, key recommendations were highlighted that will affect the prospects of Ukraine's accession to the EU - this is the possibility of conducting a constructive dialogue with international partners on a parity basis, as well as the possibility of support and assistance from international partners in the restoration of our country. Prospects for further scientific research will include such directions as evaluating the results of the implementation of international financial aid programs to Ukraine during the war and post-war periods, in particular in terms of achievements (advantages and disadvantages); assessment of the effectiveness of the use of the received funds; analysis of new financial instruments used by international partners in providing aid, etc.

Keywords: financial resources, international financial aid, grants, loans, war

Ярослав Михайлович **КОГУТ**

к.ю.н., доцент, зав. кафедри, Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8027-0171>

e-mail: ykogut@ukr.net

ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розкрито взаємозв'язок між правовими, соціально-психологічними чинниками забезпечення прав людини і нормативно-правовим регулюванням реалізації профілактичної функції підрозділами превентивної діяльності Національної поліції України. Стверджується, що ефективність профілактичної роботи залежить від цілеспрямованості впливу суб'єктів, що відповідають за цей напрям, а також від налагодження їх взаємодії. Проаналізовано соціально-психологічні чинники неефективності реформ, пов'язаних із децентралізацією поліції. Аргументовано доцільність закріплення на нормативному рівні повноважень територіальних громад з планування профілактичних заходів. Наголошено на тому, що профілактика правопорушень повинна мати багатовекторний, системний, комплексний і наскрізний характер із взаємодією всіх зацікавлених суб'єктів, та координувальною роллю підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України.

Ключові слова: взаємодія, поліція, права людини, превентивна діяльність, профілактика правопорушень, психологія

ВСТУП

Положення Конституції України визначають, що «...людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави...» [1]. Держава реалізує цю норму шляхом формування відповідних уповноважених суб'єктів – правоохоронних органів, яким делегує ці завдання. Одним із них є Національна поліція України.

Згідно з чинним законодавством усі дії, які посягають на зазначені вище «конституційні цінності» є правопорушеннями. Суспільство має право вимагати захисту своїх прав і свобод від держави, і водночас наділене певними повноваженнями для самозахисту. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» все ще містить положення про можливість формування власних правоохоронних структур та повноваження стосовно «заслуховування інформації прокурорів та керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадської безпеки і порядку та результати діяльності на відповідній території» [2]. Проте не містить жодних положень у переліку повноважень про профілактику правопорушень як сферу безпосереднього впливу на стан власної безпеки.

Постають питання. Чи бажають територіальні громади брати на себе частину правоохоронних функцій? Хто найкраще володіє інформацією про потреби профілактичного впливу на конкретні об'єкти, сфери чи окремих осіб, з метою попередження правопорушень? Яка роль взаємодії поліції та територіальних громад у цьому процесі?

МЕТА статті – надання рекомендацій стосовно шляхів вдосконалення профілактичного складника у роботі підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України, налагодження взаємодії із територіальними громадами із забезпечення прав і свобод

людини, з урахуванням окремих психологічних аспектів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано як загальнонаукові методи емпіричного дослідження, на кшталт спостереження та опису, так і теоретичні, які базуються на аналізі нормативно-правового регулювання превентивної та профілактичної діяльності поліції, зокрема й у ретроспективі. Також здійснювалось узагальнення та застосування функціонального підходу у дослідженні проблем профілактики правопорушень як дієвого засобу забезпечення прав людини. Результатом дослідження є висновки, що базуються на спробі застосування системного підходу до означеної проблеми, із врахуванням психологічного складника у питаннях нормотворчої та безпосередньої практичної діяльності служб дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів громади, підрозділів ювенальної превенції тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Історія української поліції (міліції) знає багато етапів реформування служб, які зараз входять до системи підрозділів превентивної діяльності. Щоразу, починаючи від спроб із закріплення на нормативному рівні положень про «місцеву міліцію» до створення сучасного інституту «поліцейських офіцерів громади», двигуном цих реформ було бажання децентралізації правоохоронного органу задля наближення його функцій до потреб населення, щоб участь у формуванні власного безпечного середовища брали безпосередньо люди, які проживають на відповідній території міста, в окремому населеному пункті чи територіальній громаді. Зазвичай такі спроби реорганізації закінчувались невдало, відбувався зворотній процес з побудовою адміністративної вертикалі цього правоохоронного органу. Давалась взнаки відсутність ефективної системи місцевого самоврядування, попри включення відповідних положень до Конституції України 1996 р. та прийняття нового і прогресивного (на той час) Закону України «Про місцеве самоврядування» у 1997 р. Звісно, що на

результати реформування правоохоронних органів та незавершеність адміністративно-територіальної реформи з погляду її ефективності вплинули суспільно-політичні події в нашій державі 2004, 2010, 2014 рр., а також повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у лютому 2022 р. дотепер. Проте такі події інколи раніше ставали навіть стимулом для активізації позиції громадськості. Наприклад, різко зростала зацікавленість громадян до участі в охороні публічної безпеки та порядку на початку 2014 р., коли після подій Революції Гідності відбулись процеси самоорганізації населення для захисту своїх прав на території власних громад. Однак цей «поштовх» знівелювано внаслідок вторгнення російської федерації на територію України у 2014 р., початку воєнних дій і мобілізації. Тоді змінювались пріоритети, як змінились вони і у 2022 р. І сьогодні питання забезпечення прав й свобод людини розглядається більше у ракурсі захисту життя людей та їх рятування від воєнних злочинів країни-агресора. Тим не менше, не слід забувати, що поліція продовжує виконувати свої функції під час війни. І завдання превенції та профілактики правопорушень не перестають бути актуальними. А Декларація про поліцію 1979 р., прийнята резолюцією 690 (1979) Парламентською Асамблеєю Ради Європи (що має лише рекомендаційний характер) взагалі передбачає у своєму розд. В «Війна і надзвичайний стан – іноземна окупація», що поліція (невійськова) продовжує виконувати свої функції в умовах окупації. Звісно ж не на стороні ворога. Але ми розуміємо, що декларативний характер такого акту не враховує сучасних реалій війни та особливостей ворога [3].

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» вона відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень [4]. Профілактична діяльність є різновидом функціонування підрозділів превентивної діяльності поліції. Крім цього, ч. 1 ст. 26 цього Закону визначає, що поліція засобами інформаційно-комунікаційної системи наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, осіб, стосовно яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу [4]. Цей напрям діяльності доволі часто не враховується як один із дієвих ресурсів профілактики в організації та оцінюванні ефективності роботи поліції.

Ю. Батан, аналізуючи співвідношення понять, надає декілька підходів для характеристики превентивної термінології: досліджуючи позиції різних науковців, вказує на такі їхні висновки: а) «превенція», «запобігання», «попередження» та «профілактика» є абсолютно тотожними поняттями; б) родовим поняттям є «попередження», яке складається з профілактики, запобігання та припинення; в) родовим є поняття «профілактика», а різновидами ранньої профілактики є попередження, запобігання та припинення; г) родовим є поняття «запобігання»; д) родовою категорією є протидія (боротьба) злочинності, а всі превентивні категорії – її складниками: профілактика, превенція, попередження, запобігання та припинення [5, с. 13-14]. Він вважає, що «загальнотеоретичний підхід до превентивної

термінології може полягати в тому, що превенція (запобігання) є родовим поняттям, яке включає профілактику та припинення. Сутність профілактики полягає у подоланні умов та причин об'єкта профілактики. Припинення передбачає недопущення продовження конфлікту (правопорушення) й/або принаймні мінімізацію шкідливих або небезпечних наслідків» [5, с. 16].

Аналізуючи об'єкти індивідуального профілактичного впливу дільничних офіцерів поліції до них відносимо такі категорії: 1) особи, поведінка та спосіб життя яких свідчить про високу вірогідність вчинення ними злочинів та інших правопорушень; 2) криміногенні фактори їхнього навколишнього соціального мікросередовища; 3) особи, які вчинили злочин або адміністративний проступок; 4) причини та умови їх вчинення [6, с. 157].

Я. Посохова звертає увагу і деталізує психологічні особливості реалізації заходів превенції, що полягають насамперед у здійсненні поліцейськими у процесі профілактики та запобігання вчиненню правопорушень, в ході реалізації профілактичного контролю з додержання вимог законів та інших нормативно-правових актів стосовно дітей, забезпечення безпеки дорожнього руху, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, організації роботи дозвільної системи, запобігання та припинення насильства в сім'ї тощо [7, с. 108–109].

Основними завданнями підрозділів ювенальної превенції є: профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики [8].

Ефективність профілактичної роботи залежить від цілеспрямованості впливу суб'єктів, що відповідають за цей напрям, а також від налагодження їх взаємодії. На наш погляд, завданням профілактики правопорушень є:

- попередження нових та рецидивних правопорушень;
- захист людей від шкідливого впливу факторів, які сприяють вчиненню потенційних правопорушень;
- створення у суспільстві специфічної правової атмосфери законності.

Тому профілактику правопорушень слід трактувати як комплексне явище, що пов'язує усі елементи та впливи з єдиною метою – формування установки на правомірну поведінку усіх без виключення об'єктів профілактики. Профілактичну роботу доцільно розглядати як процес формування безпечного середовища для життєдіяльності населення територіальних громад.

Профілактика правопорушень тісно пов'язана із гарантіями забезпечення прав і свобод людини, котрі слід трактувати як системи правових норм, організаційних засобів і способів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюються їх охорона та захист.

З приводу умов обмеження прав і свобод людини і громадянина, – тут із загального списку наявних виділяють три основні. По-перше, це передбачуваність законом можливостей обмеження реалізації права. По-друге, легітимність мети такого обмеження. По-третє,

необхідність у демократичному суспільстві [9]. Тому участь громадянського суспільства у профілактиці правопорушень є вкрай необхідною не лише декларативно, а й на нормативному рівні.

Отже, профілактика правопорушень органами Національної поліції – це цілеспрямована діяльність підрозділів поліції, яка має комплексний характер, спрямована на попередження та усунення усіх наявних факторів, які потенційно можуть негативно впливати на криміногенну ситуацію, стан публічної безпеки та порядку на відповідних територіях.

Найближчими до ролі центру координації дій суб'єктів профілактики правопорушень є підрозділи превентивної діяльності Національної поліції. В її структурі відповідальними за безпосереднє виконання зазначених функцій є служби дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади, підрозділи ювенальної превенції. Така діяльність повинна мати системний характер і охоплювати питання взаємодії з органами публічної адміністрації, територіальними громадами, громадськими об'єднаннями, фізичними та юридичними особами.

Найбільш проблематичним питанням є налагодження реальної взаємодії зазначених суб'єктів. Розроблення чергових планів роботи з профілактики правопорушень на території обслуговування є необхідним, але недостатнім засобом для її ефективності. У психологічному сприйнятті така ділянка роботи вважається другорядною. Оцінювання результатів роботи завжди базується насамперед на кількісних, тобто «видимих» параметрах, як-от розкриття злочинів, притягнення до відповідальності тощо. Серед таких відносно «видимих» параметрів у службі дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади є перевірка дотримання обмежень, установлених законодавством стосовно осіб, які перебувають на профілактичному обліку, здійснення поліцейського пилькування. Ще нормативно-правові акти передбачають вимоги до відвідування службами превенції поліції шкіл і роботи з дітьми для профілактики девіантної поведінки.

ВИСНОВКИ

На наш погляд, профілактика правопорушень – це самостійний вид превентивних поліцейських заходів, окремий напрям функціонування підрозділів превентивної діяльності Національної поліції. Проблеми ефективності профілактики правопорушень лежать у площині правових і психологічних засад взаємодії усіх зацікавлених суб'єктів. Насамперед, пропонуємо внести

зміни до законодавства, яке регламентує функціонування місцевого самоврядування та поліції в Україні, встановивши коло повноважень (обов'язків) територіальних громад із аналізу власних проблемних питань із забезпечення прав і свобод людини, розроблення рекомендацій з визначенням кола об'єктів профілактичного впливу з боку поліції, обсягів ресурсної підтримки окреслених правоохоронних заходів коштами, засобами та допомогою місцевого населення в їх реалізації. Така інформація потребуватиме опрацювання та узгодженого реагування силами підрозділів превентивної діяльності територіальних органів Національної поліції. Водночас поліцейські й надалі продовжуватимуть індивідуально-профілактичну роботу з правопорушниками, забезпечуватимуть наповнення інформаційних баз та співпрацюватимуть з державними, комунальними і громадськими інституціями, з метою формування безпечного середовища для життєдіяльності населення.

Важливість ініціативи місцевих громад у питаннях профілактики правопорушень є беззаперечною. Лише вони є найбільш обізнаними і зацікавленими у власній безпеці. Проте інколи корисливі інтереси певної частини громади можуть суперечити чинному законодавству. Наприклад, в окремих регіонах здійснюватиметься незаконна вирубка лісу членами цих громад. У такому випадку поліція буде застосовувати заходи превентивної діяльності. Стосовно індивідуальної профілактики правопорушень, то у психологічному плані вона повинна бути позбавлена винятково репресивного ухилу, а спрацьовувати на випередження. Кримінологічна теорія стигматизації Ф. Танненбаума підтверджує, що таврування суспільством правопорушників часто є причиною рецидивної протиправної поведінки осіб, які в результаті вважатимуть, що ніщо не є злочином, а лише суспільство визначає окремі вчинки як злочинні та таврує їх.

Багатоекторність, системність, комплексність і наскрізність профілактики доцільно запровадити на рівні окремого законодавчого акту «Про профілактику правопорушень», де передбачити механізм ефективної взаємодії суб'єктів на всіх рівнях. Якість профілактичної роботи повинна оцінюватись на підставі аргументованих та якісних, а не лише кількісних параметрів. Оцінювання громадської думки про діяльність поліції, на жаль, все ще залишається предметом наукових розвідок та дискусій.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
3. Декларація про поліцію. Прийнята резолюцією 690 (1979) Парламентської Асамблеї Ради Європи 08.05.1979. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu79314?an=15&ed=1979_05_08
4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. Дата оновлення 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
5. Батан Ю.Д. Поняттєво-категорійний апарат превенції як призначення права. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 11-19.
6. Сташків Я.Я. Індивідуальна профілактична робота дільничних офіцерів поліції: поняття, ознаки, мета та завдання. *Судоустрій; прокуратура та адвокатура*. 2020. Т. 31 (70). Ч. 2. № 2. С.157.
7. Посохова Я.С. Превентивна діяльність поліцейських: психологічні особливості здійснення. *Підготовка поліцейських в*

умовах реформування системи МВС України: зб. наук. пр. МВС України. Харків, 2018. С. 106–109.

8. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

9. Мерник А.М., Радченко Я.М. Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 51. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/11.pdf

References

1. Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).

2. On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997, No. 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (in Ukrainian).

3. Declaration on the Police: Adopted by Resolution 690 (1979) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on May 8, 1979. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu79314?an=15&ed=1979_05_08 (in Ukrainian).

4. On the National Police: Law of Ukraine dated July 2, 2015, No. 580-VIII. Last updated on March 31, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (in Ukrainian).

5. Batan Yu.D. Conceptual and Categorical Apparatus of Prevention as the Purpose of Law. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko*. 2017. No. 4 (80). pp. 11-19. (in Ukrainian).

6. Stashkiv Ya.Ya. Individual Preventive Work of Police District Officers: Concept, Features, Purpose, and Objectives. *Judiciary; prosecutor's office and advocacy*. 2020. Vol. 31 (70). Part 2. No. 2. pp. 157. (in Ukrainian).

7. Posokhova Ya.S. Preventive Activities of Police Officers: Psychological Features of Implementation. *Training of police officers in the context of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*: coll. of science works of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kharkiv, 2018. pp. 106–109. (in Ukrainian).

8. On Approval of the Instruction on the Organization of Work of Juvenile Prevention Units of the National Police of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated December 19, 2017, No. 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (in Ukrainian).

9. Mernyk A.M., Radchenko Ya.M. The Principle of Legality in Restricting the Rights and Freedoms of Individuals. *Legal scientific electronic journal*. 2020. No. 3. p. 51. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/11.pdf (in Ukrainian).

Yaroslav KOHUT

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Head of department, Lviv State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8027-0171>

e-mail: ykogut@ukr.net

LEGAL AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES OF INTERACTION BETWEEN THE PREVENTIVE ACTIVITY UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AND TERRITORIAL COMMUNITIES REGARDING CRIME PREVENTION AND HUMAN RIGHTS PROVISION

The interrelation between legal, social and psychological factors of ensuring human rights and normative and legal regulation of the implementation of the preventive function by the preventive activity units of the National Police of Ukraine is revealed in the paper. The author emphasizes the need to take into account the psychological component in the issues of rule-making and direct practical activities of district police officers, community police officers, and juvenile prevention units in matters of interaction with the subjects of crime prevention. It is argued that the effectiveness of preventive work depends on the targeted impact of the officials responsible for this area, as well as on the establishment of their interaction. The tasks of crime prevention are defined as follows: prevention of new and recurrent offenses; protection of people from the harmful effects of factors contributing to the commission of potential offenses; creation of a specific legal atmosphere of legality in society. Proposals are made to improve the administrative and legal regulation of interaction between these units and territorial communities. The author defines the role of civil society in this process and the peculiarities of its interaction with the police. The concept of crime prevention by the National Police is defined as a purposeful activity of police units which is comprehensive in nature and is aimed at preventing and eliminating all the existing factors which may potentially negatively affect the crime situation, public safety and order in the respective territories. The social and psychological factors of ineffective reforms related to police decentralization are analyzed. The author argues that it is expedient to enshrine at the regulatory level the powers of territorial communities to plan preventive measures. It is emphasized that crime prevention should be multidirectional, systemic, comprehensive and cross-cutting in nature with the interaction of all stakeholders and the coordinating role of the preventive activity units of the National Police of Ukraine.

Keywords: *interaction, police, human rights, preventive activity, crime prevention, psychology*

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.5.13>
УДК 658.15

Лідія Андріївна КОСТИРКО

д.е.н., професор, зав. кафедри, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2713-2364>
e-mail: lidiyakostyrko@gmail.com

Андрій Анатолійович МАРТИНОВ

к.е.н., доцент, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9337-9141>
e-mail: pubrealin@ukr.net

Мілена Олександрівна РОЗМИСЛОВА

студентка, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5456-140X>
e-mail: milrozmyslova@ukr.net

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕСУ ЯК ЕЛЕМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Вивчено необхідність формування активної антикризової стратегії у зв'язку з кризами, що часто виникають у діяльності підприємницьких структур. Встановлено, що криза, з одного боку, є деструктивним процесом, що загрожує стабільному існуванню підприємницьких структур, а з іншого – є конструктивним, оскільки формує передумови для їх переходу на якісно інший рівень розвитку. Одним з напрямів антикризового управління є цифрова трансформація бізнесу. Запропоновано антикризові заходи за напрямом цифрової трансформації бізнесу.

Ключові слова: антикризове управління, фінансово-економічна криза, інноваційний розвиток, підприємство, трансформація, цифрові комунікації, бізнес-процеси

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан розвитку економіки України характеризується нестійкими процесами в економіці, високим ступенем невизначеності і ризику, політичною нестабільністю, несприятливим інвестиційним кліматом, масштабними соціальними потрясіннями, неефективною фіскальною політикою та іншими макроекономічними факторами, що веде до виникнення кризових ситуацій. Настання кризи супроводжується складними структурними диспропорціями, які перешкоджають нормальному функціонуванню підприємницьких структур, завдають шкоди репутації і загрожують припиненням їх існування, а нездатність виконувати основні функції і завдання в області антикризового управління підприємства зазвичай призводить до відносного збільшення витрат, погіршення якості продукції, скорочення кількості нових інновацій і високому ризику. Відсутність на багатьох підприємствах ефективної антикризової політики, адекватної вимогам мінливого ринкового середовища та спрямованої на забезпечення стабільного та успішного господарювання, актуалізує проблему вдосконалення та розвитку науково-методичних підходів та інструментарію розробки та реалізації антикризової стратегії, реалізація якої сприятиме підвищенню ефективності функціонування та соціально-економічному розвитку підприємницьких структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченням криз і ризиків займалися такі вітчизняні та зарубіжні автори, як Дж.М. Кейнс, Ф. Найт, Дж. фон Нейман, О. Моргенштерн. Проблема невизначеності висвітлено у працях вітчизняних учених О. Воскресенської, О. Драпіковського, Г. Коломієць, Т. Литвиненко.

Значну увагу проблемі антикризового управління приділяли такі науковці, як І. Бланк, В. Василенко, В. Грязнова, В. Каткова, Н. Мінаєва, В. Ковальов, Л. Лігоненко,

З. Шершньова та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість теоретичних і практичних досліджень, проблема розроблення ефективних антикризових стратегій, як і раніше, залишається однією з найстотніших в силу зростання невизначеності і непередбачуваності внутрішнього і зовнішнього середовища господарювання підприємств.

МЕТА статті – розроблення методологічних положень та практичних рекомендацій із впровадження цифрової трансформації бізнесу як елемента антикризового управління.

РЕЗУЛЬТАТИ

Необхідність формування антикризової стратегії пов'язана з кризами, що часто виникають у діяльності підприємницьких структур. В економічній літературі погляди на кризу підприємства різні стосовно як сутності, так і походження, розвитку та наслідків. Відмінності можна пояснити як фрагментарністю до розгляду кризових явищ, так і різними підходами до їх трактування [1, с. 224].

Але водночас у вивченні проблематики криз велике значення має їх двоїстий характер, оскільки, з одного боку криза, є деструктивним процесом, що загрожує стабільному існуванню підприємницьких структур, а з іншого – є конструктивним, оскільки формує передумови для їх переходу на якісно інший рівень розвитку (рис. 1).

Криза не тільки загрожує сталому становищу підприємства, а й створює додаткові можливості активації підприємницької діяльності, що забезпечують розвиток підприємницьких структур у складних умовах [2, с. 126].

Для своєчасного попередження виникнення кризових ситуацій і подолання наслідків їх негативного впливу на діяльність підприємств необхідне розроблення антикризової стратегії, спрямованої на виявлення слабких сигналів загрози сталому стану і уникнення кризових

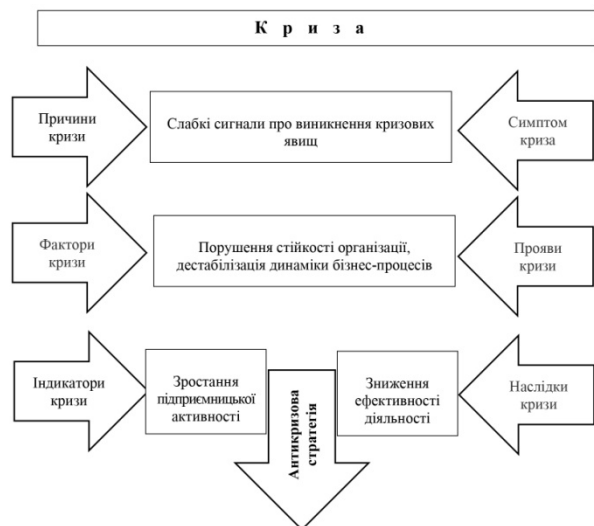

Рис. 1. Теоретична конструкція категорії «криза»

ситуацій, своєчасне реагування на можливі кризові явища, розроблення заходів з попередження деструктивного впливу зовнішнього середовища, мінімізацію наслідків кризи, а також визначення можливих напрямів розвитку підприємств для виходу з кризового стану [3, с. 45].

Антикризова стратегія являє собою комплексну модель дій стосовно запобігання кризових ситуацій, ліквідацію наслідків кризи, а також базується на позитивних і негативних ефектах кризи і спрямована на стабілізацію і подальший розвиток підприємницьких структур [4, с. 78].

Розвиток підприємництва робить істотний вплив на структурні зрушення в економіці; сприяє ефективному використанню всіх видів ресурсів; створює відповідне середовище для розвитку конкуренції у підприємницькій діяльності; забезпечує сильніючі стимули до інноваційних процесів і продуктивної праці. Нові вимоги до діяльності підприємницьких структур, пов'язані з інтенсивними темпами розвитку сучасних ринків, активним впровадженням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, необхідністю оперативного реагування на виклики зовнішнього конкурентного оточення, зумовлюють необхідність виявлення основних вимог до функціонування підприємницьких структур та формування ключових імперативів для розроблення ефективної антикризової стратегії.

Формування антикризової стратегії розвитку підприємницьких структур вимагає чіткого визначення реалістичних характеристик зовнішніх умов їх діяльності та оцінювання внутрішніх можливостей, що забезпечують адекватне реагування на кризові ситуації, що виникають. Фактори зовнішнього і внутрішнього середовища роблять істотний вплив на розвиток підприємницьких структур, що проявляється у зміні кон'юнктури ринку, загостренні конкуренції, великій кількості фінансово неспроможних підприємств, низькій здатності до забезпечення високих

результатів господарської діяльності, які несуть серйозні загрози подальшому функціонуванню суб'єктів господарювання. Саме тому в таких умовах діяльність підприємства повинна бути спрямована на виявлення і своєчасну діагностику кризових ситуацій і нівелювання наслідків кризи.

Зниженню негативних наслідків кризових явищ, що проявляються у порушенні стабільного стану підприємства, сприяє зміцнення кризостійкості, яка розглядається як здатність до збереження стабільності бізнесу за несприятливого впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища і забезпечення гнучкого реагування та адаптації для досягнення цілей підприємства і можливостей сталого розвитку.

Досвід економічно успішних держав свідчить, що для динамічного сталого розвитку економіки потрібне масштабне впровадження інновацій в усі сфери діяльності підприємницьких структур. Це забезпечує безперервне оновлення технічної і технологічної бази, підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції, посилення позицій підприємства на ринку, залучення нових споживачів тощо. Водночас вітчизняні підприємства сьогодні відчують перманентний прояв кризових явищ, що передусім обумовлено нестабільністю фінансового стану, складністю політичної ситуації у країні, наслідками пандемії. У цих умовах необхідно активне впровадження підприємницьких інновацій для зниження негативного впливу кризи і пошуку нових ринкових можливостей [5].

Інноваційна підприємницька діяльність передбачає пошук нових способів задоволення потреб і нових ринкових можливостей для забезпечення подальшого функціонування підприємства.

Одним з основних етапів цифрової трансформації бізнесу є інтеграція цифрових технологій в бізнес-процеси. Це означає переведення всіх наявних бізнес-процесів у цифровий формат із застосуванням різних технологій та інструментів [6].

Процес інтеграції цифрових технологій у бізнес-процеси істотно впливає на роботу компаній. Цифрова трансформація бізнесу є невід'ємною частиною сучасної економіки. З кожним роком все більше компаній впроваджують цифрові технології у свою роботу, щоб підвищити ефективність, прискорити процеси і забезпечити конкурентоспроможність на ринку.

Цифрова трансформація застосовує технології для створення цінності і нових послуг для різних зацікавлених сторін, інновацій та придбання можливостей для швидкої адаптації до мінливих обставин, охоплюючи велику кількість процесів, взаємодій, транзакцій, технологічних еволюцій, змін, внутрішніх і зовнішніх факторів, галузей, зацікавлених сторін (табл. 1).

Таблиця 1 – Можливість застосування цифрової трансформації бізнесу на різних ділянках бізнесу

Область цифрової трансформації бізнесу	Сфера впливу трансформації
Бізнес-функції	Планування та прогнозування, адміністрування, контроль
Бізнес-процеси	Виробництво, логістика, маркетинг, закупівлі, збут і розподіл, сервіс
Бізнес-моделі	Пропозиції та рекомендації, внутрішня інфраструктура, взаємовідносини з контрагентами
Бізнес-активи	Клієнти та інформація, реальні активи, задоволеність клієнтів, інформація
Бізнес-культура	Нова культура, дизайн мислення, послідовні зміни у спілкуванні з клієнтом
Бізнес-екосистема	Інтеграція програмних продуктів та інформаційних сервісів, нові бізнес-процеси, об'єднання технологічних платформ

Цифрові технології дають змогу отримувати значні переваги для малого та середнього бізнесу, серед яких слід зазначити: вдосконалення бізнес-операцій, стимулювання інновацій та забезпечення зростання підприємств, зміна нинішніх та розроблення нових бізнес-моделей, розширення маркетингових можливостей.

ВИСНОВКИ

Отже, цифрова трансформація одночасно спрямована на вдосконалення наявних бізнес-процесів і на створення конкурентних переваг за рахунок зміни і створення нових бізнес-процесів всередині підприємства.

Більшості українських компаній зараз необхідно зосередитися саме на цифровій трансформації ключових бізнес-процесів, і водночас цифровізацію сприймати як новий виток автоматизації та інформатизації. У зв'язку з цим слід розмежовувати «цифровізацію» і «цифрову трансформацію бізнесу» порівняно з поняттям «автоматизація виробництва».

Автоматизація виробництва - це один з напрямів реалізації науково-технічного прогресу, спрямованого на заміну ручної праці машинною працею повністю або частково за допомогою застосування технічних засобів, математичних методів та інформаційно-комунікаційних технологій. А цифрова трансформація – це насамперед перетворення як окремих бізнес-процесів підприємства або всього бізнесу загалом, так і діяльності окремих інституційних одиниць державного рівня.

Цифрова трансформація бізнесу як елемент системи управління підприємством на інноваційній основі впровадження релевантних інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність підприємства, спрямованих на трансформацію бізнесу в цифрову форму може стати дієвим механізмом антикризового утримання, що дасть змогу підвищити рівень конкурентних переваг в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Воскресенська О.Є., Савчук О.А. Умови невизначеності» як економічна категорія для реалізації завдань стратегічного планування. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка"*. 2012. Вип. 6 (2). С. 223-228.
2. Борзенко В.І. Антикризове управління. Харків, 2016. 232 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/8c551b31-9c83-47a8-875c-f6eb2a362d8f/content>
3. Васківська К.В., Сич О.А. Фінансовий менеджмент. Львів, 2017. 236 с. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/10/>
4. Кривов'язюк І.В. Функціонування та розвиток підприємств в умовах кризи: системно-аналітичний підхід: монографія. Луцьк, 2012. 392 с.
5. Краковецький О. Новий простір: як бізнесу підготуватись до ери штучного інтелекту. URL: <https://mind.ua/openmind/20214722-novij-prostir-yak-biznesu-pidgotuvatis-doeri-shtuchnogo-intelektu>
6. Куди йде електронна комерція. Мовою цифр. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/kudy-ide-elektronna-komertsii-movoiu-tsyfr>

References

1. Voskresenska O.Ye., Savchuk O.A. "Conditions of uncertainty" as an economic category for the implementation of strategic planning tasks. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series "Economics"*. 2012. Issue 6 (2). pp. 223-228 (in Ukrainian).
2. Borzenko V.I. Anti-crisis management. Kharkiv, 2016. 232 p. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/8c551b31-9c83-47a8-875c-f6eb2a362d8f/content> (in Ukrainian).
3. Vaskivska K.V., Sych O.A. Financial management. Lviv, 2017. 236 p. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/10/> (in Ukrainian).
4. Kryvoviazuk I.V. Functioning and development of enterprises in a crisis: system-analytical approach: monograph. Lutsk, 2012. 392 p. (in Ukrainian).
5. Krakovetskyi O. New Space: How Businesses Prepare for the Era of Artificial Intelligence. URL: <https://mind.ua/openmind/20214722-novij-prostir-yak-biznesu-pidgotuvatis-doeri-shtuchnogo-intelektu> (in Ukrainian).
6. Where e-commerce is going. In numeral language. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/kudy-ide-elektronna-komertsii-movoiu-tsyfr> (in Ukrainian).

Lidiia KOSTYRKO

Doctor of Economics, Professor, Head of department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2713-2364>

e-mail: lidiyakostyrko@gmail.com

Andrii MARTYNOV

PhD in Economics, Associate Professor, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9337-9141>

e-mail: pubrealin@ukr.net

Milena ROZMYSLOVA

student, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5456-140X>

e-mail: milrozmyslova@ukr.net

DIGITAL BUSINESS TRANSFORMATION AS AN ELEMENT OF CRISIS MANAGEMENT

The relevance of the problem of developing effective anti-crisis strategies in conditions of increasing uncertainty and unpredictability of internal and external environment of enterprises is substantiated.

The necessity of formation of active anti-crisis strategy in connection with frequent crises in activity of entrepreneurial structures is studied. It has been established that the crisis on the one hand is a destructive process that threatens the stable existence of entrepreneurial structures, and on the other it is constructive - since it forms the prerequisites for their transition to a qualitatively different level of development.

It is proposed to use the tools of digital business transformation as an element of crisis management. The possibilities of applying digital business transformation in different business areas have been investigated. The following areas of digital business transformation are defined: business functions, business processes, business models, business assets, business culture, business ecosystem.

It has been determined that digital technologies allow to obtain significant advantages for small and medium-sized businesses, among which it should be noted: improving business operations, stimulating innovation and ensuring the growth of enterprises, changing existing and developing new business models, expanding marketing opportunities.

It is substantiated that digital transformation is simultaneously aimed at improving existing business processes and creating competitive advantages by changing and creating new business processes within the enterprise.

Keywords: *crisis management, financial and economic crisis, innovative development, enterprise, transformation, digital communications, business processes*

Андрій Олександрович **БЛИЗНЮК**

к.е.н., доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4945-4893>

e-mail: basket1979@ukr.net

АЛЬТЕРНАТИВНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Необхідною умовою для підняття та покращення економічної ситуації в Україні є вдосконалення структури управління організації, впровадження сучасних методик менеджменту, а саме стратегічного управління. Під час розроблення загальної стратегії вирішуються дві основні задачі: вибір та розподіл основних елементів загальної стратегії підприємства; встановлення конкретної ролі кожного з підрозділів підприємства під час здійснення стратегії та визначення способів розподілу ресурсів між ними. Стратегія має відповідати сильним та слабким сторонам підприємства та його конкурентним можливостям. Розрізняють такі види загальних стратегій: стабільності, зростання, скорочення. Одним із найважливіших питань для підприємства є питання наявності у неї сил та досвіду для впровадження у життя обраної стратегії.

Ключові слова: стратегія розвитку, підприємницька діяльність, сучасні методики, менеджмент

ВСТУП

На поточному етапі свого розвитку економіка України перебуває у перехідному періоді. Ситуація, що склалася, характеризується низкою негативних явищ, а саме високі темпи інфляції, корупція, зниження ділової активності, різким зниженням купівельної спроможності споживачів. У ситуації необхідно вибрати методи, які позитивно впливатимуть на збут, споживання товарів та послуг, а також знаходити певні підходи до управління підприємством.

Необхідною умовою для підняття та покращення економічної ситуації в Україні є вдосконалення структури управління організації, впровадження сучасних методик менеджменту, а саме стратегічного управління.

У сучасних нестабільних умовах підприємництва дуже важливо розуміти мету свого існування і чіткість встановлення в подальшому дій за планом, тому що часто більшість компаній змушені згорти свою діяльність. Саме з цією метою для довгострокової перспективи та ефективного функціонування підприємства розробляється та реалізовується стратегія розвитку.

Якщо брати до уваги складність управління ефективним розвитком компанії, виникає необхідність у розробленні та застосуванні науково-обґрунтованих сучасних технологій менеджменту, а також механізмів, що мотивують розвиток у перспективі, що враховує стратегічні напрями [1].

На сьогодні для активізації розвитку виробництва необхідно вирішувати певну низку складних проблем, пов'язаних з високим рівнем фізичного та морального зносу основних засобів, а також масовим проникненням на ринок іноземних конкурентів [1].

Необхідність створення стратегії підприємства характеризується різними термінами. Найпоширеніші поняття розроблення, вироблення, формування стратегії у взаємозв'язку зі стратегічним управлінням і плануванням [2].

Проблемам застосування альтернативним стратегіям розвитку підприємницької діяльності в управлінні підприємством приділено багато уваги в роботах таких науковців як Г.О. Швиданенко, К.С. Бойченко, В.А. Рудьєв, С.О. Гуткевич, В.І. Блонська, В.В. Пас-

тухова, О.О. Романенко, В.О. Могилко, І.А. Дмитрів, Р.В. Сагайдак-Нікітюк, І.Ю. Шевченко, О.А. Яценко та ін. [1-6].

МЕТА статті – вибір та аналіз з ряду альтернатив стратегії розвитку підприємницької діяльності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є праці провідних вчених та матеріали наукових конференцій та періодичних видань. У статті застосовано методи порівняння, теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Стратегія підприємства – це сукупність його основних завдань та основних способів досягнення поставлених цілей.

Стратегія кожного підприємства включає три етапи процесу формування: формується загальна стратегія організації; формується стратегія конкуренції; визначаються функції конкуренції.

У розробленні загальної стратегії вирішуються дві основні задачі: вибір та розподіл основних елементів загальної стратегії підприємства; встановлення конкретної ролі кожного з підрозділів підприємства у здійсненні стратегії та визначення способів розподілу ресурсів між ними.

Розрізняють такі види загальних стратегій: стабільності, зростання, скорочення (розвороту, відділення та ліквідації).

Стратегія стабільності – це концентрація на діючих напрямках підприємницької діяльності та їхня підтримка (часто застосовують великі організації та підприємства, мають великий вплив ринку загалом). Конкретним завданням перед стратегією стабільності стоять зусилля підприємства, спрямовані уникнення часткового контролю чи певних покарань, штрафів монополізацію.

Стратегія зростання – це своєрідне розширення підприємства із захоплення чи привласнення нових ринків. Різновидами цієї стратегії є вертикальна та горизонтальна інтеграція. Стратегія зростання визначає те, якими виробництвами підприємству бажано було б обзавестися у майбутньому, які сфери спрямувати свої зусилля.

Стратегію зростання можна розробити з урахуванням аналізу, проведеного на трьох рівнях. На першому рівні виявляють можливості, якими підприємство може скористатися за нинішніх масштабів діяльності – можливості інтенсивного зростання. На другому рівні виявляються певні можливості інтеграції, що кояться з іншими елементами маркетингової системи. На третьому етапі виявляють можливості поза галуззю.

Інтенсивний шлях зростання доцільний тоді, коли є перспективи для вдосконалення бізнесу. Інтегроване зростання можливе тоді, коли сфера бізнесу підприємства дає можливість встановити контроль за діяльністю інших підприємств та перемагати у конкурентній боротьбі. Диверсифікаційне зростання має місце, коли підприємство вже не має можливості досягти успіху в традиційній для нього сфері бізнесу.

Основними варіантами конкурентних стратегій є перевага у витратах, диференціація, фокусування. Перевага у витратах дає змогу створювати необмежену свободу вибору певних дій і в ціновій політиці, і в певному рівні доходності. Стратегія зниження витрат широко застосовувалася на первинних стадіях розвитку ринку у XIX-XX ст. На сьогодні ця стратегія набуває все більшої популярності, оскільки пов'язана з розвитком ринкової економіки, яка вступає в «еру інфляції», що означає масове зниження цін, а наслідком може виступати зниження доходів населення.

Диференціація є створення підприємством товару чи надання будь-якої послуги з певними якостями, що захищені торговим знаком. Бувають випадки, коли унікальність товару не йде далі звичайної декларації, а отже, можна сказати про уявну диференціацію. Ця стратегія набула деякого поширення у розвинених країнах наприкінці XX ст. через надлишок та індивідуалізацію споживчого попиту.

Фокусування – це концентрація уваги на вибірковому сегменті ринку за певною групою споживачів (наприклад, лише для літніх споживачів, які забезпечені матеріально), а також за деякою групою продуктів або скороченим географічним сектором ринку.

Стратегія НДДКР, яка поєднує основні ідеї про новий товар – від його первинної розробки до впровадження на ринок, має два різновиди, а саме імітаційну та інноваційну стратегію. Стосовно інноваційної стратегії – це розроблення абсолютно нової продукції чи послуг, що потребує великих витрат, і дуже ризикована. Якщо брати в середньому лише сім інновацій, то тільки одна може мати успіх на ринку, а інші шість перетворюються на невідшкодовані витрати організації. Через цю ситуацію популярна імітаційна стратегія широко застосовується у сучасних високотехнологічних галузях (ІТ-сфера).

Виробнича стратегія переважно зосереджена на рішеннях, пов'язаних із застосуванням необхідних потужностей, розміщенням виробничого устаткування, більшості елементів промислових процесів, координацією замовлень. Найважливішими двома аспектами виробничої стратегії можна назвати контроль над витратами і навіть підвищення ефективності промислових операцій.

Стратегія маркетингу полягає у визначенні деяких товарів, послуг та пропозицій на ринку. Ця стратегія передбачає ефективніший склад маркетингового комп-

лексу, а саме моніторинг ринку, цінової та товарної політики, каналів стимулювання і розподілу збуту.

Фінансова стратегія полягає у прогнозуванні фінансових показників стратегічного плану, планування продажу на перспективу, оцінювання інвестиційних проєктів, контроль розподілу фінансових ресурсів.

Стратегія управління персоналу полягає у тому, щоб вирішувати проблеми збільшення продуктивності та привабливості праці, мотивації та проведення атестації трудових ресурсів (персоналу), підтримання такої кількості персоналу та типів робочих місць, які відповідальні за ефективне ведення підприємницької діяльності.

У формуванні кожного різновиду стратегій підприємство стикається з деякими об'єктивними обмеженнями.

Рівень готівкових фінансових ресурсів. Якщо у підприємства надто мало власних коштів, воно йде на невиправданий ризик, займаючи гроші під високий відсоток. Це щонайменше підриває інтереси акціонерів у отриманні дивідендів, навіть у разі великого прибутку.

Розмір прийнятної ризику. Багато підприємств готові прийняти лише дуже помірний, часом навіть мінімальний ризик. Це значно знижує діапазон вибору стратегій.

Потенційні навички та здібності менеджерів підприємства. Гарні стратегії часто вимагають навичок і здібностей, що вище тих, якими володіють керівники підприємства. Наприклад, підприємство може мати чудовий виробничий потенціал, але не здійснює маркетингові дослідження. Іноді це пов'язано з поганою підготовкою та низькою кваліфікацією спеціалістів підприємства. Набуття нових навичок потребує часу, а стратегія передбачає швидкі дії.

Відносини у межах партнерських зв'язків підприємства. Часто постачальники або учасники каналів розподілу не можуть забезпечити прийнятні умови та готовність працювати так, як це необхідно для реалізації обраної стратегії.

Звернути увагу на протидію конкурентів. Часто різні стратегії перекреслюються впливом конкуруючих сил (стратегія визначає чи веде зниження цін, що стимулює короткостроковий попит), внаслідок чого конкуренти можуть відреагувати через ситуацію, що склалася, запровадженням т.зв. «цінових воєн», що є занадто дорогим задоволенням, а також вони не дають змоги підприємству тримати свої позиції у запланованому напрямі розвитку досить тривалий проміжок часу.

Коли стратегію сформовано, підприємство визначає тактику, яка перетворює розроблену стратегію на основні напрями його діяльності. Потім розробляються правила та процедури дій, необхідні реалізації обраних напрямів діяльності.

Можливості компанії та загрози довкілля є ключовими факторами, що впливають на стратегію. Обидва складника необхідно враховувати під час здійснення стратегічних дій. Стратегію необхідно будувати так, щоб реалізовувалося якнайбільше можливостей, особливо пов'язаних зі стабільною конкурентною перевагою та прибутковістю компанії. Аналогічно стратегію має бути спрямовано на захист компанії від зовнішніх загроз теперішньому та майбутньому її становищу. Для того щоб стратегія стала успішною, необхідно тісно пов'язати її з можливостями ринку та загрозами довкілля, що зазвичай означає розроблення наступальних заходів із реалізації найбільш привабливих можливостей, що

пропонуються ринком, та створення оборонних рубежів для захисту довгострокових конкурентних позицій фірми та її прибутковості.

ВИСНОВКИ

У формуванні стратегії критерієм вибору альтернатив має бути той напрям, в якому підприємство має гарні перспективи. Слід уникати побудови стратегії з урахуванням видів діяльності, якими на підприємстві займалися мало чи взагалі не займалися. Інакше кажучи, стратегія має відповідати сильним та слабким сторонам підприємства та його конкурентним можливостям. Сильні сторони підприємства роблять деякі можливості стратегії більш прийнятними, збільшуючи ймовірність їх реалізації. Так само слабкі сторони підприємства і слабе конкурентне становище накладають від-

биток ризику певній стратегії, інколи взагалі роблять її недоречною.

Одним із найважливіших питань для підприємства є питання наявності у нього сил та досвіду для впровадження у життя обраної стратегії. Облік сильних сторін підприємства дуже важливий, оскільки, по-перше, дає змогу максимально задіяти наявні навички та знання, а по-друге, – отримати переваги у конкурентній боротьбі, і, по-третє, є фундаментом стратегії загалом. Найкоротший шлях до конкурентної переваги проходить через ті види діяльності, в яких підприємство зарекомендувало себе найкраще, а суперники не мають достатньо досвіду і не зможуть розвинутися інакше як за рахунок високих витрат або протягом тривалого часу.

Список використаних джерел

1. Швиданенко Г.О., Бойченко К.С. Розвиток підприємства: стратегічні наміри, ризики та ефективність: колективна монографія. Київ, 2015. 231 с.
2. Рудьєв В.А., Гуткевич С.О. Менеджмент. Київ, 2011. 312 с.
3. Блонська В.І. Проблеми розвитку стратегічного планування на вітчизняних підприємствах. *Науковий вісник*. 2006. № 16(6). С. 156-160.
4. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: монографія. Київ, 2009. 302 с.
5. Романенко О.О. Стратегічна платформа розвитку підприємства: монографія. Харків, 2018. 371 с.
6. Стратегічне управління / В.О. Могилко та ін. Харків, 2016. 252 с.

References

1. Shvydanenko H.O., Boychenko K.S. Enterprise Development: Strategic Intentions, Risks, and Performance: a collective monograph. Kyiv, 2015. 231 p. (in Ukrainian).
2. Rudiev V.A., Hutkevych S.O. Management. Kyiv, 2011. 312 p. (in Ukrainian).
3. Blonska V.I. Problems of strategic planning development at domestic enterprises. *Scientific Bulletin*. 2006. No. 16(6) pp. 156-160. (in Ukrainian).
4. Pastukhova V.V. Strategic enterprise management: philosophy, policy, efficiency: monograph. Kyiv, 2009. 302 p. (in Ukrainian).
5. Romanenko O.O. Strategic platform of enterprise development: monograph. Kharkiv, 2018. 371 p. (in Ukrainian).
6. Strategic management / V.O. Mohylko et al. Kharkiv, 2016. 252 p. (in Ukrainian).

Andrii BLYZNIUK

PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4945-4893>

e-mail: basket1979@ukr.net

ALTERNATIVE STRATEGIES OF BUSINESS DEVELOPMENT

Introduction. A necessary condition for raising and improving the economic situation in Ukraine is the improvement of the management structure of the organization, the introduction of modern management methods, namely strategic management. In today's unstable conditions of business, it is very important to understand the purpose of one's existence and the clarity of establishing further actions according to the plan, because often most companies are forced to close down their activities. It is for this purpose that a development strategy is developed and implemented for the long-term perspective and effective functioning of the enterprise. If we take into account the complexity of managing the effective development of the company, there is a need to develop and use scientifically based modern management technologies, as well as mechanisms that motivate development in the perspective that takes into account strategic directions.

The purpose of the paper is the selection and analysis of a number of alternatives for the strategy of business development.

Results. The company's strategy is a set of its main tasks and main ways of achieving the set goals. The strategy of each enterprise includes three stages of the formation process: the general strategy of the organization is formed; a competition strategy is being formed; competition functions are defined. The strategy of stability is a concentration on current areas of entrepreneurial activity and its support. A growth strategy is a kind of expansion of the enterprise by capturing or appropriating new markets. The production strategy is mainly focused on decisions related to the use of the necessary capacities. Marketing strategy consists in defining some goods, services and offers on the market. The financial strategy consists in the forecast of the financial indicators of the strategic plan.

Conclusion. In the process of strategy formation, the criterion for choosing alternatives should be the direction in which the enterprise has good prospects. It is necessary to avoid building a strategy taking into account the types of activities that the enterprise was engaged in little or not at all. In other words, the strategy should correspond to the strengths and weaknesses of the enterprise and its competitive capabilities.

Keywords: development strategy, entrepreneurial activity, modern methods, management

Лілія Володимирівна МАРТИНОВА

к.е.н., доцент кафедри, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5593-990X>
e-mail: mar-sofi@ukr.net

Елеонора Валеріанівна ЧЕРНОДУБОВА

к.е.н., доцент кафедри, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7695-3215>
e-mail: ella.cher.lg@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Досліджено сутність та складники процесу управління економічними ризиками на підприємстві. Визначено принципи та особливості формування стратегії управління ризиками на підприємстві в умовах системної фінансово-економічної кризи. Обґрунтовано основні етапи формування стратегії управління ризиком господарської діяльності підприємства. Розроблено модель процесу управління ризиками на підприємстві з орієнтацією на стратегічний складник управління із посиленням контрольньо-аналітичним складником та компонентом адаптивності.

Ключові слова: управління ризиками, господарська діяльність, стратегія, підприємство, криза, аналітичний інструментарій, контроль

ВСТУП

В умовах системної фінансово-економічної кризи та масштабного збройного конфлікту із росією пропорційно зростає ступінь впливу факторів ризику господарської діяльності підприємств. В таких умовах особливого значення набуває проблема формування ефективної антикризової стратегії на підприємствах, що враховує особливості високої динаміки зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання.

Тривала стагнація та криза в економічному секторі обумовила низький рівень інвестиційної активності підприємств, наявність високої питомої ваги застарілого обладнання та технологій, високу капіталомісткість, енергомісткість та фондомісткість виробництва. Як наслідок, сьогодні особливо актуальним питанням є забезпечення розвитку підприємств, спрямованого на підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника на міжнародному ринку в довгостроковій перспективі.

Процес розвитку підприємства створює значний вплив на рівень економічної безпеки підприємства. З одного боку, трансформації у діяльності підприємства порушують його економічну рівновагу в короткостроковому періоді, а з іншого – прогресивний розвиток забезпечує зростання рівня ефективності діяльності підприємства та створює передумови для підвищення рівня економічної безпеки підприємства у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблеми розвитку та управління ризиками на підприємстві отримали своє висвітлення у роботах таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як І. Ансофф, М. Портер, Ф. Котлер, В. Василенко, В. Коваленко та ін. Питання стратегічного управління підприємством з урахуванням ризику розглянуто у роботах Т. Ткаченко,

М. Денисенка, М. Корещького, О. Тищенко, С. Василика. Однак проблема формування дієвої антикризової стратегії в умовах комплексного впливу негативних соціально-економічних, політичних факторів та факторів військового характеру й дотепер не є остаточно вирішеною.

МЕТА статті – дослідження особливостей формування стратегії антикризового управління в умовах високої динаміки та непередбачуваності середовища господарювання в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття «ризик» є базовою економічною категорією, що відображає можливість настання негативної події в умовах дефіциту інформації. Водночас ризик є необхідною передумовою отримання прибутку і невід’ємним атрибутом будь-яких трансформацій, спрямованих на прогресивний розвиток підприємства.

Економічний ризик характеризує сукупність загроз, що обумовлюють можливість виникнення збитків чи додаткових витрат, а також уособлює певну обстановку, умови для провадження господарської діяльності, об’єктивні обмеження, що повинні враховувати суб’єкти господарювання у прийнятті управлінських рішень. Отже, фактори невизначеності середовища господарювання обумовлюють можливості отримання прибутків підприємства в умовах ризику.

Метою управління ризиками є прогнозування й зниження ймовірності виникнення несприятливих подій за допомогою прийняття і реалізації відповідних управлінських рішень.

Процес управління економічними ризиками характеризує поєднання таких основних складників: ідентифікація та оцінювання рівня ризику; прийняття управлінських рішень та вибір інструментів управління ризиками; реалізація прийнятих рішень з управління

ризиками; контроль виконання управлінських рішень та оцінювання їх ефективності. Типовими методами управління ризиками є: уникнення ризику, передача ризику, мінімізація ризику та прийняття ризику.

На думку П.В. Стрельнікова інструментарій ризик-менеджменту є значно ширшим і включає поряд із вищезазначеними інструментами також політичні, організаційні, правові, економічні, соціальні інструменти. Причому ризик-менеджмент як система допускає можливість одночасного застосування декількох методів та інструментів ризик управління [1, с. 132].

Окремої уваги заслуговують т.зв. «неекономічні методи зниження ризиків», що за думкою О.І. Доценко базуються на застосуванні методів інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки підприємства, що дають змогу вчасно виявити погрози й оцінити можливі ризики, прогнозувати розвиток ситуації шляхом одержання більш повної й систематизованої інформації [2, с. 175].

Загальноприйнятим є положення про існування ризику як невід'ємного атрибуту господарської діяльності підприємства. Формування адекватної умовам господарювання системи управління ризиками багато в чому обумовлює результати діяльності підприємства, ступінь досягнення стратегічних цілей підприємства. Значущість системи управління ризиками на підприємстві визначає необхідність використання комплексного підходу до управління ризиками, виділення окремого компоненту стратегічного управління – системи стратегічного управління ризиками на підприємстві.

На думку І.Ю. Гришової стратегічне управління – це процес, який містить не тільки стратегічне планування (вибір стратегічних цілей, розроблення стратегії розвитку, її реалізація), а й цілеспрямоване, взаємоузгоджене і своєчасне формування виробничого та управлінського потенціалу, що у комплексі за безпечує ефективну діяльність підприємства в майбутньому [3, с. 33]. Безперечно формування ефективної стратегії управління ризиками підвищує стійкість та потенціал економічного розвитку підприємства.

Стратегія управління ризиками являє собою модель управління ризиком, що включає коло цілей управління ризиками та інструменти їх досягнення, визначені правила та обмеження прийняття рішень у сфері управління ризиками на підприємстві. Передумовою ефективною реалізації стратегії управління ризиками є тісний взаємозв'язок системи управління ризиками з усіма напрямками діяльності на підприємстві з метою формування всебічної інформаційної бази для прийняття обґрунтованих управлінських рішень у сфері управління ризиками господарської діяльності підприємства.

Як визначає Т.В. Цвігун, стратегія управління ризиками повинна бути довгостроковою програмою конкретних дій, яка міститиме сукупність обраних підприємством управлінських заходів, спрямованих на досягнення поставленої мети управління ризиком і допомогатиме сконцентрувати зусилля і ресурси на накопиченні найбільш ефективних рішень [4, с. 86].

Важливою рисою стратегії управління ризиками на підприємстві, незважаючи на її довгостроковий характер, повинна бути адаптивність, тобто здатність пристосовувати систему управління ризиками до швидко змінюваних умов господарювання, можливість вне-

сення коригувань у довгострокову програму управління ризиками, трансформації інструментарію та пріоритетів управління ризиками із врахуванням виникнення нових ризиків та загроз, зміни складу й структури ризиків та ступеня їх впливу.

Розроблення стратегії управління ризиками на підприємстві повинна мати комплексний характер, враховувати широке коло зовнішніх та внутрішніх загроз та ризиків діяльності підприємства. Крім того, стратегічне управління ризиками на підприємстві повинно здійснюватися послідовно за певним науково-обґрунтованим алгоритмом із застосуванням новітнього аналітичного інструментарію.

В умовах переходу до інформаційного типу економіки зростає роль інформаційно-аналітичного інструментарію як найважливішого компоненту забезпечення ефективності системи управління на підприємстві. Збільшення обсягів інформації та прискорення інформаційних потоків потребують застосування сучасних комп'ютерних технологій оброблення інформації, що забезпечують збір, оброблення та формування необхідної для прийняття управлінських рішень аналітичної інформації.

Економічна обґрунтованість системи антиризикового управління пов'язана із зіставленням витрат на антиризикові заходи та економічних результатів, одержаних в результаті їх реалізації. Заходи з управління ризиками на підприємстві повинні створювати можливість для отримання додаткових доходів та підвищення рентабельності підприємства.

Отже, стратегічне управління ризиками повинно ґрунтуватися на принципах: комплексності, адаптивності, аналітичності, економічності та наукового обґрунтування.

З метою регламентації господарських відносин у сфері управління ризиками на підприємстві можуть застосовуватися внутрішні нормативні документи, наприклад: Положення з управління ризиками та/або Інструкція з управління ризиками, Регламент антиризикового управління тощо. Внутрішні нормативні документи з управління ризиками повинні містити: повноваження посадових осіб з управління ризиками, ключові принципи управління ризиками, інструменти аналізу ризиків на підприємстві, дозволені методи управління ризиками, завдання та регламентацію процедур управління ризиками, координацію окремих підрозділів та центрів відповідальності підприємства у сфері управління ризиками.

Слід зазначити, що система управління ризиками на підприємстві має тісний взаємозв'язок із компонентом антикризового управління підприємства.

Як зазначає С.А. Івченко, внутрішніми джерелами нормативного регулювання антикризової діяльності на підприємстві можуть бути складники установчих документів, стратегії та програм розвитку підприємства, що регулюють процедури розроблення і реалізації антикризових заходів на підприємстві [5, с. 8].

Стратегії управління ризиками можна розділити на три основні види: обачлива стратегія, орієнтована на уникнення ризиків; виважена стратегія, що поєднує попередження та уникнення ризиків; ризикова стратегія, що втілює прийняття та передачу ризиків [4, с. 87]. Водночас слід враховувати прямо пропорційний характер зв'язку між рівнем прибутку та рівнем ризику.

Коло найбільш поширених інструментів та методів

оцінювання ризику, а також рекомендації з вибору та застосування методів оцінювання ризику відображає міжнародний стандарт ISO / IEC 31010:2019 «Управління ризиками. Методи оцінки ризиків» [6].

На наш погляд, розроблення стратегії управління ризиком повинно включати такі етапи:

1) ідентифікація та структуризація ризиків, що підлягають управлінню на підприємстві;

2) аналіз характеру та особливостей виникнення факторів ризику господарської діяльності підприємства;

3) оцінювання рівня впливу окремих видів ризику на господарську діяльність підприємства та визначення загального рівня ризику господарської діяльності підприємства;

4) прогнозування збитків підприємства в результаті виникнення ризикових подій за окремими видами ризиків;

5) прийняття стратегічних рішень з управління окремими видами ризику та розроблення механізму практичної реалізації стратегії управління ризиками із вбудованим елементом контролю реалізації прийнятих управлінських рішень.

В узагальненому вигляді процес управління ризиками на підприємстві з орієнтацією на стратегічний складник управління можна подати як на рис. 1.

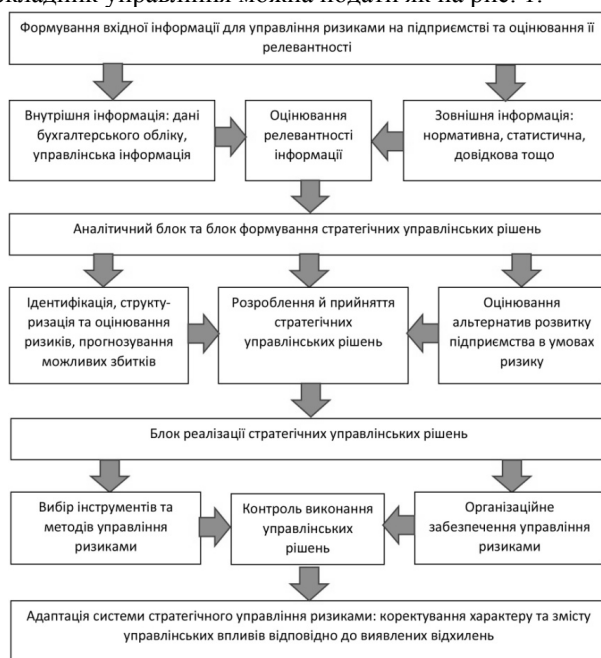

Рис. 1. Процес управління ризиками на підприємстві з орієнтацією на стратегічну складову управління [авторська розробка]

Список використаних джерел

1. Стрельніков П.В., Стрельнікова Д.П. Управління ризиками. *Математичні машини і системи*. 2017. № 1. С. 131-133.
2. Доценко І.О. Методичні основи оцінки ризиків підприємницької діяльності як складової системи управління економічною безпекою підприємства. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2011. № 5(4). С. 171-176.
3. Гришова І.Ю., Гнатєва Т.М. Управління ризиками у контексті стратегії антикризового управління. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. №3. С. 32-40.
4. Цвігун Т.В. Стратегія управління ризиками на підприємстві. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. Т. 1. № 2. С. 84-88.
5. Івченко С.А., Мартинова Л.В., Мартинов А.А. Передумови формування системи антикризового управління на промислових підприємствах. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. №5/2. С. 5-12.
6. Міжнародний стандарт ISO / IEC 31010: 2019 «Управління ризиками. Методи оцінки ризиків». URL: <https://www.iso.org/standard/72140.html>

Початковим етапом розроблення стратегії управління ризиками на підприємстві є ідентифікація проблеми та формування вхідної управлінської інформації внутрішнього та зовнішнього характеру, яка повинна пройти фільтрування на предмет релевантності.

Сформована вхідна управлінська інформація проходить аналітичне оброблення з метою ідентифікації та структуризації ризиків, оцінювання альтернатив розвитку підприємства в умовах ризику, зіставлення можливих втрат та потенційних вигід проведення господарської діяльності в умовах ризику. Оброблена вхідна інформація трансформується в аналітичну інформацію, що є основою для прийняття обґрунтованих стратегічних управлінських рішень.

Реалізація прийнятих стратегічних управлінських рішень потребує формування відповідного інструментарію та організаційного забезпечення, регламентації процесу управління, мотивації персоналу тощо. Важливим компонентом системи управління є контроль виконання управлінських рішень, що дає змогу забезпечити зворотний зв'язок у системі управління та є основою для адаптації системи стратегічного управління в умовах невизначеності середовища господарювання.

ВИСНОВКИ

Отже, стратегічне управління ризиками є важливим компонентом управління господарською діяльністю підприємства та базовим компонентом антикризового управління підприємством. Стратегія антикризового управління повинна віддзеркалювати умови та фактори зовнішнього середовища господарювання та особливості діяльності конкретного підприємства, відображати концептуальні підходи менеджменту підприємства до управління ризиками та бути достатньо гнучкою, враховуючи мінливість та динаміку факторів ризику, притаманних сьогодні вітчизняній економіці. Ключовими факторами забезпечення ефективності системи стратегічного управління є посилення контрольно-аналітичного складника управління й активне застосування компонента зворотного зв'язку для забезпечення адаптивності стратегії управління ризиками на підприємстві.

Подальші дослідження може бути спрямовано на уточнення цільового зв'язку окремих інструментів управління ризиками та конкретних ситуацій й умов виникнення факторів ризику на підприємстві, розроблення алгоритмів трансформації системи стратегічного управління відповідно до зміни внутрішніх та зовнішніх умов господарської діяльності підприємства.

References

1. Strelnikov P.V., Strelnikova D.P. Risk management. *Mathematical machines and systems*. 2017. № 1. pp. 131-133 (in Ukrainian).
2. Dotsenko I.O. Methodical basis of assessment of risks of entrepreneurial activity as a component of the system of management of economic security of enterprise. *Bulletin of Dnipropetrovsk University*. 2011. № 5(4). pp. 171-176 (in Ukrainian).
3. Hryshova I.Yu., Hnatieva T.M. Risk management in the context of crisis management strategy. *Ukrainian Journal of Applied Economics*. 2016. Volume 1. №3. P. 32-40 (in Ukrainian).
4. Tsvihun T.V. Strategy of risk management at the enterprise. *Bulletin of Khmelnytsky National University*. 2017. Vol. 1. № 2. pp. 84-88 (in Ukrainian).
5. Ivchenko E.A., Martynova L.V., Martynov A.A. Prerequisites for the formation of an anti-crisis management system at industrial enterprises. *Economics. Finances. Law*. 2021. №5/2. pp. 5-12 (in Ukrainian).
6. International standard ISO/IEC 31010:2019 "Risk Management. Risk assessment methods". URL: <https://www.iso.org/standard/72140.html> (in Ukrainian).

Lilija MARTYNOVA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5593-990X>

e-mail: mar-sofi@ukr.net

Eleonora CHERNODUBOVA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7695-3215>

e-mail: ella.cher.lg@gmail.com

PECULIARITIES OF STRATEGIC MANAGEMENT OF RISKS OF ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES IN CONDITIONS OF SYSTEMIC CRISIS IN UKRAINE

The role of risk as a base category in the enterprise management system is substantiated, which determines the possibility of losses and additional costs and, at the same time, is a necessary condition for profit. The essence and components of the process of economic risk management at the enterprise are investigated. It is determined that the process of economic risk management characterizes the combination of the following main components: identification and assessment of the level of risk; making management decisions and choosing risk management tools; implementation of adopted risk management decisions; control over the implementation of management decisions and assessment of their effectiveness.

The composition of internal regulatory documents that can be used to regulate economic relations in the field of risk management at the enterprise is determined. Principles and peculiarities of formation of risk management strategy at the enterprise in conditions of systemic financial and economic crisis are organized. It is substantiated that strategic risk management should be based on the principles: complexity, adaptability, analytics, economy and scientific substantiation.

The main stages of formation of strategy of management of risk of economic activity of enterprise are substantiated: identification and structuring of risks; analysis of the nature and characteristics of risk factors; assessment of the level of exposure to individual types of risk and determination of the overall level of risk; forecasting of losses of the enterprise as a result of occurrence of risk events by certain types of risks; making strategic decisions on risk management and developing a mechanism for practical implementation of the risk management strategy.

A model of the enterprise risk management process with a focus on the strategic component of management with an enhanced control and analytical component and an adaptive component has been developed.

Keywords: *risk management, economic activity, strategy, enterprise, crisis, analytical toolkit, control*

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.5.16>

УДК 347.923

Вікторія Валеріївна БАРАНКОВА

к.ю.н., доцент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1355-2897>

e-mail: ovenvanil@gmail.com

Вікторія Сергіївна ТКАЧОВА

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3283-8126>

e-mail: victoriatkacheva2003@gmail.com

Олександр Анатолійович МАЦАК

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1328-9734>

e-mail: Mr.DanSkyu@gmail.com

НОВЕЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ПОІНФОРМУВАННЯ УЧАСНИКІВ СПРАВИ: ПРАВОВА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПРАКТИЧНІ РИЗИКИ

У статті детально проаналізовано зміни процесуального порядку поінформування учасників справи після затвердження Державною судовою адміністрацією України Наказу від 23.01.2023 №28 «Порядку надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі». Вказано на актуальність затвердження нового порядку надсилання судових повідомлень, викликів, судових повісток-повідомлень таким месенджером, як Viber. Досліджено можливість виникнення практичних ризиків, пов'язаних із застосуванням судовою адміністрацією можливості надсилати судові повідомлення, виклики через Viber. Розглянуто проблематику доказування належності повідомлень суду через месенджери.

Ключові слова: цивільний процес, судові повістки, судові повідомлення, судові повістки про виклик, месенджер, Viber

ВСТУП

Актуальність введення можливості для учасників судового процесу отримувати судові повістки, повідомлення, виклики через месенджери зумовлена двома факторами: наявністю процесу діджиталізації цивільного судочинства та введення дії правового режиму воєнного стану на всій території України з 24 лютого 2022 р. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2019 рр. розпочала масштабний процес впровадження новітніх технологій у побутове та робоче життя кожного українця. Незважаючи на стагнацію державного розвитку в період з 24 лютого 2022 р. (яка є логічним наслідком для країни, на території якої ведуться активні бойові дії), Державна судова адміністрація (ДСА) України затвердила Наказом № 28 від 23.01.2023 р. «Порядок надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі», що закріпив чітку форму та зміст для судових оповіщень розширив можливості поінформування учасників процесу. Новелою такого нормативно-правового акту є те, що замість звичних SMS-повідомлень і електронної пошти, суди зможуть застосовувати месенджери у вигляді мобільних додатків, такі як Viber.

МЕТА роботи – виявлення проблемних аспектів надсилання судових повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі у такий мобільний додаток, як Viber. Формулювання пропозицій з унеможливлення зловживань зазначеними правилами та вдосконалення правил доведення учасниками справи недотримання належного порядку надсилання судових повісток через Viber.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дос-

лідження є праці провідних вчених та матеріали періодичних видань. У статті застосовано методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сучасному світі життя кожної людини пов'язане із повсякденним застосуванням безкоштовних телекомунікаційних служб для обміну текстовими, голосовими та відеоповідомленнями у вигляді мобільних додатків. Прикладом успішного застосування мобільних застосунків у реалізації державою публічно-владних повноважень став додаток «Дія». У розділі «Судові справи» користувач може ознайомитись з повістками та викликами до суду, сплатити штраф та судовий збір за рішенням адміністративного суду, передивитись повний текст судового рішення, учасником якого він є, тощо. Керівник із розвитку електронних послуг у Міністерстві цифрової трансформації Мстислав Банік під час брифінгу повідомив: «Коли розпочалася війна, у "Дії" було 15,5-16 млн унікальних користувачів. Дуже швидко ця цифра зросла до 18 млн. І зараз вона становить 18,6 млн. Дійсно, це майже більша половина усього дорослого населення України» [1]. Однак кількість користувачів «Дії» для ефективного її застосування у судовій системі, як один з небагатьох способів отримати судові повідомлення, виклики, вочевидь є недостатньою.

Потребу у впровадженні можливості судам надсилати судові повідомлення та виклики обумовлено правовим режимом воєнного стану і певною дестабілізацією правової ситуації на всій території України. Внаслідок обстрілів, тимчасової окупації деяких міст відправку судових повісток поштою деякими місцевими судами тимчасово припинено і застосовано механізм швидкої евакуації та передачі наявних справ. Відправка поштової кореспонденції буде незручною у

застосуванні для осіб, які вимушено покинули власне житло і не встигли зареєструвати нове місце проживання, або виїхали за кордон. Під час повітряних тривог судова система не може працювати у звичному режимі через наявність небезпеки.

Однак одним з основних обґрунтувань ДСА до затвердження «Порядку надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі» № 28 від 23.01.2023 (далі – Порядок) є недостатність фінансування системи судової влади у 2023 р. «Бюджетні призначення відповідно до Закону України "Про Державний бюджет України на 2023 рік" забезпечують 56,2 % необхідних соціальних видатків системи правосуддя. Інші поточні видатки судів, органів і установ системи правосуддя задоволені на 42,8%. Видатки розвитку не передбачені взагалі. А з необхідних 858 млн грн для виплат по судовим рішенням на користь суддів та працівників судів передбачено лише 1 млн грн. Бюджетні призначення, передбачені ДСА України як головному розпоряднику бюджетних коштів Законом України "Про Державний бюджет України на 2023 рік", забезпечують потребу у фінансових ресурсах системи правосуддя на 51,4 %, що на 12 % менше ніж у 2022 р. Водночас потреба ДСА України на 2023 р. збільшилась з 26,7 млрд грн до 33,7 млрд грн або на 26,2 % [2].

В.о. генерального директора ДП "ІСС" М. Козлов зазначив, що з 00:01 до 12:00 15 лютого на месенджер Viber доставлено 60 % повісток – з тих, які за згодою учасників судового процесу направляються у вигляді електронних повідомлень. Завдяки цьому за перші пів дня роботи нового сервісу економія для судів (а значить і для держбюджету) становить понад 5 тис грн або 42 % [1]. Зменшення вартості повідомлення обґрунтовано тим, що Viber є безкоштовним додатком, і відправка повідомлення через нього буде коштувати дешевше, ніж сплата операторам мобільного зв'язку за кожне відправлене SMS. З урахуванням розміру судової повістки, встановленого Порядком, кількість надісланих месенджів повинна складати 5-6, оскільки в середньому одне SMS-повідомлення містить 70 символів у наборі кирилицею і більше – латиницею. Навіть у Порядку в розд. II вказано, що бажаним є проведення транслітерації SMS-повідомлень латиницею відповідно до постанови Кабінету Міністрів України №55 від 27 січня 2010 р. "Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею". У зв'язку з цим однією з основних цілей впровадження можливості надсилання судових повідомлень, викликів через додаток Viber є економія державних коштів і подальше впровадження діджиталізації судової системи України.

Слід зауважити, що у Порядку не передбачене застосування саме Viber як єдиного месенджера, яким учаснику справи можна відправити судові повідомлення та виклик. Виникає логічне питання, чому ДСА вважає доцільним застосування тільки цього мобільного додатку для обміну повідомленнями та ігнорує наявність Telegram, WhatsApp або найбезпечнішого месенджера Signal? Власного обґрунтування ДСА не надає, однак це рішення слід розглядати як виважене з таких міркувань.

Київський міжнародний інститут соціології у 2021 р. провів всеукраїнське опитування з метою з'ясування,

який з месенджерів є найбільш популярним в Україні. Найбільш поширеним засобом для комунікацій є Viber, яким користується 73,6 % опитаних, другим за популярністю є Месенджер для Facebook – 42,7 %, на третьому-четвертому місцях знаходяться Telegram (застосовують 31,6 % опитаних) та WhatsApp (25,3 %) [3]. Менш за всіх користується популярністю канал обміну повідомленнями – Signal, можливість якого для таких цілей використовує лише 3,8% опитаних. Водночас майже третина українців (18,7 %) не обмінюється повідомленнями з мобільного телефону в жодному з вищезгаданих за стосунків. У розрізі вікових груп Viber зберігає першість у застосуванні в кожній з категорій [3]. Отже, на сьогодні застосування Viber порівняно з іншими месенджерами можна визнати найбільш простим та перспективним. Однак, на нашу думку, з часом ДСА має розробити сервіси для надсилання судових повісток в інших мобільних додатках, які також користуються популярністю серед українських користувачів.

Затвердження «Порядку надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі» Наказом ДСА № 28 від 23.01.2023 р. стало довгоочікуваною подією для усіх учасників судового процесу. Порядок затвердив можливість повністю реалізувати приписи ч. 13 ст. 128 Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) України, що передбачає можливість за бажанням учасника справи, який не має офіційної електронної адреси і склав відповідну заяву, надсилати йому текстові повідомлення про призначення справи до розгляду, проведення судового засідання чи проведення відповідної процесуальної дії, на телефон, із застосуванням мобільного зв'язку, за допомогою засобів, що відображають отримання чи не отримання повідомлення учасником справи. Зазначення того, що вказані оповіщення можуть надсилатися із застосуванням засобів мобільного зв'язку, відкриває можливість застосування SMS-повідомлень та месенджерів, а саме Viber.

Важливою умовою застосування вищевказаної можливості учасниками справи є відсутність офіційної електронної адреси, вільне волевиявлення, сформульоване у поданій заяві.

Виникають питання з приводу відмінностей між офіційною електронною адресою та електронною поштою фізичної особи. Розмежування цих двох понять можна простежити у судовій практиці. Постановою Верховного Суду (ВС) України у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27.10.2021 р. у справі № 279/5407/20 (провадження № 61-8744св21) визначено, що офіційною електронною адресою є адреса, зазначена учасником справи в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, в такій його підсистемі, як «Електронний кабінет», а адресою електронної пошти є особиста адреса поштової скриньки в телекомунікаційному засобі користувача. Отже, зазначення адреси електронної пошти та факт відсутності офіційної електронної пошти не перешкоджає можливості застосування учасником справи можливості повідомлення через месенджери. Однак, на нашу думку, не варто обмежувати учасників справи у змозі отримувати судові повідомлення, виклики, повістки через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему на офіційну електронну адресу або на

мобільні месенджери, оскільки одночасне застосування цих двох систем забезпечило б більше правових гарантій на випадок, якщо месенджер або офіційна електронна адреса належно не спрацюють. Також вочевидь людям похилого віку буде більш зручно відкрити месенджер на телефоні, але все одно мати можливість дивитись судові повістки через «Електронний кабінет».

Безперечно, Порядок наближає Україну до стандартів електронного судочинства, яке органічно співіснує з традиційним «паперовим». У ч. 1 ст. 8 ЦПК України закріплено, що ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи. Зазначене правило висвітлюється у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Так, у справі «Созонов та інші проти України» ЄСПЛ зазначив, що кожна особа повинна бути проінформована про порушення справи й обов'язок повідомити особу про дату, час та місце судового розгляду лежить на суді. Неналежність повідомлення учасника справи, позбавляє його права на захист себе у суді [4].

Поряд із зазначеним у практичному застосуванні месенджерів для надсилання судових повісток є проблемні аспекти, які законодавець у Порядку не вирішив і жодних роз'яснень не надавав.

По-перше, це правила з'ясування моменту вручення повідомлення у месенджері. Згідно з ч. 8 ст. 128 ЦПК України днем вручення судової повістки є: день вручення судової повістки під розписку, день отримання судом повідомлення про доставлення судової повістки на офіційну електронну адресу особи, день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову отримати судову повістку чи відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, повідомленою цією особою суду, день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову отримати судову повістку чи відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, що зареєстровані у встановленому законом порядку, якщо ця особа не повідомила суду іншої адреси. У цьому порядку відсутня згадка про момент отримання повідомлення саме через менеджери. З положень ч. 13 ст. 128 ЦПК України випливає, що застосування засобів мобільного зв'язку можливе тільки тоді, коли мобільний додаток забезпечує фіксацію отримання повідомлення або виклику. У системі Viber підтвердженням отримання прийнято вважати дві галочки фіолетового кольору під повідомленням, що свідчить про те, що отримувач повідомлення його побачив. Однак такий доказ того, що повідомлення особи відбулось і може бути визнане належним, неможна визнати достатньо достовірним, і це може створити багато ускладнень у судовій практиці. Саме собою надсилання повідомлення судом не може вважатись належним повідомленням учасника справи навіть за заявою учасника справи.

Як зазначалось, тільки за наявності відповідної письмової заяви учасника справи, який не має офіційної електронної адреси та технічної можливості, суд може відправляти повідомлення у Viber. Такий порядок, який включає в себе вільне волевиявлення особи, що бажає отримувати повідомлення у свій месенджер, надає можливість автоматично визнавати відправлене судом оповіщення належним. У цьому випадку пропонуємо вра-

ховувати напрацьовану судову практику, що пов'язана з повідомленнями на особисту електронну пошту. Наприклад, у Постанові ВС України від 20 січня 2023 р. у справі №465/6147/18 представник заявника зазначив, що повідомлення судом про дату, час та місце розгляду справи, відправлене на особисту електронну пошту, не є належним. Суд у цій справі надав зауваження такого змісту [5]. А саме право на публічний розгляд було б позбавлене смислу, якщо сторона у справі не була повідомлена про слухання так, щоб мати можливість брати участь в ньому, якщо вона вирішила здійснити своє право на явку до суду, встановлене національним законом. Далі, в інтересах здійснення правосуддя сторона спору повинна бути викликана в суд так, щоб знати не тільки про дату і місце проведення засідання, але й мати достатньо часу, щоб встигнути підготуватися до справи (рішення від 13 грудня 2011 р. у справі «TRUDOV v. RUSSIA», заява № 43330/09, §§ 25, 27). І ВС України виходить з того, що якщо учасник надав суду електронну адресу (хоча міг цього і не робити), зазначивши її у заяві (скарзі), то слід припустити, що учасник бажає, принаймні не заперечує, щоб ці засоби комунікації застосовувалися судом. Це, зі свого боку, покладає на учасника справи обов'язок отримувати повідомлення і відповідати на них. З огляду на це, суд, який комунікує з учасником справи за допомогою повідомлених ним засобів комунікації, діє правомірно і добросовісно. Тому слід виходити з «презумпції обізнаності»: особа, якій адресовано повідомлення суду через такі засоби комунікації, знає або принаймні повинна була дізнатися про повідомлення. Заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від застосування прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, а також максимально застосовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання (рішення ЄСПЛ у справі «Юніон Аліментарія Сандерс С.А. проти Іспанії» від 07 липня 1989 р.) [5].

Тож з цієї справи бачимо, якщо заявник вказав свої дані, такі як адреса особистої електронної пошти, або у нашому випадку – номер телефону, то суд виходить з того, що особа висловила вільне волевиявлення та бажання отримувати повідомлення від суду, і має певний обов'язок час від часу передивлятися оповіщення в електронній скриньці. За аналогією, такий підхід суди можуть застосовувати для повідомлень через месенджери.

Тим не менше, електронну пошту прийнято вважати більш надійним засобом отримання повідомлень, ніж мобільні додатки з функцією обміну повідомленнями. Часто-густо користувачі Viber та інших месенджерів стикаються з проблемою того, що відправник зі свого мобільного пристрою відправив повідомлення, а адресат його не отримав через нестабільний Інтернет зв'язок або некоректну роботу мобільного додатку. Наприклад, налаштування додатку Viber може блокувати отримання повідомлень від деяких адресантів. Роботі месенджера також може перешкоджати застаріла операційна система на мобільному телефоні. Та ж операційна система та модель смартфона може просто не підтримувати Viber. Недосвідчені користувачі або особи похилого віку можуть ненавмисно вчинити деякі дії, які перешкоджають одержанню повідомлень від суду.

Особа може вчасно не здогадатись, що в її телефоні є неполадки, і чекати на оповіщення від суду. Звісно, для страховки від таких випадків у Положенні передбачили надсилання SMS-повідомлень, якщо неможливе відправлення судового виклику із застосуванням месенджера, однак воно застосовується тільки тоді, якщо не вдалось відправити повідомлення через Viber. Натомість у випадках, які розглядалися вище, повідомлення від ДСА буде вважатись доставленим, а учасник судового процесу не буде обізнаним про таке оповіщення.

Приписи ЦПК України та Порядку цю проблему не вирішують. Судова практика із застосуванням повідомлення учасників судового процесу за допомогою Viber є несформованою. Втім, можна навести приклад Ухвали Рожницького районного суду Волинської області у справі № 167/53/23 від 01.03.2023 р., де суд з 16.02.2023 р. вживав заходи для повідомлення відповідача про судовий розгляд у справі шляхом надсилання телефонограми через месенджер Viber за вказаним представником позивача номером телефону. Проте лише 01.03.2023 р. відповідач через месенджер Viber отримала копію позовної заяви з додатками та ухвали суду від 25.01.2023 р., від 15.02.2023 р. Враховуючи ту обставину, що відповідач лише 01.03.2023 р. через месенджер Viber отримала копію позовної заяви з додатками та копію ухвали від 25.01.2023 р. з метою забезпечення її процесуальних прав, зокрема знати про зміст позовних вимог до неї, можливості подати відзив на позовну заяву та/або зустрічну позовну заяву, а також вчасного і належного повідомлення про день, час і місце розгляду справи, суд доходить висновку про відкладення судового розгляду в межах строків, визначених ЦПК України для розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження, і повторне повідомлення про судовий розгляд учасників справи, а відповідача, зокрема і через оголошення на офіційному вебсайті судової влади України і через месенджер Viber [6]. Звісно, в цій ухвалі відповідач отримав повідомлення на Viber не в порядку положення ч. 13 ст. 128 ЦПК та Порядку № 28, однак така практика вказує на те, що судами враховується можливість не отримання учасником справи повідомлення одразу, а лише через деякий час, через незалежні від нього обставини.

Судова практика визнає підтвердженням відправлення судових повісток через Viber довідку, яка складається після оповіщення учасника справи (Заочне рішення Березівського районного суду Одеської обл. у справі № 494/284/23 від 04.04.2023 р.; Рішення Красилівського районного суду Хмельницької обл. у справі № 677/868/22 від 29.03.2023 р.). У зазначених справах довідка визнана достатнім доказом того, що судом відправлене повідомлення і воно отримане та розглянуте одержувачем.

Попри те що судовій практиці ще не відомі випадки неотримання повідомлення та виклику суду через Viber за відсутності вини отримувача або злого умислу, є потенційний ризик того, що учасник справи, який не побачив повідомлення через поважні причини, не зможе довести, що повідомлення було неналежним або його одержання не відбулось. У такому випадку єдиним можливим доказом може виступати скріншот з екрану телекомунікаційного засобу. Отже, доказування належності

повідомлення суду зводиться до можливості застосувати електронне зображення як підтвердження того, що оповіщення дійсно надіслане, надійшло на мобільний або комп'ютерний пристрій та відобразилось на екрані.

За твердженням О.Ю. Поклонської [7], скріншоти вебсторінок як докази у суді можуть застосовуватися для:

- фіксування факту розміщення в Інтернет інформації, яка не відповідає дійсності і порушує виключні права;
- підтвердження факту розміщеної в Інтернет інформації, яка порушує авторські права;
- підтвердження факту неналежного виконання або невиконання договірних зобов'язань другою стороною у справі;
- підтвердження іншої юридично значущої інформації, розміщеної в Інтернет.

З цієї думкою ми цілком погоджуємось, зважаючи, що фіксування переписок завдяки скріншоту з екрану мобільного пристрою або комп'ютера не буде достатньо достовірним доказом, позаяк, як відомо, в будь-якому чаті є можливість видалення повідомлень, їх редагування. Так само можливим є застосування програми для оброблення скріншоту.

Звісно, скріншоти у виняткових випадках можна застосовувати як доказ. Наприклад, у постанові ВС України від 13.07.2020 р. у справі № 753/10840/19 суд визнав скріншот переписок з колишнім чоловіком доказом психологічного насильства. У розгляді справи представником відповідача наголошувалося, що надані заявником роздруківки містять лише імена людей, зокрема кривдника як відправника, проте не надано доказів, з якого саме мобільного номера та на які номери надсилались ці повідомлення, що унеможливило встановлення відправника та адресата, а тому не можуть бути належними та допустимими доказами відправлення цих повідомлень саме відповідачем. Однак Касаційний цивільний суд із такими доводами не погодився та визнав скріншоти електронної переписки за допомогою Viber належними доказами психологічного насильства з боку відповідача [7]. Проте у випадку доказування відсутності повідомлення від суду та неможливості ознайомлення з його текстом отримувача застосування скріншотів є неможливим.

Проблемність скріншоту як доказу наголошувалась неодноразово. Центр демократії та верховенства права на своєму сайті вказав: «По-перше, на заваді стає неможливість ідентифікувати особу автора певного допису чи повідомлення. Тобто, навіть якщо скріншот автентичний, він не стає доказом того, що інформацію поширювала конкретна особа. По-друге, проблемою є ризик, що інформацію видалять чи відредагують (це особливо актуально для переписок у Telegram, Facebook Messenger чи Whatsapp, де можна видалити бесіду для обох сторін). По-третє, скріншот неможливо відтворити в оригіналі, адже немає його офіційного зразка – вимог до належної форми документу. А тому стороні, котра подає скріншот як доказ, варто докласти зусиль, щоб зафіксувати усі необхідні дані, які дають змогу ідентифікувати джерело скріншоту» [8].

Отже, застосування скріншоту, особливо в якості єдиного доказу, не може бути підтвердженням неналежного надсилання судом повісток. Також учасник справи навряд чи таким способом зможе довести

факт того, що повідомлення не дійшло або він його не побачив через наявність поважних причин.

Неможна виключити, що можливість відправлення судових повідомлень через месенджери може застосовуватись як підґрунтя для зловживань з боку учасників справи у вигляді навмисного затягування судового розгляду. Натомість зауважимо, що судової практики стосовно таких зловживань зараз ще немає, що не виключає того факту, що суду доведеться мати справу з такими випадками і визначатися з правовою позицією з цього приводу.

Корисним у такому випадку буде звернутись до практики ЄСПЛ. У рішенні ЄСПЛ від 03.04.2008 р. у справі «Пономарьов проти України» вказано: «сторони в розумні інтервали часу мають вживати заходів, щоб дізнатись про стан відомого їм судового провадження» [9]. «Європейський суд з прав людини у п. 35 рішення від 07.07.1989 р. у справі «Юніон Аліментаріа Сандерс С.А. проти Іспанії» (заява №11681/85) зазначив, що заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від застосування прийомів, які пов'язані зі зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання» [10].

Доведення судом факту зловживання учасником справи своїми правами або доведення особою того, що вона не отримала повідомлення від суду на свій мобільний телефон належним способом є майже неможливим. Отже, як вихід у зазначеній проблемній ситуації, можна запропонувати введення обов'язку учас-

ника справи відповісти на повідомлення від суду, наприклад «Продивився в 14:15 23.04.2023 року», або «Зі змістом повідомлення ознайомився». Також у випадку неотримання учасником справи судового повідомлення у Viber через несправності в мобільному пристрої, можливим є залучення до справи як експерта фахівця, до компетенції якого входить дослідження мобільних пристроїв. Однак через поведінку недобросовісних учасників справи це також може призвести до затягування судового розгляду.

ВИСНОВОК

Безперечно, затвердження Наказом № 28 від 23.01.2023 р. «Порядку надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі» слід визнати виваженим кроком, що утворює ефективну можливість економії бюджетних коштів, наближення українського судочинства до формату електронного, а найголовніше, забезпечення реалізації бажання учасника справи мати право отримувати повідомлення на власний телекомунікаційний засіб. Однак в подальшому є потенційні ризики зловживання у цій сфері, мінімізація яких можлива через відповідну діяльність судів, в межах якої буде забезпечуватись баланс між «презумпцією обізнаності» учасника справи та дотриманням його права на поінформованість про дату, час та місце розгляду своєї справи, отримання від суду в належному порядку повідомлень та викликів, навіть тоді, якщо через певні обставини учасник справи позбавлений можливості побачити повідомлення на власному технічному пристрої.

Список використаних джерел

1. Кількість користувачів у «Дії» зросла на 20% з початку війни – Мінцифри. *Укрінформ*. URL: [https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3659267-kilkist-koristuvaciv-u-dii-zrosla-na-20-z-pocatku-vijni-mincifri.html#:~:text=Кількість користувачів \"Дії\" з початку,брифінгу у Медіацентрі Україна-Укрінформ](https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3659267-kilkist-koristuvaciv-u-dii-zrosla-na-20-z-pocatku-vijni-mincifri.html#:~:text=Кількість користувачів \)
2. Пресслужба ДСА України. Бюджет судової влади 2023: які потреби забезпечені повністю. *Судова влада України*. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1352560/>
3. Які мобільні додатки є найбільш популярними? *Київський міжнародний інститут соціології*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1072&page=1>
4. Справа «Созонов та інші проти України» (Sozonov and others v. Ukraine) (Заява № 29446/12): Рішення Європ. суду з прав людини від 08.11.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c92#Text
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.01.2023 р. у справі № № 465/6147/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108627755>
6. Ухвала Рожищенського районного суду Волинської області від 01.03.2023 р. у справі № № 167/53/23
7. Поклонська О.Ю. Особливості застосування електронних доказів у цивільному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 89–91. URL: http://lsej.org.ua/2_2021/22.pdf
8. Чи можна використовувати скріншоти як доказ у суді. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/skrinshoty-yak-dokaz-u-sudi/>
9. Справа «Пономарьов проти України» (Заява N 3236/03): Рішення Європ. суду з прав людини від 03.04.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434#Text
10. Коли позивач не з'являється: процесуальне різночитання повноважень суду. Рада адвокатів Київської області. URL: <https://radako.com.ua/news/koli-pozivach-ne-zyavlyaietsya-procesualne-riznochitannya-povnovazhen-sudu>
11. Судові повістки та повідомлення учасники процесів зможуть отримувати у месенджери: ДСА України затвердила порядок. PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/sudovi-povistky-ta-povidomlennia-uchasnyky-protsesiv-zmozhut-otrymuvaty-u-mesendzhery-dsa-ukrainy-zatverdyla-poriadok/>

References

1. The number of users in "Dia" has increased by 20% since the beginning of the war - Ministry of Digital. *Ukrinform*. URL: [https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3659267-kilkist-koristuvaciv-u-dii-zrosla-na-20-z-pocatku-vijni-mincifri.html#:~:text=Кількість користувачів \"Дії\" з початку,брифінгу у Медіацентрі Україна-Укрінформ \(in Ukrainian\)](https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3659267-kilkist-koristuvaciv-u-dii-zrosla-na-20-z-pocatku-vijni-mincifri.html#:~:text=Кількість користувачів \)
2. Press service of the State Security Service of Ukraine. Judiciary budget 2023: which needs are fully covered. *Judicial power of Ukraine*. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1352560/> (in Ukrainian).
3. What are the most popular mobile applications? *Kyiv International Institute of Sociology*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1072&page=1> (in Ukrainian).

4. The case "Sozonov et al. v. Ukraine" (Application No. 29446/12): Decision of Europ. of the Human Rights Court of November 8, 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c92#Text (in Ukrainian).
5. Resolution of the Supreme Court as part of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation dated January 20, 2023 in case No. 465/6147/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108627755> (in Ukrainian).
6. Ruling of the Rozhyschen District Court of the Volyn Region of March 1, 2023 in the case № 167/53/23 (in Ukrainian).
7. Poklonska O.Yu. Peculiarities of using electronic evidence in civil proceedings. *Legal scientific electronic journal*. 2021. No. 2. pp. 89–91. URL: http://lsej.org.ua/2_2021/22.pdf (in Ukrainian).
8. Can screenshots be used as evidence in court? Center for Democracy and Rule of Law. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/skrinshoty-yak-dokaz-u-sudi> (in Ukrainian).
9. Case "Ponomaryov v. Ukraine" (Application No. 3236/03): Decision of Europ. of the Human Rights Court dated 04.03.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434#Text (in Ukrainian).
10. When the plaintiff does not appear: procedural differences in the powers of the court. Bar Council of the Kyiv region. URL: <https://radako.com.ua/news/koli-pozivach-ne-zyavlyaietsya-procesualne-riznochitannya-povnovazhen-sudu> (in Ukrainian).
11. Trial participants will be able to receive court summonses and notices from messengers: the DSA of Ukraine has approved the procedure. PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/sudovi-povistky-ta-povidomlennia-uchasnyky-protsesiv-zmozhot-otrymuvaty-u-mesendzhery-dsa-ukrainy-zatverdyla-poriadok/> (in Ukrainian).

Viktorii BARANKOVA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1355-2897>
e-mail: ovenvanil@gmail.com

Viktorii TKACHOVA

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3283-8126>
e-mail: victoriatkacheva2003@gmail.com

Oleksandr MATSAK

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1328-9734>
e-mail: Mr.DanSkyy@gmail.com

NOVELIZATION OF THE PROCEDURAL PROCEDURE FOR INFORMING THE PARTICIPANTS OF THE CASE: LEGAL EFFECTIVENESS AND PRACTICAL RISKS

The paper provides a detailed analysis of the change in the procedure for informing the participants in the case after the State Judicial Administration of Ukraine approved Order No. 28 dated January 23, 2023 "The procedure for sending court summonses, notices to the participants in the legal process in electronic form."

It was analyzed which factors contributed to the approval of the new procedure for sending court summonses. Among them are listed such as: the introduction of martial law on the territory of Ukraine, insufficient financing of judicial administrations, the presence of the process of digitalization of the judicial system.

The expediency of using Viber as a mobile application for receiving subpoenas, instead of Telegram, WhatsApp, Signal, was studied. Reported to the Kyiv International Institute of Sociology, which recognized Viber as the most popular messenger among Ukrainians.

It is indicated that it is possible to send subpoenas only if the party to the case does not have an official email address and on the basis of a written statement. The concepts of official e-mail address and e-mail of a natural person are delimited.

As is well known, failure to notify a participant in the case deprives him of the right to defense in court. Therefore, the paper clarified problematic issues regarding the determination of the moment of service of a court summons. The practice of Ukrainian courts and the ECtHR was studied. The "presumption of knowledge" of a person who agreed to receive messages from the court via messenger is indicated.

The possibility of problems when using mobile applications is noted. Such problems are - lack of Internet connection, unstable operation of the mobile application, malfunction of the mobile device, inexperience of Viber users, etc.

It has been investigated why the use of a screenshot to prove the propriety of a court notice is questionable.

It is not excluded that the possibility of sending court messages through messengers can be used as a basis for abuse by the participants in the case, in the form of deliberate delay of court proceedings. The decision of the ECtHR is given, where the court noted that the applicant is obliged to demonstrate his willingness to participate in all stages of the proceedings and to refrain from using techniques that are associated with delays in the proceedings.

The conclusion states that the ability to send subpoenas and subpoenas via Viber is useful and effective, but there are possible risks of abuse by the participants in the case.

Keywords: civil process, subpoenas, court notices, messenger, Viber

Галина Володимирівна АНІКІНА

к.ю.н., доцент кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7482-019X>

e-mail: galinaanikina07@gmail.com

Світлана Олексіївна ЯКИМЧУК

к.ю.н., доцент кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1093-3854>

УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДЕЛІКТНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ

Досліджено поняття та місце зобов'язань з відшкодування шкоди у системі недоговірних зобов'язань. З'ясовано розуміння поняття та видів шкоди у країнах «сім'ї загального права» та «сім'ї континентального права». Проаналізовано особливості трактування поняття «протиправність діяння» як умови виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди у законодавствах зарубіжних країн та України. Розглянуто різні теорії розуміння причинно-наслідкового зв'язку між протиправною дією та шкодою, які визначаються у національному законодавстві та нормативних актах зарубіжних країн. Проаналізовано вину як умову виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди.

Ключові слова: зобов'язання з відшкодування шкоди, підстави виникнення деліктних зобов'язань, умови виникнення деліктних зобов'язань, шкода, моральна шкода, протиправність, причинно-наслідковий зв'язок, вина, відповідальність без вини

ВСТУП

Зобов'язання з відшкодування шкоди визнаються одним з найважливіших цивільно-правових зобов'язань в усіх правових системах. Наприклад, в Україні справи з недоговірних зобов'язань серед усіх цивільних справ позовного провадження завжди входять у десятку справ, які найбільше розглядають суди загальної юрисдикції. Континентальна та англо-американська системи права мають певні особливості свого розвитку та формування. Це відображається на їх правових інститутах, зокрема на правовому регулюванні зобов'язань з відшкодування шкоди [1, с. 8].

Нормативно-правові акти зарубіжних країн та Цивільний кодекс (ЦК) України закріплюють загальне правило, за яким обов'язок з відшкодування шкоди покладається на особу лише за наявності комплексу передбачених законом умов. Поняття умови виникнення деліктних зобов'язань слід відрізнити від поняття «підстави виникнення деліктних зобов'язань». Підставою є те, «що породжує будь-яке явище, фундамент, який визначає його природу», а умови – це «ті ознаки, які характеризують підставу і без наявності яких явище не може виникнути» [8, с. 153]. На думку О. Харитоновна, підставою цивільно-правової відповідальності є цивільне правопорушення, яке можна трактувати як суспільно-небезпечну, протиправну, винну поведінку (дію чи бездіяльність) деліктоздатної особи, яка виявляється у порушенні нею норм цивільного законодавства і завдає шкоди правам та інтересам окремих осіб [3, с. 388-389]. Я.М. Шевченко вважає, що підставою цивільно-правової відповідальності є склад правопорушення, який відображає зв'язок об'єктивного з суб'єктивним – порушення правопорядку (суб'єктивне) та заподіяння шкоди суспільству (об'єктивне)» [4, с. 50-51].

Отже, підставою виникнення деліктного зобов'язання з відшкодування шкоди є цивільне правопорушення, а умови становлять його склад.

Законодавства переважної більшості країн визна-

чають такі умови виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди: 1) завдання шкоди особі чи майну; 2) протиправність діяння; 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою деліквента та завданою шкодою; 4) вина деліквента. Однак підходи до розуміння кожної з умов відрізняються.

У континентальному праві й праві США як окрема умова відповідальності за завдання шкоди розглядається деліктоздатність деліквента – завдавача шкоди [5, с. 101–103]. Зазначене свідчить про необхідність дослідження умов виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди у законодавстві зарубіжних країн.

Умови виникнення деліктних зобов'язань у праві зарубіжних країн та України досліджували: Д.В. Боброва Д.О. Грачов, С.Д. Грицько, О.В. Грищук, І.С. Канзафарова, О.О. Отраднова, В.Д. Примак, В.П. Паліюк, Г.К. Матвеев, Т.С. Ківалова, Н.С. Кузнєцова, Й.О. Покровський, І.С. Канзафарова, Р.А. Майданик, І.Б. Новицький, О.І. Сліпченко, С.І. Шимон. Однак тематику умов відшкодування шкоди у законодавстві зарубіжних країн неможна вважати достатньо розробленою.

МЕТА статті – аналіз умов виникнення деліктних зобов'язань у цивільному праві України та зарубіжних держав, а також з'ясування їх особливостей.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на національному законодавстві, законодавстві зарубіжних країн, працях вітчизняних і зарубіжних вчених. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Першою і неодмінною умовою виникнення деліктних зобов'язань є наявність шкоди. Термін «шкода» походить від польського «szkoda» та від давньонімецького «scado» – втрата, збиток, і у перекладі означає зменшення, або знищення майнової, немайнової чи іншої сфери потерпілого [6]. Традиційно під цим поняттям розуміють несприятливі негативні майнові

та немайнові наслідки для суб'єкта цивільного права, що виникли в результаті пошкодження або знищення належного йому майна, а також у результаті зменшення належних потерпілому майнових чи особистих немайнових прав. За відсутності шкоди неможна говорити про виникнення деліктних зобов'язань. Шкоду поділяють на майнову і немайнову. Шкода, яка полягає у зменшенні або знищенні майнових благ, що охороняються законом, і має певну економічну цінність, є майною [7, с. 56]. У країнах «сім'ї загального права», як і в «сім'ї континентального права», розуміння змісту поняття «майнова шкода» є практично однаковим. У більшості держав шкода підлягає відшкодуванню повністю. Тобто відшкодовуються прямі збитки, упущена вигода, немайнові, моральні збитки. Обмеження можуть встановлюватися законом [8, с. 360-361].

Під немайною шкодою (моральною) розуміються наслідки правопорушення, які не мають економічного змісту і вартісної форми та виражаються: у фізичному болю, душевних стражданнях, приниженні честі та гідності фізичної особи, у відсутності емоційного благополуччя та/або наявності психічного розладу. Відшкодування немайнової шкоди у зарубіжних країнах має певні особливості. У країнах «сім'ї континентального права» практика відшкодування моральної шкоди є достатньо поширеною [9, с. 165].

Законодавства окремих країн обмежують відшкодування немайнової шкоди окремими випадками. У Німеччині компенсація моральної шкоди регулюється §§ 847, 823 Німецького Цивільного уложення. Так, відповідно до ст. 847 зазначеного нормативного акту у разі завдання тілесного ушкодження, протиправного позбавлення волі, посягання на жіночу честь суд має право призначити потерпілій особі певну справедливую винагороду за немайнову шкоду. У судовій практиці Німеччини та цивілістичній доктрині застосовується термін «компенсація за страждання» або «шкода, завдана почуттям» [10, с. 244]. У Німеччині застосовується загальний принцип вирівнювання вигоди, під яким мається на увазі, що потерпілий має бути поновлений у стані, який існував до порушення його прав. Має бути поновлене його цивільне право чи інтерес. Внаслідок компенсації шкоди потерпілий не повинен одержати вигоду. У визначенні розміру компенсації за завдану моральну шкоду суд враховує: фізичні страждання фізичної особи, її чутливість до болю, вид тілесного ушкодження, тривалість лікування та його наслідки, психічні страждання, вік, працездатність, ступінь усвідомлення свого становища, хвилювання за долю сім'ї, можливість збереження індивідуальних якостей особистості, особливу вразливість тощо [11].

У Франції моральна шкода відшкодовується у випадках посягання на честь та гідність потерпілого (образа, наклеп), внаслідок душевних страждань, викликаних тілесними ушкодженнями чи загибеллю близької людини тощо [12]. Компенсації підлягає моральна шкода, завдана батькам внаслідок смерті їх дитини в залізничній катастрофі. Чоловікові відшкодовуються моральні збитки за порушення дружиною подружньої вірності – таке відшкодування присуджується з особи, яка вчинила з цією жінкою перелюбство (ст. 1382, 1383 ЦК Франції) [12].

В Угорщині моральна шкода відшкодовується у разі

ушкодження здоров'я потерпілого, яке є тривалим чи сильно ускладнює його участь в суспільному житті, або інакше погіршує життя особи (ст. 354 ЦК Угорщини). У Болгарії компенсації підлягає моральна шкода, що виразилась у стражданнях та втраті моральної підтримки близькими, родичами потерпілого внаслідок його смерті [8, с. 362].

У країнах «сім'ї загального права» шкода розглядається як будь-яке ушкодження інтересів особи, яке захищається. У цих країнах виділяють такі її види: моральна або психічна (душевні страждання) – приниження, гнів, сором, відчай, переляк, страх, неспокій, хвилювання тощо; шкода, завдана юридичним інтересам особи (правам і благам); шкода, завдана юридичним відносинам між особами (договірним, подружнім, батьківським тощо); фізична шкода, до якої належить майнова шкода й тілесна (фізичний біль, хвороба, погіршення фізичного стану людини, фізичне страждання) [8, с. 55].

У країнах «сім'ї загального права» відоме поняття «номінальна шкода», яке використовується судом у тих випадках, коли позов спрямовано на встановлення права позивача, коли реальних збитків йому не завдано [13, с. 3]. Основною функцією стягнення номінальної шкоди є покарання порушника за його поведінку [9, с. 140]. Це покарання полягає у стягненні умовної (номінальної) суми, яка підтверджує право потерпілого, наприклад, 1 долар в США, 2 фунти стерлінги в Англії [с. 4].

У системі мусульманського права є відомою майбутня шкода (негативні наслідки, що можуть виявлятися через деякий час) [13, с. 165].

В Японії моральна шкода відшкодовується у випадку, якщо потерпіла особа зазнала страждань, пов'язаних з інвалідністю, порушенням честі потерпілої особи тощо. Внаслідок відшкодування шкоди потерпілий у цій країні не може безпідставно збагатитися, адже суд із присуджуваної суми відшкодування вираховує суму можливої вигоди [8, с. 360–363].

Ст. 23 ЦК України не визначає самого поняття моральної шкоди, але вказує, що вона полягає: у болю, стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом, або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою до неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [15].

Більш детально зрозуміти суть цієї правової норми дає змогу судово практика, яка знаходить свій вияв у постановках Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 березня 1995 року «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [29], та від 27 лютого 2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [30].

У п. 3 першої із вищенаведених постанов роз'яснено, що моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушко-

дженням здоров'я, у порушенні права власності (зокрема інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, у настанні інших негативних наслідків.

Під немайновою шкодою, заподіяною юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підірив довіри до її діяльності.

У цьому роз'ясненні знайшли відображення найбільш часті прояви заподіяної моральної (немайнової за своєю суттю) шкоди.

Наступною умовою виникнення зобов'язань з делікту, що передбачається цивільним законодавством у всіх правових системах є протиправність діяння. Протиправною визнається така поведінка, яка порушує норму права незалежно від того, знав чи не знав правопорушник про протиправність власної поведінки. *Протиправність* може виявлятися у двох формах: дії та бездіяльності.

У країнах «сім'ї континентального права», протиправність діяння є обов'язковою умовою виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди. Водночас в окремих державах законодавство містить формулювання окремих складів деліктів.

Прикладом чіткого визначення протиправності діянь є правове регулювання діяльності засобів масової інформації Кодексом преси 1992 р. у Німеччині. У зазначеному нормативно-правовому акті визначено загальноприйняті принципи діяльності органів друку. У кодексі чітко визначено дії, які формально відповідають реалізації прав і свобод, але все ж є протиправними [8, с. 362-363].

Чимало країн як вид протиправності діяння виокремлюють зловживання правом, відповідно до якого обов'язок відшкодувати шкоду виникає у разі, якщо суб'єктивне право здійснюється саме з метою завдання шкоди.

Першим сучасним нормативно-правовим актом, в якому закріплено принцип недопустимості зловживання правом, є ЦК Німеччини 1896 р. [11]. Відповідно до § 226 цього нормативного акту «Не допускається здійснення права з метою завдання шкоди». Відповідно до ч. 5 ст. 8. § 826 ЦК Німеччини [11] «особа, яка навмисно завдасть шкоди іншій особі способом, що суперечить добрим звичаям, зобов'язана її відшкодувати».

У французькій судовій практиці вперше абсолютне право власності обмежено у 1855 р. У м. Кольмаре власник на даху свого будинку спорудив велику піч без відводу диму, щоб заслонити сусідів світлом. Суд ухвалив рішенням зруйнувати піч. Судове рішення обґрунтовувалось тим, що особисте право когось-небудь є абсолютним, власник вправі використовувати своє майно на власний розсуд, але це право може здійснюватися в межах виправданого інтересу. Якщо моральні принципи суперечать певній дії, то суд визнає таку дію як інспіровану злобою, вчинену під дією пристрасті, яка

не виправдана жодним особистим інтересом [19, с. 315].

Відповідно до ч. 3 ст. 10 ЦК Грузії «від зловживання правами свободу інших осіб захищають імперативні норми цивільних законів. Дії, що суперечать цим нормам визнаються недійсними, крім тих випадків, коли закон прямо вказує на інші наслідки...» [20].

У законодавствах країн «сім'ї загального права» передбачено самостійні фактичні протиправні діяння, які викликають настання шкоди, тобто в цих країнах застосовується система сингулярних (окремих) деліктів.

З позиції законодавства США протиправною та шкідливою є поведінка завдавача шкоди (injury, iniuria), яка може виявлятися як у формі дії, так і у формі бездіяльності, під якою розуміють невиконання суб'єктом конкретної дії – яка наказувалася йому, ставилася в обов'язок [21, с. 113]. У цій країні протиправні дії залежно від кількості потерпілих, проти яких їх спрямовано: 1) протиправні дії проти дуже великої групи людей – масовий делікт. До таких відносять: авіакатастрофи, аварії на АЕС; 2) протиправні дії проти колективу людей – груповий делікт. Прикладом групового делікту є дифамація колективу службовців корпорації; 3) протиправні дії щодо однієї фізичної особи – індивідуальний делікт [22, с. 95–97].

Законодавство Великої Британії допускає необхідну оборону та самопомогу як способи охорони володіння. Наприклад, титульний володілець нерухомості та рухомого майна може застосувати такий спосіб самопомоги, як «розумну силу», проти особи, що порушує чи загрожує порушити законне володіння. Відповідальність за шкоду у випадку самопомоги не настає, якщо вона здійснюється у необхідних межах.

У мусульманській правовій системі діяння вважаються протиправними, якщо вони порушують релігійні норми, право власності й особисті права. Суди самостійно встановлюють протиправність, керуючись нормами моралі та етики [23, с. 167].

У правових системах держав Далекого Сходу, протиправність діянь трактується законодавством як порушення права та завдання шкоди. Цивільно-правова відповідальність може наставати у разі порушення норм кримінального, цивільного законодавства, а також публічного порядку чи норм моралі навіть за відсутності порушення конкретних норм закону [8, с. 363].

Ч. 1 ст. 1166 ЦК України прямо вказує, що протиправність поведінки завдавача шкоди є обов'язковою підставою деліктної відповідальності. В юридичній літературі протиправна поведінка визначається як порушення особою вимог правової норми, що полягає у здійсненні заборонених дій або в утриманні від здійснення вказівки правової норми діяти певним способом (бездіяльність) [8, с. 933].

Правомірним визнається заподіяння шкоди у стані необхідної оборони та крайньої необхідності. Такі дії, які є шкідливими для інших осіб, але протиправними не визнаються. Ч. 1 ст. 1169 ЦК України визначає підстави звільнення від відповідальності за завдання шкоди [15].

Причинно-наслідковий зв'язок як умову виникнення деліктного зобов'язання також визнають усі правові системи. Причинно-наслідковий зв'язок між діянням особи та завданням шкоди полягає у тому, що шкода є наслідком саме протиправного, діяння

особи, а не якихось інших обставин [24, с. 26]. Відсутність причинного зв'язку виключає відповідальність завдавача шкоди, оскільки, означає, що шкода стала наслідком не його протиправної поведінки, а зумовлена дією інших причин. Відшкодуванню підлягає лише шкода, яка причинно обумовлена протиправним діянням.

У зарубіжній цивілістиці можна виділити різні теорії причинно-наслідкового зв'язку, як умови відповідальності за завдання шкоди:

- 1) теорія необхідного причинно-наслідкового зв'язку;
- 2) теорія еквівалентного причинно-наслідкового зв'язку;
- 3) теорія адекватного причинно-наслідкового зв'язку.

Теорія необхідного причинно-наслідкового зв'язку заперечує рівноцінність всіх умов і вважає можливим виокремити із сукупності подій, що передують наслідку, лише одну, завдяки якій настали наслідки [с. 151].

Відповідно до теорії еквівалентного причинно-наслідкового зв'язку з'ясовують чи є певна дія необхідною ланкою в ланцюгу причин, які призвели до шкідливих наслідків. Під ознаки зазначеної теорії не підпадає лише поведінка, яка взагалі не пов'язана з шкідливим наслідком [27, с. 67].

Згідно з теорією адекватного причинно-наслідкового зв'язку протиправна дія вважається підставою шкідливих наслідків, якщо вона збільшує ймовірність їх настання. Причина у розумінні даної теорії не має ступенів, не може бути більшою чи меншою [28, с. 139].

Більшість країн «сім'ї континентального права» у своєму законодавстві закріплюють теорію еквівалентного причинно-наслідкового зв'язку. Поширеним є відшкодування шкоди за відсутності адекватного причинного зв'язку. У Німеччині, Франції не відшкодовується шкода, що виникла без адекватного причинного зв'язку – непряма шкода [21, с. 4].

Для судової практики держав «сім'ї загального права» вважається, що у разі навмисного завдання шкоди дії завжди перебувають у достатньому причинному зв'язку з наслідками. Не відшкодовується лише досить віддалена шкода. У США для встановлення причинного зв'язку між протиправною поведінкою і завданою шкодою необхідно довести наявність:

- 1) «первинної», або фактичної причини (cause-in-fact);
- 2) безпосередньої причини (proximate cause).

У першому випадку застосовується критерій: «якби не дії відповідача, шкода позивачеві не була б завдана?». Також може застосовуватись «стандарт первинного чинника»: «чи були дії відповідача вагомим фактором для настання шкоди?». У другому випадку встановлюється, чи порушив відповідач своє зобов'язання [21, с. 147].

У системі мусульманського права, як і в інших правових системах, питання причинного зв'язку недостатньо досліджено. У більшості країн цієї правової системи (Ірак, Йорданія, Єгипет, Ліван, Сирія) застосовується теорія адекватного причинно-наслідкового зв'язку [8, с. 367–368].

За японським законодавством до уваги береться реальний безпосередній причинний зв'язок між протиправною дією та шкодою. Доводити наявність такого зв'язку повинен позивач (потерпілий).

Юридична природа причинного зв'язку розкривається у ч. 1 ст. 1166 та ч. 1 ст. 1167 ЦК України: неправомірно завдана майнова та моральна шкода від-

шкодується особою, яка її завдала. Із зазначеної норми можна зробити висновок, що причинно-наслідковий зв'язок відповідно до нашого законодавства є об'єктивною умовою, за наявності якої разом з іншими умовами виникає зобов'язання з відшкодування шкоди [15].

Так, аналіз національної судової практики свідчить про таке. Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27 березня 1992 р. «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди»: «шкода, завдана особі і майну громадянина або завдана майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її завдала, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок» (п. 2) [31]. У постанові Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 березня 1995 р. «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» зазначається, що завдана моральна (немайнова) шкода відшкодується тій фізичній чи юридичній особі, права якої були безпосередньо порушені протиправними діями (бездіяльністю) інших осіб» (п. 7) [29]. Тобто причина породжує свій наслідок тоді, коли вона є прямою і безпосередньою.

Наступною умовою виникнення деліктного зобов'язання є *вина*, яка виражає психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її результатів [2, с. 135]. Ця умова не завжди обов'язкова для настання цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди. Дедалі частіше законодавствами країн у передбачених законом і судовою практикою випадках можливе настання відповідальності без вини. Традиційно в юридичній літературі формами вини вважають: умисел та необережність.

«Французька доктрина не проводить чіткої межі між протиправністю та виною, дані категорії охоплюють єдиним поняттям вини («faute»). Найбільш поширеною у Франції доктринальною концепцією вини є теорія вини Мазо да Тунка. Відповідно до цієї теорії умисне прагнення порушника завдати шкоду є деліктною виною. Помилка у поведінці, яку розумна людина не вчинила б, якщо знаходилася б в тих обставинах, як заподіювач шкоди – неделіктною виною. Особливістю правового регулювання деліктних зобов'язань є те, що відповідно до ст. 489-2 ЦК Франції душевнохворі самі несуть відповідальність за завдану ними шкоду [12].

До обставин, які спричиняють безвинну відповідальність у країнах континентального права відносять: заподіяння шкоди діями працівників під час виконання службових обов'язків, за які відповідає роботодавець (§ 831 ЦК Німеччини, ст. 1384 ЦК Франції), заподіяння шкоди будівлями (§ 836–838 ЦК Німеччини, ст. 1386 ЦК Франції), заподіяння шкоди тваринами (§ 833–834 ЦК Німеччини, ст. 1385 ЦК Франції) [13].

За правом країн континентальної системи права за шкоду, завдану слабоумними й душевнохворими громадянами, відповідають їхні опікуни й інші особи, яким доручено доглядати за ними. У разі завдання шкоди малолітніми та/або психічно хворими особами відповідальність за їхні дії несуть особи, що зобов'язані здійснювати нагляд за ними на підставі закону, або договору. Відповідно до § 831 ЦК Німеччини той,

хто залучить іншу особу для виконання дій, зобов'язаний відшкодувати шкоду, протиправно завдану третій особі. Такий обов'язок не виникає, якщо особа, передоручивши виконання дії іншій особі, проявила належну турботливість, а також, якщо шкода виникла б і за прояви такої турботливості [11].

У Франції батько та мати, що здійснюють свої батьківські права, несуть солідарну відповідальність за шкоду, заподіяну їхніми неповнолітніми дітьми, що проживають разом з ними. Господарі та роботодавці відповідають за шкоду, заподіяну їхніми слугами та працівниками під час виконання останніми обов'язків, для виконання яких вони були найняті. У цьому випадку до уваги береться власна вина роботодавця, яка полягає у тому, що роботодавець найняв недосвідченого або неухважного працівника, або в тому, що він не зумів примусити працівника дотримуватися правил, що діють в його сфері діяльності. Наставники та ремісники відповідають за шкоду, заподіяну їхніми вихованцями та підмайстрами тоді, коли останні знаходилися під їхнім контролем. Вищезазначена відповідальність виникає, тільки якщо батько і мати та ремісники не доведуть, що вони не могли припинити дії, які є підставою відповідальності [12].

У «сім'ї загального права» вину вважають найважливішою умовою деліктного зобов'язання. Під виною заподіювача шкоди розуміють вину «соціальну», яка може не відповідати особистому уявленню про правомірність певної дії. Для визначення форми вини застосовується поняття «розсудливої» людини. Наприклад, у праві США вина поділяється на: злий умисел (malice); непрямий умисел (general intent); безрозсудність (recklessness); грубу недбалість (gross negligence); просту недбалість (ordinary negligence); незначну недбалість (slight negligence) [21, с. 156].

В Англії застосовується принцип суворої деліктної відповідальності (strict liability) [17, с. 19-20], який змінив доктрину «неможливості настання відповідальності без вини». Зміна зазначених принципів пов'язана зі справою Райлендз проти Флетчера (Rylands v. Fletcher, 1868) [14, с. 576]. Відповідно до матеріалів справи Флетчер найняв на роботу працівників для побудови резервуару, які під час виконання робіт натрапили на старі вугільні шахти, що були з'єднанні з шахтами Райлендза, сусіда Флетчера. Працівники не надали цьому жодного значення та, не відгородившись від шахт, продовжували виконувати свою роботу. Після закінчення роботи вода почала поступати до резервуару, шахти були затоплені і їх власник, Райлендз, зазнав серйозних збитків. У цій справі постановлено, що відповідальність за завдання шкоди покладається на Флетчера, оскільки саме йому належав резервуар, внаслідок застосування якого завдано шкоди сусіду [25]. Це пер-

ший приклад в англійській судовій практиці, коли обов'язок відшкодування шкоди покладено на особу, яка не вчиняла жодних дій.

Безвинна відповідальність у країнах «сім'ї загального права» настає за шкоду: а) викликану: вогнем; домашніми та дикими тваринами; небезпечною рухомістю чи спорудами; предметами, здатними заподіяти збитки; б) завдану пасажирові в момент посадки чи висадки, старту, польоту чи посадки літака; в) внаслідок недоліків товарів та послуг, діяльності, що створює підвищену безпеку [21, с. 76].

У країнах системи мусульманського права вина не завжди є обов'язковою умовою настання зобов'язання з відшкодування шкоди. Це зумовлено впливом ісламу, оскільки він не визнає вину підставою відповідальності. Для настання зобов'язання з делікту тут застосовують теорію відповідальності за ризик.

Цивільне законодавство Японії передбачає виникнення деліктних зобов'язань без вини. Мова йде про спеціальні делікти, передбачені ЦК Японії (ст. 714-718), спеціальним законодавством, наприклад, Законом Японії «Про гірничу справу 1950 р.».

ЦК України не визначає поняття вини, а лише вказує умови відповідальності за порушення зобов'язання. Ст. 614 ЦК України називає дві форми вини – умисел і необережність, але критерії для їх розмежування в них законодавець не наводить.

Ст.ст. 612, 900, 950, 1187 ЦК України регламентують можливість притягнення до відповідальності за заподіяння шкоди «відповідальність без вини». Відповідно до ч. 2 ст. 1166 ЦК України «особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини» [27, с. 375].

Ч.1 ст. 1193 ЦК України передбачає, що: шкода, завдана потерпілому внаслідок його умислу, не відшкодовується (ч. 1); якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого (а в разі вини особи, яка завдала шкоди, – також залежно від ступеня її вини) розмір відшкодування зменшується, якщо інше не встановлено законом (ч. 2) [15].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що, підставою для виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди є наявність передбачених законом умов. У більшості країн, як і в Україні, такими умовами є: 1) завдання шкоди особі чи майну; 2) протиправність діяння; 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою деліквента та завданою шкодою; 4) вина деліквента. Однак підходи до розуміння кожної з умов відрізняються, про що свідчить аналіз законодавства, наукових думок та судової практики.

Список використаних джерел

1. Гавриленко О.О. Проблемні питання деліктної відповідальності. Одеса, 2018. 28 с.
2. Отраднова О.О. Деліктна відповідальність: поняття, сутність та співвідношення із деліктним зобов'язанням. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. (47). С. 152-158.
3. Цивільне право України: у 2 кн. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. Київ, 2004. Кн. 1. 736 с.
4. Понятие и механизм гражданско-правовой ответственности. Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций / Я.Н. Шевченко и др. Киев, 1988. С. 45-53.
5. Shapo M.S. Principles of Tort Law. Thomson/West, 2003. pp. 101–110.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ, 1998. URL:

<http://leksika.com.ua/10680728/legal/shkoda>

7. Цивільне право України: у 2 кн. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. Київ, 2002. Кн. 2. 720 с.
8. Фединак Г.С., Фединак Л.С. Міжнародне приватне право. Київ, 2009. 500 с.
9. Мироненко І.В. Міжнародне приватне право. Київ, 2013. 288 с.
10. Юренко А.В. Відшкодування моральної шкоди у зарубіжних країнах. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/20098/3-18.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
11. Гражданское уложение Германии. Ввод. Закон к Гражд. Уложению / пер. с нем.; науч. редакторы А.Л. Маковский и др. Москва, 2004. 816 с.
12. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с франц.; отв. ред. А. Довгерт. Киев, 2006. 1008 с.
13. Плахіна І.В. Зобов'язання із заподіяння шкоди в праві ФРН, Франції, Англії та США. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_4_17
14. Відшкодування моральної та матеріальної шкоди / за ред. М.К. Галянтича. Київ, 2011. 624 с.
15. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
16. Сиротенко С.Є. Деякі теоретико-практичні питання визначення розміру відшкодування моральної (немайнової) шкоди. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 6. С. 41-44.
17. Деликтные обязательства в английском, немецком и французском праве / А.К. Романов и др. Москва, 2016. 91 с.
18. Цивільне право України / за ред. І.С. Тімуш. Дніпро, 2015. 236 с.
19. Гражданское право: в 2-х т. / отв. ред. Е. А. Суханов. Москва, 1998. Т. 1. 816 с.
20. Гражданский кодекс Грузии / науч. ред. З.К. Бигвава. Санкт-Петербург, 2002. 75 с.
21. Борисова Ю.Є. Підстави та умови деліктної відповідальності у цивільному праві України та США (порівняльно-правовий аналіз): дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2021. 200 с.
22. Best A., Barnes D.W. Basic Tort Law: Cases, Statutes, and Problems. New York, 2003. pp. 90–108.
23. Фединак Г.С., Фединак Л.С. Міжнародне приватне право. Київ, 2005. 544 с.
24. Примак В.Д. Критерії визначення розміру відшкодування за завдану моральну шкоду. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 4. С. 25-28.
25. Rylands v Fletcher [1866] L.R. 1 Ex. 265. URL: <http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1868/1.html>
26. Цивільне право України. Загальна частина / за ред. О.В. Дзери та ін. Київ, 2010. 976 с.
27. Гоббс Т. Избранные произведения. Москва, 1965. Т. 1. 622 с.
28. Гринько С.Д. Причинно-наслідковий зв'язок як об'єктивна умова виникнення деліктних зобов'язань в Україні. *Університетські наукові записки*. 2012. № 2. С. 66-68.
29. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>
30. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text
31. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27 березня 1992 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/vs92008?an=454621>

References

1. Havrylenko O.O. Problematic issues of tort liability. Odesa, 2018. 28 p. (in Ukrainian).
2. Otradnova O.O. Tort liability: concept, essence and relationship with tort liability. *University scientific notes*. 2013. № 3. (47). pp. 152-158. (in Ukrainian).
3. Civil law of Ukraine: in 2 books / ed. O.V. Dzera, N.S. Kuznetsova. Kyiv, 2004. Book 1. 736 p. (in Ukrainian).
4. The concept and mechanism of civil liability. Increasing the role of civil liability in protecting the rights and interests of citizens and organizations / Ya.N. Shevchenko et al. Kyiv, 1988. pp. 45-53. (in Russian).
5. Shapo M.S. Principles of Tort Law. Thomson/West, 2003. pp. 101–110.
6. Legal encyclopedia: in 6 vol. / ed. Yu.S. Shemshuchenko et al. Kyiv, 1998. URL: <http://leksika.com.ua/10680728/legal/shkoda> (in Ukrainian).
7. Civil law of Ukraine: in 2 books / ed. O.V. Dzera, N.S. Kuznetsova. Kyiv, 2002. Book 1. 720 p. (in Ukrainian).
8. Fedyniak H.S., Fedyniak L.S. International private law. Kyiv, 2009. 500 p. (in Ukrainian).
9. Myronenko I.V. International private law. Kyiv, 2013. 288 p. (in Ukrainian).
10. Yurenko A.V. Compensation for moral damage in foreign countries. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/20098/3-18.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (in Ukrainian).
11. The Civil Code of Germany. Input Law on Citizens. Arrangement / ed. A. L. Makovskiy et al. Moscow, 2004. 816 p. (in Russian).
12. The Civil Code of France (Napoleon's Code) / ed. A. Dvgerter. Kyiv, 2006. 1008 p. (in Russian).
13. Plakhina I.V. Obligations for causing damage in the law of Germany, France, England and the USA. *Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine*. 2013. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_4_17 (in Ukrainian).
14. Compensation for moral and material damage / ed. M.K. Haliatyach. Kyiv, 2011. 624 p. (in Ukrainian).
15. Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003. No. 40-44. Art. 356. (in Ukrainian).
16. Syrotenko S.Y. Some theoretical and practical issues of determining the amount of compensation for moral (non-property) damage. *Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*. 2002. No. 6. pp. 41-44. (in Ukrainian).
17. Tort liability in English, German and French law / A. Romanov et al. Moscow. 2016. 91 p. (in Russian).
18. Civil law of Ukraine / ed. I.S. Timush. Dnipro, 2015. 236 p. (in Ukrainian).
19. Civil law: In 2 vol. / ed. Yu.O. Sukhanov. Moscow, 1998. Vol. 1. 816 p. (in Russian).
20. Civil Code of Georgia / ed. Z.K. Bihvava. Saint Petersburg, 2002. 75 p. (in Russian).
21. Borysova Yu.Ye. Grounds and conditions of tortious liability in the civil law of Ukraine and the USA (comparative legal analysis): diss... PhD in legal sciences: 12.00.03. Odesa, 2021. 200 p. (in Ukrainian).
22. Best A., Barnes D.W. Basic Tort Law: Cases, Statutes, and Problems. New York, 2003. pp. 90–108.

23. Fedyniak H.S., Fedyniak L.S. International private law. Kyiv, 2005. 544 p. (in Ukrainian).
24. Prymak V.D. Criteria for determining the amount of compensation for moral damage. *Entrepreneurship, economy and law*. 2014. No. 4. pp. 25-28. (in Ukrainian)
25. Rylands v Fletcher [1866] L.R. 1 Ex. 265. URL: <http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1868/1.html>
26. Civil law of Ukraine. General part / ed. O.V. Dзера et al. Kyiv, 2010. 976 p. (in Ukrainian).
27. Hobbs T. Selected Works. Moscow, 1965. Vol. 1. 622 p. (in Russian).
28. Hrynko S.D. Causation as an objective condition for the emergence of tortious obligations in Ukraine. *University scientific notes*. 2012. No. 2. pp. 66-68. (in Ukrainian).
29. On judicial practice in cases of compensation for moral (non-property) damage. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of March 31, 1995 No. 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>(in Ukrainian).
30. On judicial practice in cases of protection of the dignity and honor of an individual, as well as the business reputation of an individual and a legal entity. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated February 27, 2009 No. 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (in Ukrainian).
31. On the practice of consideration by courts of civil cases on claims for compensation of damage. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine No. 6 of March 27, 1992. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/vs92008?an=454621> (in Ukrainian).

Halyna ANIKINA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7482-019X>
e-mail: galinaanikina07@gmail.com

Svitlana YAKYMCHUK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1093-3854>

CONDITIONS OF THE EMERGENCE OF TORTIOUS OBLIGATION IN THE LAW OF FOREIGN COUNTRIES AND UKRAINE

The concept and place of obligations to compensate for damage in the system of non-contractual obligations have been studied. The relationship between the concepts of the basis and the conditions for the occurrence of obligations to compensate for damage has been clarified.

It is emphasized that the legislation of the vast majority of countries defines the following conditions for the occurrence of obligations to compensate for damage: 1) causing damage to a person or property; 2) illegality of the act; 3) causal connection between the illegal behavior of the delinquent and the damage caused; 4) the fault of the delinquent. However, approaches to understanding each condition differ.

The understanding of the concept and types of damage in the countries of the «common law family» and «continental law family» is clarified, attention is drawn to the peculiarities of the legal regulation of moral damage compensation in certain countries, such as: Germany, France, Hungary, Bulgaria, Japan. The concept of «nominal damage» is studied, which is known in the countries of the «common law family» and is used by the court in those cases when no real damage has been caused to the plaintiff, and the lawsuit is aimed at establishing his right. Special attention is paid to the understanding of the concept of «moral damage» in different legal systems.

The peculiarities of the interpretation of the concept of «unlawfulness of an act» as a condition for the emergence of obligations to compensate for damage in the legislation of foreign countries and Ukraine are analyzed.

Different theories of understanding the cause-and-effect relationship between illegal action and damage, which are defined in national legislation and regulations of foreign countries, are considered.

Guilt is analyzed as a condition for the occurrence of obligations to compensate for damage. It was found that the vast majority of countries determine cases of liability for causing damage without fault.

It was concluded that in most countries, as well as in Ukraine, such conditions are: 1) causing damage to a person or property; 2) illegality of the act; 3) causal connection between the illegal behavior of the delinquent and the damage caused; 4) the fault of the delinquent. However, the approaches to understanding each of the conditions differ, as evidenced by the analysis of legislation, scientific opinions and judicial practice.

Keywords: *obligation to compensate for damage, grounds for the occurrence of tortious obligations, conditions for the occurrence of tortious obligations, damage, moral damage, illegality, cause-and-effect relationship, fault, liability without fault*

Леонід Денисович МИТРОХІН
студент, Національний транспортний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9906-4036>
e-mail: Leomin2017@gmail.com

Вікторія Василівна ІГНАТЮК
к.т.н., доцент, Національний транспортний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9811-6543>
e-mail: viktoria.ihnatiuk@npp.nau.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У МЕНЕДЖМЕНТІ

У статті розглянуто визначення цифровізації, досліджено теоретичні основи цифрової трансформації у менеджменті; обумовлено значимість трансформації організації як головного чинника підвищення конкурентоспроможності. Цифрова трансформація дає змогу компаніям адаптуватися до змін і застосувати нові можливості для підвищення ефективності та продуктивності праці. На сьогодні проблеми впровадження дієвої цифрової трансформації на підприємстві набувають особливої актуальності у контексті того, що трансформація постає одним з ключових чинників підвищення конкурентоспроможності організації. Розроблено рекомендації із застосування цифрової трансформації у менеджменті.

Ключові слова: цифровізація, цифрова трансформація, цифрова трансформація в менеджменті, вплив цифровізації

ВСТУП

Цифрова трансформація у сучасному бізнес-середовищі стала необхідною для компаній, які прагнуть впроваджувати інновації та досягати конкурентної переваги. Завдяки швидкому розвитку технологій управлінські процеси й методики зазнають значних змін. Цифрові рішення дають змогу автоматизувати бізнес-процеси, спрощують збирання та аналіз даних, покращують комунікацію та співпрацю між різними відділами та співробітниками. Це допомагає зменшити рутинну роботу, збільшити продуктивність та зосередитися на стратегічному плануванні та інноваціях. Однак цифрова трансформація також створює для менеджменту нові виклики, які потребують уваги та вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням дослідження цифровізації та цифрових технологій менеджменту присвятили свої роботи видатні українські вчені, серед яких: С. Сидоренко [4], Г. Чмерук [6], К.І. Новак [2], М. Руденко [3] та ін.

У дослідженні проаналізовано наукові результати, викладені у таких працях. М.В. Руденко склав твердження, що цифровізація – це засіб одержання очікуваного результату, який відповідає вимогам та потребам суспільства і влаштовує виробників та власників бізнесу стосовно можливостей отримання високих прибутків [3]. С.В. Сидоренко проаналізував впровадження та розповсюдження новітніх цифрових технологій у всіх сферах буття сучасної людини в умовах глобалізації [4].

Наукова новизна визначається сукупністю наукових положень, висновків і рекомендацій теоретичного характеру, спрямованих на дослідження можливостей цифрової трансформації у менеджменті.

МЕТА статті - інформаційне викладення головних аспектів цифрової трансформації у контексті менеджменту, розгляд значення цифрової трансформації у

сучасному менеджменті, можливостей та викликів у цифровізації та розроблення рекомендацій із впровадження цифрових рішень.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У статті застосовано історично-логічний метод: метод систематизації, класифікації й теоретичного узагальнення; метод логічного аналізу і синтезу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Стрімкий розвиток цифрової економіки, надмірний рівень динаміки зовнішнього середовища та ринкова конкуренція вимагають від підприємств оптимізації та ефективної побудови бізнес-процесів, а також зосередження уваги на вдосконаленні стратегії конкурентної боротьби. Для визначення сутності поняття «цифрова трансформація» проаналізуємо наукові підходи вчених до розгляду її змісту (табл. 1).

Отже, цифрова трансформація – це культурна, організаційна та операційна зміна організації шляхом розумної інтеграції цифрових технологій, процесів та компетенцій, впровадження цифрових технологій, інструментів та стратегій в організації.

Розуміння можливостей цифрової трансформації є першим кроком для успішного впровадження та застосування цифрових інструментів у всіх сферах діяльності організації. Основні можливості, які надає цифрова трансформація, відображено на рис. 1.

Цифрова трансформація відкриває необмежені можливості для підприємств у різних сферах їх діяльності, надаючи їм конкурентну перевагу та здатність до прогресу та інновацій. Трансформація сприяє створенню нових можливостей для інновацій та розроблення нових продуктів та послуг, що зі свого боку відкриває безліч переваг, які сприяють покращенню ефективності та досягненню конкурентної переваги, проте необхідно також враховувати недоліки, які виникають у цифровій трансформації (табл. 2).

Таблиця 1 – **Визначення цифрової трансформації** (побудовано автором на підставі [1], [2], [5-7])

Автор	Визначення
І.М. Новак [2, с. 218]	Зміна культури та мислення організації під час переходу від традиційних процесів до цифрових технологій.
Г.Г. Чмерук [6, с. 165]	Перехід компанії до цифрового бізнесу за допомогою зміни організаційної культури.
О.В. Бречко [1, с. 16]	Унікальний інструмент цифрової революції, за умови своєчасного і правильного застосування якого вітчизняні підприємства зможуть відтворювати втрачені лідерські позиції у новій цифровій економіці.
Ю.П. Воржакова, О.І. Хлебінська [7, с. 110]	Процес переходу на новий рівень ведення бізнесу зі зміною моделей функціонування, управління і бізнес процесів.
І.В. Струтинська [5, с. 94]	Незворотний процес впровадження цифрових технологій в умовах розвитку ери цифрової економіки.

Рис. 1. **Можливості цифрової трансформації** [розроблено автором]Таблиця 2 – **Переваги та недоліки при впровадженні цифрової трансформації** [побудовано автором]

Переваги	Недоліки
<i>Покращення процесів.</i> Цифрові рішення дають змогу автоматизувати та оптимізувати рутинні та складні бізнес-процеси.	<i>Комплексність впровадження.</i> Цифрова трансформація може вимагати значних змін у бізнес-процесах, структурі організації та культурі підприємства.
<i>Покращений доступ до інформації.</i> Цифрові технології дають змогу збирати, зберігати та аналізувати великі обсяги даних.	<i>Кібербезпека та конфіденційність.</i> Із застосуванням цифрових технологій збільшується ризик кібератак та порушень конфіденційності даних.
<i>Збільшення конкурентоспроможності.</i> Цифрова трансформація дає змогу підприємствам стати більш конкурентоспроможними на ринку.	<i>Відсутність людського фактора.</i> Цифрові технології можуть замінити рутинні завдання та автоматизувати процеси, що може призводити до зменшення необхідності у людській праці.
<i>Інновації та нові можливості.</i> Цифрова трансформація дає змогу впроваджувати нові технології, такі як штучний інтелект, машинне навчання, аналітика даних.	<i>Високі витрати.</i> Впровадження цифрових технологій та інфраструктури може бути дорогим процесом для підприємства.

Таблиця 3 – **Ризики впровадження цифрової трансформації** [побудовано автором]

Ризик	Опис
Зміна культури	Цифрова трансформація вимагає зміни в культурі організації та менталітеті персоналу. Працівники повинні бути готовими до прийняття нових технологій, змін у робочих процесах та способів взаємодії.
Технологічні перешкоди	У впровадженні нових цифрових технологій керівник може зіткнутися з технологічними перешкодами, такими як відсутність необхідної інфраструктури, обмеження в наявних системах та недостатня технічна компетентність.
Безпека даних	Цифрова трансформація включає в себе збільшене оброблення, зберігання та передачу даних, що створює нові виклики для безпеки і конфіденційності інформації.

Підприємства, які ефективно застосовують переваги цифрової трансформації, враховують недоліки, та знаходять ефективні рішення їх подолання, мають потенціал стати лідерами у своїй галузі та досягти стійкого розвитку у впровадженні цифрової трансформації. Однак впровадження цифрової трансформації також веде за собою певні виклики та ризики, що подано у табл. 3.

Для запобігання ризиків у впровадженні цифрової трансформації важливо створити атмосферу сприяння інноваціям, відкритість до змін та постійне навчання, забезпечити наявність необхідних технічних ресурсів та інструментів для успішного впровадження цифрових ініціатив. Організації повинні розробляти ефективні стратегії кібербезпеки та встановлювати механізми захисту даних.

Впровадження цифрової трансформації в управлінні підприємством є складним процесом, який вимагає від керівника уваги, планування та вміння керувати змінами. Для впровадження цифрової трансформації на під-

приємстві застосовують такі рекомендації, які можуть допомогти керівникам у процесі цифровізації:

1. Розроблення стратегії цифрової трансформації, в якій визначено конкретні кроки та заходи досягнення поставлених цілей. Врахування ресурсів, термінів та впливу на персонал.

2. Ознайомлення з новітніми технологіями та інструментами, що може бути застосовно для цифрової трансформації. Вивчення ринкових трендів, аналіз прикладів успіху інших організацій.

3. Створення команди, відповідальної за впровадження цифрової трансформації. Залучення спеціалістів з IT, маркетингу, фінансів та інших відділів, які можуть внести свій внесок у процес.

4. Забезпечення належного навчання та підтримки персоналу з метою адаптації робітників до нових технологій та процесів.

Важливо мати чітку стратегію, залучити команду

експертів, забезпечувати навчання персоналу та створювати культуру змін. Необхідно враховувати безпеку та захист даних, а також постійно вдосконалювати свої технологічні рішення.

ВИСНОВКИ

Отже, сутність цифрової трансформації в менеджменті полягає у динаміці організаційного середовища та бізнес-процесів за допомогою трансформації моделі функціонування організації. За допомогою цифрової

трансформації організації можуть збільшити ефективність своїх операцій, покращити взаємодію з клієнтами, забезпечити більш точну аналітику та приймати обґрунтовані рішення. На основі здійсненого дослідження можна зробити висновок, що цифрова трансформація є необхідною у сучасному світі, де технології швидко розвиваються, а вимоги споживачів змінюються. Вона допомагає організаціям залишатися конкурентоспроможними та готовими до майбутніх викликів.

Список використаних джерел

1. Бречко О.В. Детермінанти цифрової трансформації національної економіки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. № 4. С. 7–24.
2. Новак І.М. Трансформація менеджменту персоналу в цифровій екосистемі організації. *Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку*: зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2021. С. 218–220.
3. Руденко М.В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 61–65.
4. Сидоренко С. Цифрова трансформація суспільства в умовах четвертої промислової революції. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2021. Т. 1. № 1. С. 31–43.
5. Струтинська І.В. Дефініції поняття «Цифрова трансформація». *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 48. С. 91–96.
6. Чмерук Г.Г. Цифрова трансформація як нова форма трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання. *Вісник Одеського національного університету*. 2019. Т. 24. № 4. С. 164–169.
7. Воржакова Ю.П., Хлебінська О.І. Сутність цифрової трансформації з різних позицій підприємців та науковців. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 107–111.

References

1. Brechko O.V. Determinants of digital transformation of the national economy. *Bulletin of Ternopil National University of Economics*. 2020. № 4, pp. 7–24. (in Ukrainian).
2. Novak I.M. Transformation of personnel management in the digital ecosystem of the organization. *Socio-labor sphere in the coordinates of the new economy and global socio-economic reality: challenges, ways of development*. Kyiv, 2021. pp. 218–220. (in Ukrainian).
3. Rudenko M.V. Digitalization of the economy: new opportunities and prospects. *Economy and State*. 2018. № 11. pp. 61–65. (in Ukrainian).
4. Sydorenko S.V. Digital transformation of society in the fourth industrial revolution. *Multiverse. Philosophical Almanac*. 2021. Vol. 1. № 1. pp. 31–43. (in Ukrainian).
5. Strutynska I.V. Definitions of "digital transformation". *Black Sea Economic Studies*. 2019. № 48. pp. 91–96. (in Ukrainian).
6. Chmeruk H.H. Digital transformation as a new form of transformation of financial relations of economic entities. *Bulletin of the Odesa National University*. 2019. Vol. 24. № 4. pp. 164–169. (in Ukrainian).
7. Vorzhakova Yu.P., Khlebynska O.I. The essence of digital transformation from different positions of entrepreneurs and scientists. *Economy and state*. 2021. № 9. pp. 107–111. (in Ukrainian).

Leonid MYTROKHIN

student, National Transport University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9906-4036>
e-mail: Leomin2017@gmail.com

Viktoriiа IHNATIUK

PhD in Engineering, Associate Professor, National Transport University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9811-6543>
e-mail: viktorii.ihnatiuk@npp.nau.edu.ua

THEORETICAL APPROACHES TO DIGITAL TRANSFORMATION IN ENTERPRISE MANAGEMENT

The paper is devoted to the study of digital transformation in management. Currently, the problems of implementing an effective digital transformation at enterprises are becoming particularly relevant in the context of the fact that the transformation is one of the key factors in increasing the competitiveness of the organization. Due to the continuous development of technology and the growth of the digital economy, organizations are facing significant changes in the business environment. Digital transformation allows companies to adapt to these changes and use new opportunities to improve efficiency and productivity. The paper examines the definition of digitalization, explores the theoretical foundations of digital transformation in management; due to the significance of the transformation of the organization as the main factor in increasing competitiveness. Digital transformation in today's business environment has become a must for companies seeking to innovate and achieve competitive advantage. Due to the rapid development of technologies, management processes and methods are undergoing significant changes. Digital solutions allow you to automate business processes, simplify data collection and analysis, improve communication and collaboration between different departments and employees. This helps reduce routine work, increase productivity and focus on strategic planning and innovation. However, digital transformation also creates new challenges for management that require attention and solutions. The rapid development of the digital economy, the excessive level of changes in the external environment and market competition require enterprises to optimize and effectively build business processes, as well as focus on improving the competitive strategy.

Keywords: digitalization, digital transformation, digital transformation in management, impact of digitalization